

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNDE GAYB ALGISI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AYŞE FATMA YİĞİT

GAZİANTEP
MAYIS 2019

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNDE GAYB ALGISI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AYŞE FATMA YİĞİT

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mahmut ÇINAR

GAZİANTEP
MAYIS 2019

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNDE GAYB ALGISI

AYŞE FATMA YİĞİT

Tez Savunma Tarihi: 19.06.2019

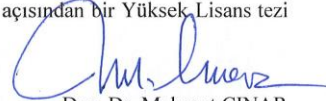
Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

Prof. Dr. Schmus DEMİR
Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımca (tarafımızca) okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Mahmut ÇINAR
Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak oybirliği/ oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

Başkan

İmzası

Prof. Dr. İlyas ÇELEBİ

Üye

Doç. Dr. Mahmut ÇINAR

Üye

Doç. Dr. Mustafa ÜNVERDİ

ETİK BEYAN

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Ayşe Fatma YİĞİT
(19/06.2019)

ÖZET

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNDE GAYB ALGISI

YİĞİT, Ayşe Fatma
Yüksek Lisans Tezi, Kelâm ABD
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mahmut ÇINAR
Mayıs 2019, 95 sayfa

“Ortaokul öğrencilerinde gayb algısını belirlemeye yönelik yapılan bu çalışmanın teorik kısmında “gayb” kavramı ele alınmıştır. Bu çerçevede gaybın anlamı, mahiyeti, bilinme imkânı açıklanmış, mutlak ve izâfî gayb kavramları, mugayyebât-ı hams (beş gayb) hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca, Kur’an-ı Kerim’e göre gaybın bilinme imkânı, meleklerin, cinlerin, peygamberlerin gaybı bilme imkânı ve gaybı yalnızca Allah’ın bileceği konularına yer verilmiştir. Hadislerde ve İslâm düşüncesinde gayb problemine de değinildikten sonra Kur’an-ı Kerim’de yer alan geçmişe, hâle ve istikbale dair gaybî haberler incelenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın ikinci bölümünde ise, ortaokul öğrencilerinin gayb algısını belirlemeye yönelik uygulanan anket çalışmasından elde edilen bulgulara, bunların tablo halinde gösterilmesine, yorumlanmasına ve değerlendirilmesine yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Gayb, Gayb algısı, Ortaokul öğrencileri, Mugayyebat-ı Hams.

ABSTRACT

GAYB PERCEPTION IN SECONDARY SCHOOL STUDENTS

YİĞİT, Ayse Fatma

Master Thesis, Department of Kelâm

Supervisor: Assoc. Dr. Mahmut ÇINAR

May 2019, 95 pages

The concept of gayb has been dealt with in the theoretical part of this study aimed at determining the perception of gayb in secondary school students. In this context, the meaning of the unseen, the nature of the unknown, the possibility of explanation, the concepts of absolute and authentic gayb, mugayyebât-ı hams (five gayb) was given information about. In addition, according to the Qur'an, the possibility of knowing the informal, the angels, jinn, prophets and the possibility of knowing the informer only the things Allah knows will be covered. In the hadiths and Islamic thought, after mentioning the problem of gayb in the Qur'an, we tried to examine the news about the past, the reality and the future. In the second part of the study, the findings obtained from the questionnaire applied to determine the perception of the gayb perch of secondary school students, their interpretation and interpretation and evaluation are given.

Key words: Gayb, Gayb perception, Secondary school students, Mugayyebât-ı Hams.

ÖNSÖZ

“Gayba iman” İslâm’ın temel esaslarındandır. Allah’a iman, meleklerle iman, kitaplara iman, peygamberlere iman, ahirete iman, kaza ve kadere iman gibi temel inanç esasları bütünüyle gayba iman kapsamındadır. Kur’an-ı Kerim’de mü’minlerin özellikleri sayılırken, “onlar ki gayba iman ederler” ayetiyle gayba iman mü’minlerin vasıfları arasında sayılmıştır. Bundan dolayı doğru inanç algısının, ancak doğru bir gayb algısıyla oluşabileceğini söyleyebiliriz.

Çocuklarda ortaokul dönemi somut işlemler döneminden, soyut döneme adım atılan bir dönemdir. Çocuğun inanç gelişimi için kritik öneme sahip bu dönemde onların gaybi konulardaki algılarının tesbiti, varsa sorunların çözülmeye çalışılması açısından önem arz etmektedir. Gaybla ilgili olarak, mâhiyeti, bilinme imkânı, Kur’an ve sünnete göre açıklanması gibi konularda bize en doğru bilgileri verebilecek alan Kelâm’dır. Kelâm ilmi yardımıyla doğru gayb algısının nasıl olması gerektiğinin temellendirilmesi, çocuklardaki gayb algısının değerlendirilmesine katkı sağlayacaktır.

Ortaokul Öğrencilerinde Gayb Algısı başlığını taşıyan bu çalışma, İslâm’da gayb inancının nasıl olması gerektiğini ortaya koymayı ve ortaokul öğrencilerinin gayba dair algılarını anlamayı amaçlamıştır. Bu çalışma giriş, iki ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Girişte insanlık tarihi boyunca gayba genel bakışa, çalışmanın amacı, önemi, yöntemi, kapsamı, evren ve örneklemine yer verilmektedir. Birinci bölümde gaybın tanımı, Kur’an-ı Kerim’de gayb kavramı, mugayyebat-ı hamse (beş gayb), gaybın bilinme imkânı, hadislerde ve İslâm düşüncesinde gayb konuları ele alınmaktadır. İkinci bölümde ortaokul öğrencilerine yönelik uygulanan anket sonucu elde edilen verilerin frekans dağılım tablolarına, tabloların yorumlanması ve değerlendirilmesine yer verilmektedir. Çalışmamız genel değerlendirmenin yapıldığı ve önerilerin yer aldığı sonuç kısmıyla sona ermektedir.

Öncelikle, bu çalışmanın araştırılarak ortaya konulması sürecinde her adımda desteğini esirgemeyen, kıymetli katkılar sunan, yol gösterici olan, değerli danışman hocam Doç. Dr. Mahmut ÇINAR’a şükran borçluyum. Çalışmamda anketlerin hazırlanması, uygulanması, yorumlanması sürecinde vakit ayırıp değerli katkılar sunan Dr. Öğr. Üyesi Erol ERKAN’a teşekkürü borç bilirim. Araştırmama değerli katkılar sunan Prof. Dr. İlyas ÇELEBİ ve Doç. Dr. Mustafa ÜNVERDİ hocalarıma minnettarım. Anket verileri girilmesi sürecinde yardımını esirgemeyen Hüseyin BAŞKIR ağabeyime teşekkür ederim. Ayrıca çalışma sürecimde bana gösterdiği anlayış, destek ve fedakarlık için değerli eşim Mehmet Fatih YİĞİT’e, çocuklarım Asım ve Asya’ya teşekkür eder, sevgilerimi sunarım.

Son olarak, ilme ve öğrenmeye dair yaptığım bütün çalışmalarımı destekleyen ve bundan sevinç duyan merhume annem Asiye BAŞKIR ve sevgili babam Süleyman BAŞKIR’a minnettarım...Allah onlardan iki cihanda razı olsun...

Ayşe Fatma YİĞİT
Gaziantep/Mayıs 2019

KISALTMALAR

a.g.e : Adı geçen eser
a.g.m. : Adı geçen makale
AÜİFD : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Bkz. : Bakınız
C. : Cilt
Çev. : Çeviren
DEÜİFD : Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı
DKAB : Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
Hz. : Hazreti
İFD : İlahiyat Fakültesi Dergisi
İSAV : İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları
MEB : Milli Eğitim Bakanlığı
MÜİFD : Marmara Üniversitesi İlahiyat
MÜİFV : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
ö. : ölüm tarihi
OMÜİFD : Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
s. : Sayfa
ss. : Sayfa sayısı
SÜİFD : Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
UÜİFD : Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
vb. : Ve benzerleri
vdğ. : Ve diğerleri
Yay. : Yayınlar

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
KISALTMALAR.....	iv
TABLO LİSTESİ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
BİRİNCİ BÖLÜM.....	1
GİRİŞ.....	1
I. DİNLER TARİHİNDE GAYB.....	1
II. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE PROBLEMİ.....	4
III. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	4
IV. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	5
V. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	8
VI. ARAŞTIRMANIN EVREN VE ÖRNEKLEMİ.....	8
VII. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ.....	8
VIII. ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI.....	9
IX. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI.....	9
İKİNCİ BÖLÜM.....	11
GAYBIN ANLAMI,MAHİYETİ,BİLİNME İMKÂNI VE GAYBI BİLME YÖNTEMLERİ.....	11
I. GAYBIN TANIMI.....	11
II. KUR'AN-I KERİM'DE GAYB KAVRAMI.....	12
III. MUTLAK GAYB ve İZÂFÎ GAYB.....	15
IV. MUGAYYEBÂT-I HAMS (BEŞ GAYB).....	18

V. KUR'AN-I KERİM'E GÖRE GAYBIN BİLİNME İMKÂNI.....	24
A. Gaybı Yalnız Allah Bilir	24
B. Meleklerin Gaybı Bilme İmkânı.....	25
C. Cinlerin Gaybı Bilme İmkânı	27
D. Peygamberlerin Gaybı Bilme İmkânı	29
E. Kur'an-ı Kerimde Yer Alan Gayba Dair Haberler	34
1. Geçmişle İlgili Gaybî Haberler:	34
2. Hâl İle İlgili Gaybî Haberler:	35
3. İstikballe İlgili Gaybî Haberler:.....	36
VI. HADİSLERDE GAYB	38
VII. İSLÂM DÜŞÜNCESİNDE GAYB PROBLEMİ	41
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	44
BULGULAR VE YORUMLANMASI	44
I. ANKETE KATILAN ÖĞRENCİLERİN DİNİ BİLGİLERİNİN KAYNAĞI.....	44
II. ANKETE KATILAN ÖĞRENCİLERİN GAYBA DAİR İNANCINA YÖNELİK BULGULAR.....	49
III. ANKETE KATILAN ÖĞRENCİLERİN GAYBA DAİR BİLGİSİYLE İLGİLİ BULGULAR	67
IV. BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	80
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	.85
KAYNAKLAR.....	92
ÖZGEÇMİŞ.....	95
VİTAE.....	95

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

I. DİNLER TARİHİNDE GAYB

İnsanoğlu, yaratılışı gereği kendini ve içinde yaşadığı âlemi anlama çabası içinde bulunmaktadır. Nereden geldiği, nereye gideceği, varlığının mâhiyeti ve çevresi hakkında merak duymaktadır. Bu merak, sadece gördüğü, beş duyuyu algıladığı varlıklarla ve âlemle sınırlı değildir. Aksine görülmeyen, iletişime geçilmeyen âlem ve varlıklar hakkında da bir arayış hâkimdir. Bundan dolayı göremediği âlemler hakkında araştırma, bilgi edinmeye yönelmektedir. Binlerce yıl boyunca tarihin her döneminde, her insan toplumunda, farklı şekillerde de olsa görünmeyen âlem ve varlıklara dair ilgi ve merakın var olduğu, dinler tarihi hakkında yapılan araştırmalarda görülmektedir. İlkel kabilelerden itibaren, ilkel dinlerde olduğu gibi, Yahudilik, Hristiyanlık, İslâm gibi ilahi kaynaklı dinlerde de hep gayb âlemine, gaybî varlıklara dair inanışlara ve metafizik tasavvurlara rastlanmaktadır. Bu durum insanın gayba ait konulara ilgisinin her daim var olduğunu kanıtlamaktadır.

Geçmişten günümüze dinlerdeki gaybla ilgili unsurların varlığına bakıldığında, gayba yönelik yoğun bir alaka görülmektedir. İlkel din ve kabilelerden itibaren ilk insanlar ruhların varlığını kabul etmiş, onların geniş etki alanlarının olduğuna inanmış, bunun yanında ölüm, rüya ve ruha dair birçok konuyla ilgilenmiştir. İlkel kabile dinlerinde âhiret inancı bulunmamakta, ancak ruhun çeşitli şekillerde yaşadığına inanılmaktaydı. Ayrıca kullanılan mana, tabu, totem, büyü, fetiş gibi kavramlar, onların gaybla ilgilendiklerini göstermektedir.¹ Sümerlilere bakıldığında, onların matematik ve astronomi alanında ilerlemiş oldukları, âhiret inancına sahip olup, ölen kişi ile beraber özel eşyasını ve sevdiği yiyecekleri gömdükleri, rüyalara büyük önem verdikleri görülmektedir. Mısırlıların ruh âlemi, âhiret âlemi, cin ve sır âlemi gibi çeşitli isimlerle andıkları ve müşâhede edilemeyen gizli bir âlemin bulunduğuna inandıkları belirtilmektedir. İran Dinleri'nden olan

---

¹Mehmet Aydın, *Dinler Tarihine Giriş*, Konya 2004, s. 47.

Zerdüştlük'te, kıyametin vukuu, sırat köprüsü, cennet ve cehennem inançları mevcuttur.² Hinduizm'deki tenâsüh doktrini yaşayan bütün varlıkların bir ruh (atman) ve bir bedenden oluştuğunu, ruhun yok olmadığını, bedeninin ise ruha göre ölümlü olduğunu ve göçebe ruhun sürekli hayat içinde yeniden bedenleştiğini kabul etmektedir.³ Eski Yunan ve Roma medeniyetlerinde de duyular ötesi âleme ilgi duyulmuştur. Dönemin önemli filozoflarının eserlerinde bu konuya yer verildiği görülmektedir. Plâton, öldükten sonra dirilme, hüküm, adalet, tartı ve amellerin iyi ve kötü oluşuna göre cezayı gerektirdiğini anlatan kıssaya “Devlet (Kitabü's-Siyâse)” isimli eserinde yer vermiştir.⁴ Aristoteles'in; “Tabiatta mükâfat gereklidir.” sözü ve İskender'in ölüm haberi kendisine ulaştığında üzüntüsünden canına kıymaya karar veren İskender'in annesine yazdığı mektupta mükâfat ve cezaya olan inancını belirtmesi onun âhiret inancına, dolayısıyla gaybla ilgilendiğine delalet etmektedir.

İslâm'da olduğu gibi Allah, peygamber, melek ve âhiret inancı gibi inanç esaslarını kabul eden Yahudilik, bu anlamda ilahi din özelliklerini taşımaktadır. Kitab-ı Mukaddes'te Peygamberlerin verdiği gayb haberlerine dair birçok örnek bulunmaktadır. Bu sebeple Yahudiler, Peygamberimiz'den de devamlı gayba dair mucizeler göstermesini istemişlerdir. Bunun yanında Yahudi toplulukları arasında görülen bir takım kehânet çeşitleri de bulunmaktadır. Kuşların uçuşuna bakılarak gelecekte olacakların söylenmesi, bir kaba konulan su ve şarap gibi maddelerle fal bakılması, astronomi ile ilgilenilmesi, cinlerin kullanılarak gaybın öğrenilmeye çalışılması, Hz. Musa'nın bazı mucizelerinin âsa ile gerçekleşmesinden dolayı sopa ve ok gibi araçlarla kehânette bulunulmaya çalışılması,⁵ gibi davranışlar, Tevrat'ta her türlü fal, büyü ve kehânetin yasaklanmasına karşın,⁶ Yahudilik'teki gaybî bilgiye ulaşma çabalarını göstermektedir.

Hristiyanlık'ta da benzer durumlar söz konusudur. Hz. İsa'nın dünyaya gelişi mucizesi, tamamen gayba dikkat çeken bir olaydır. Allah Hz. İsa'yı babasız dünyaya getirmekle, tabii kanunlara bağlı bulunmadığını, iradesinin sonsuzluğunu, materyalist tutum içinde olanların söylediklerinin aksine, sebep-sonuç durumunda bulunmadığını bir mucize olarak göstermek istemiştir. Hz. İsa'nın babasız dünyaya gelişi, içinde bulunduğu topluma ruhun varlığını ispat eden bir mucize özelliği

² Aydın, *Dinler Tarihine Giriş*, s. 93- 94.

³ Mehmet Aydın, *Din Fenomeni*, Konya 2000, s. 294.

⁴ Mahmut Kaya, *İslâm Filozoflarından Felsefe Metinleri*, İstanbul 2003, s. 181.

⁵ İlyas Çelebi, *İslâm İnancında Gayb Problemi*, İstanbul 1996, s. 29- 30.

⁶ Aydın, *Din Fenomeni*, s. 122.

taşımaktadır. Bunun yanında Hz. İsa'nın Allah'ın izniyle ölüleri diriltmesi, anadan doğma körü ve alacalıyı iyileştirmesi⁷, havarilerinin evlerinde neler yediklerini ve neler sakladıklarını söylemesi⁸ gibi mûcizeleri Hristiyanlık'ta gaybî konuları önemli kılan hususlardan olmuştur.⁹

İslâmiyet öncesi Cahiliye Dönemi'ne bakıldığında, putperest Arapların inanç sisteminde ruh ve görünmeyen varlıkların önemli bir yeri olduğu görülmektedir.¹⁰ Âhiret inancı olmasa da, melek inancı bulunmaktadır. İrafet (hâl istikbale dair olayların haber verilmesi), kehânet (gaybtan haber verme), fal (çeşitli vasıtaların kullanılmasıyla geleceğe ait bazı hadiselerin bilinmesi), kelime ve isimlerle fal tutma, ok ve zarlarla fal tutma, tıyare (kuş uçurarak fal tutma), ilmi'n-nücum (güneş, ay ve yıldızlara bakılarak bilgi edinilmesini sağlayan ilim)¹¹ gibi davranışlar onların gaybıla ilgili olduklarını kanıtlamaktadır.

Özetle, ilk insan topluluklarından itibaren, çeşitli dinlerde görülen, yukarıda sözü edilen bütün bu inanç ve uygulamaların, temelinde hep görülemeyen, duyularla idrak edilemeyen âlemi ve varlıkları anlama çabası bulunmaktadır. Bütün bu uğraşlarının amacı gaybî konularda bir nebze olsun bilgi sahibi olabilmektir. Bu da gaybî konulara cevap bulabilmenin insanlık tarihi boyunca ne derece önem arzettiğini gözler önüne sermektedir.

İslâmiyet öncesi dönemdeki toplumların, dinlerin gaybıla ilgili tutumları hakkında bir miktar fikir sahibi olduktan sonra, İslâm Dini'nde gayba imana verilen öneme 'Araştırmanın Önemi' kısmında kısaca değinilecektir. "Ortaokul öğrencilerinde gayb algısını anlamaya yönelik yapılan bu çalışmanın teorik kısmında "gayb" kavramı ele alınacaktır. Bu çerçevede gaybın anlamı, mahiyeti, bilinme imkânı açıklanmaya çalışılacak, mutlak ve izâfî gayb kavramları ve mugayyebât-ı hams (beş gayb) hakkında bilgi verilecektir. Ayrıca, Kur'an-ı Kerim'e göre gaybın bilinme imkânı, meleklerin, cinlerin, peygamberlerin gaybı bilme imkânı ve gaybı yalnızca Allah'ın bileceği konularına yer verilecektir. Hadislerde ve İslâm düşüncesinde gayb probleminden bahsedildikten sonra Kur'an-ı Kerim'de yer alan geçmişe, hâle ve istikbale dair gaybî haberler incelenmeye çalışılacaktır.

---

⁷Ali İmran 3/49

⁸el-Mâide 5/110-115.

⁹Aydın, *Dinler Tarihine Giriş*, s. 137.

¹⁰el-Fussilet 41/37.

¹¹Çelebi, *İslâm İnancında Gayb Problemi*, s. 35-56.

Araştırmanın ikinci bölümünde ise, ortaokul öğrencilerinin gayb algısını belirlemeye yönelik uygulanan anket çalışmasından elde edilen bulgulara, bunların tablo halinde gösterilmesine, yorumlanmasına yer verilecek, değerlendirme yapıp, öneriler sunulacaktır.

II. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE PROBLEMİ

Bu araştırmanın konusu, ortaokul öğrencilerinin gayb algısıdır. Araştırma için hazırlanan anket formuyla da konu ana hatlarıyla belirlenmiştir. Araştırmanın problemi ise, ortaokul öğrencilerinin gayb algısının nasıl olduğu ve algılarındaki eksik ve yanlışlıkların neler olduğudur. Ayrıca, ana problemin açıklığa kavuşması açısından aşağıdaki alt problemler belirlenmiştir:

- 1- Ortaokul öğrencilerinin Allah algısı nasıldır?
- 2- Ortaokul öğrencilerinin meleklerle yönelik algısı nasıldır?
- 3- Ortaokul öğrencilerinin peygamberlere yönelik algısı nasıldır?
- 4- Ortaokul öğrencilerinin kaza ve kader algısı nasıldır?
- 5- Ortaokul öğrencilerinin cinlere yönelik algısı nasıldır?
- 6- Ortaokul öğrencilerinin âhirete yönelik algıları nasıldır?
- 7- Ortaokul öğrencilerinin geleceğin bilinmesi ile ilgili algıları nasıldır?
- 8- Ortaokul öğrencilerinin fal ve falcılıkla ilgili algıları nasıldır?
- 9- Ortaokul öğrencilerinin gaybî konulardaki bilgi düzeyi nasıldır?
- 10- İslâm Dini'nin gaybî konulara bakışı nasıldır?

III. ARAŞTIRMANIN AMACI

Yaşanılan bir çok toplumsal sorun yetişen nesillerin gaybî konulardaki bilgi ve inanç eksikliğinden ya da gayba dair inanışlarındaki aşırılıklardan kaynaklanmaktadır. İnsan fitratı gereği inanma ihtiyacıyla doğmakta, gaybî konulara alâka duymakta ancak bu hususta yanlış ya da eksik bilgiler edindiğinde inanç konusunda sıkıntılar ortaya çıkmaktadır. Burada yapılması gereken, soyut düşüncelerin oluşmaya başladığı ortaokul çağından itibaren öğrencilerde doğru gayb algısını oluşturmayı başarabilmektir. Doğru gayb bilgisi, doğru gayb algısı ve inancı oluştuğunda, doğru ahlâk anlayışı, insan haklarına saygı, çevreye duyarlılık, çalışma gayret gösterme, bir çok konuda farkındalık gibi pek çok istenilen davranış da

beraberinde gelecektir. Soyut düşüncelerin şekillendiği ortaokul düzeyindeki öğrencilerin gayb algılarının nasıl olduğu, sorunların olup olmadığı ve varsa nasıl çözümler üretilmesi gerektiği gibi sorulara cevap bulabilmek önem arz etmektedir. Bu doğrultuda, öncelikle literatür taraması yapılarak gayb kavramının teorik boyutunun ele alınması daha sonra öğrencilere anket tekniğinin uygulanması, öğrencilerin gayb algılarını belirlemeye yönelik soruların sorulması, cevapların analiz edilmesi ve elde edilen sonuçların teorik bilgilerle karşılaştırılarak değerlendirilmesi planlanmaktadır.

Araştırmada, İslâm'da doğru gayb algısının nasıl olması gerektiğinin ortaya konulması, ortaokul düzeyindeki öğrencilerin gaybî konulardaki algılarının tespit edilmesi ve gaybla ilgili eksik veya yanlış algıların neler olduğunun belirlenip, nasıl düzeltilebileceği konusunda çözüm önerilerinin sunulması amaçlanmaktadır. Araştırmada, verilerin elde edildiği okullar arasında herhangi bir karşılaştırma yapılması amaçlanmamaktadır.

IV. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Gayba inanmak, insanın duyu organlarının algıladığı alanla yetinmeyip, bunun ötesine geçerek diğer varlıklardan üstün konuma gelmesini sağlamaktadır. Görünmeyene inanan insan, varlık âleminin sadece duyu organlarıyla algıladığından ibaret olmadığını, kendisinin algılanan kısmından çok daha geniş olduğunun bilincine ulaşmaktadır. Böylelikle, insanın düşünce yeteneği dağınıklıktan, yaratılış amacı dışındaki işlerle uğraşmaktan, kavrama gücüne sahip olamadığı alanlarla oyalanmaktan korunmuş olacaktır ve insan Allah'ın verdiği yeryüzündeki halifelik fonksiyonunu yerine getirecek uğraşlara yönelebilecektir.¹² Âhiret inancının, gaybla ilgili hususların önemsenmediği durumda ise, insan sadece ihtiyaçlarını gideren bir organizma şeklinde yaşamış olacaktır.

Yaşanılan bir çok toplumsal sorunun temelinde, gaybî konulardaki bilgi ve inanç eksikliği yatmaktadır. Gayba imanın en temelini oluşturan Allah inancı, bireyin günlük hayatına, insanî ilişkilerine doğrudan etki etmektedir. Şöyle ki, insan, Allah'ın kendisini her an görüp gözetmekte olduğu konusunda şüphe

¹²Seyyid Kutup, *Fi Zilali'l-Kur'an*, <https://www.İslâmidavet.com/kuran/bakara-suresinin-1-80-ayet-tefsiri-fizilalil-kuran-seyyid-kutup/>, (24. 03. 2019, 17:39).

duyduğunda, birçok yanlış korkusuzca yapabilir, yaptığı her davranışın başka bir âlemde karşısına çıkacağı ve bunların hesabını vereceği konusunda şüphe duyduğunda sorumsuzca davranabilir, sebeplere ziyadesiyle bağlanıp, yaratmak için hiçbir sebebe muhtaç olmayan varlığı idrakinden kaçırabilir, gaybdan haber getiren peygamberin söylediklerinden ziyade, falcının, astroloğun sözleri daha cazip gelebilir. Bu problemler daha da çoğaltılabilir ve hepsi de bir yönüyle gayba iman konusuna dokunmaktadır. Gaybı anlamada eksiklik olduğunda bireysel ve toplumsal pek çok problemin ortaya çıkması kaçınılmaz olmaktadır. Bu derece önemli olduğu düşünülen gayb ve gaybı doğru anlama konusunda yapılması gereken şey, soyut düşüncelerin oluşmaya başladığı ortaokul çağından itibaren, öğrencilerin gayb algılarını tespit edip, doğru gayb algısını oluşturmayı başarabilmektir. Doğru gayb bilgisi, doğru gayb algısı ve inancı olduğu takdirde, doğru ahlâk anlayışı, insan haklarına saygı, çevreye duyarlılık, çalışma gayret gösterme, bir çok konuda farkındalık gibi istenilen davranış da beraberinde gelecektir.

İnsan hayatı gelişim özellikleri bakımından; çocukluk, gençlik, yetişkinlik, orta yaş ve yaşlılık olmak üzere beş ana döneme ayrılmaktadır.¹³ Gelişim özellikleri bakımından daha detaylı sınıflandırmalar da yapılmıştır. Örneğin, çocukluk dönemi kendi içinde ilk çocukluk (2-6 yaş) ve son çocukluk (kızlarda 6-11, erkeklerde 6-13 yaş) olarak ikiye ayrılmıştır.¹⁴ Gençlik çağı, insan hayatında çocuklukla yetişkinlik arası bir geçiş dönemidir. Bu dönem ise kendi içinde, İlk gençlik çağı (12-15), orta gençlik çağı (15-18) ve ileri gençlik çağı (18-22) olarak üç kısımda incelenmektedir.¹⁵ Araştırmamıza konu olan ortaokul öğrencilerinin büyük bir kısmı ilk gençlik çağı olarak adlandırılan 12-15 yaş gurubundandır. Geri kalanı ise son çocukluk dönemindedir. Bu iki dönem de gelişim ve inanç gelişimi açısından kritik öneme sahiptir. 10-12 yaş dönemi, Allah ve dünya hakkında ilginin yoğun olduğu bir dönemdir. Bu dönemde daha ruhâni, soyut bir Allah tasavvuru oluşmaktadır. Yine bu dönemde âhiret hayatına karşı da yakın bir ilgi ve merak vardır. Bu dönem çocuklarına soyut kavramlardan rahatlıkla söz edilebilmekte, Allah'ın sıfatları bu

---

¹³Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, Ankara 2005, s. 251.

¹⁴Haluk Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, İstanbul 1984, s. 33.

¹⁵Mualla Selçuk, "Gençlik Çağı ve İnanç Olgusu (İnanç ve davranış Bütünlüğü Açısından Bir Deneme)", *Gençlik Dönemi ve Din Eğitimi, Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi*, İSAV, İstanbul 2000, s. 335.

dönemde tam olarak anlaşılabilir. ¹⁶ Gençlik çağı ise, eleştirel düşünmenin yoğun olduğu bir dönemdir. Genç o zamana kadar öğrendiği her şeyi eleştirip irdeleme eğilimindedir. Bu durum din ve inanç esaslarını da kapsamaktadır. Genç, inanç başta olmak üzere zihninde oluşan bilgilerde çelişki duymazsa daha bilinçli yol almaya devam edebilmektedir. ¹⁷ Eğer zihni bir takım çelişkilerle, anlamlandıramamalarla karışır bu durum onun bir bunalım sürecine girmesine, dini konulardan kaçınmasına ya da yeni arayışlara girmesine sebep olabilmektedir. Bu sebeplerden dolayı, son çocukluk ve ilk gençlik dönemini kapsayan ortaokul çağı inanç gelişimi açısından oldukça önemlidir.

Çağımızda, haberleşme ve bilgi alış-verişi çok güçlüdür. Yetişme çağındaki çocuklar ve gençler olumlu ya da olumsuz birçok akıma maruz kalmaktadır. Önceleri aileden, çevreden görülenlerle inanç gelişimi sürdürülürken, günümüzde “gelenek ve göreneğe bağlı olarak kendi halinde seyreden kapalı çevre dindarlığı” sona ermiştir. ¹⁸ Bunun yanında, insanlardaki bir dine inanma ihtiyacı, yerini hiçbir zaman başka bir ihtiyaçla dolduramamaktadır. Bir dinin yeri ancak başka bir dinle doldurulabilmektedir. Bu da bize göstermektedir ki, insanların hayatında dini yok saymak hiçbir zaman mümkün değildir. Bu yadsınamaz bir gerçek olduğuna ve dinle gayb iç içe olduğuna göre, çocuğun ve gencin iletişim içinde olduğu yakın çevresinden başlayıp alanı genişleterek, doğru gayb bilgisi ve algısının oluşumunun sağlanması gerekmektedir.

Kelâm ilmi, sadece uzaktan gözlem yapmakla kalmamakta, tespitlerden sonra elde edilen verilerin dinin temel esaslarıyla karşılaştırmasını yapmakta, bunlar hakkında yargılarda bulunmakta ve araştırılan olay ve davranışların dini referans noktalarıyla karşılaştırılması gereğine inanmaktadır. ¹⁹ Felsefe ve düşünce hayatındaki çoğulculuğa rağmen, İslâm Dini’nin bundan asgari düzeyde etkilenmesi ve korunmasında Kelâm ilminin ve İslâm kelamcılarının büyük rolünün olduğu ve toplumda sağlam bir gayb algısının oluşturulması hususunda Kelâm ilminin katkıları olacağı düşünülmektedir.

---

¹⁶ Köylü, Çocukluk Dönemi Dini İnanç Gelişimi ve Din Eğitimi, *AÜİFD*, XLV (2004), S: 11, .s. 150, 151.

¹⁷ Selçuk, *a.g.m.*, s.335.

¹⁸ Emin Işık, “Gençliğin Din Eğitimi ve İnanç Problemleri”, *İSAV*, s.35.

¹⁹ Abdülhamid Pehlivan, *Ölüm ve Sonrası Halk İnanışları*, İstanbul2013, s. 33.

V. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmada, literatür taraması ve alan araştırması yöntemleri kullanılmıştır. Araştırmanın birinci bölümünde konuyla ilgili kaynaklar taranmış, yüksek lisans ve doktora tezleri, akademik kitap ve makaleler, sempozyum, panel, seminer ve toplantılara ait dökümanlar gözden geçirilmiştir.

Bu araştırmada veri toplama tekniği olarak anket ve görüşme teknikleri kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan ankette toplam 48 soru bulunmaktadır. Belirlenen alt başlıklarla ilgili çeşitli sayılarda anket sorularına yer verilmiştir. Bu soruların geliştirilmesi esnasında uzman görüşüne başvurulmuştur.

Araştırmada toplanan veriler, SPSS bilgisayar programı yardımıyla işlenmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde frekans ve yüzdeliklerden yararlanılmıştır.

VI. ARAŞTIRMANIN EVREN VE ÖRNEKLEMİ

Araştırmanın evrenini Türkiye’de ortaokul çağında eğitim gören tüm öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise Gaziantep İli, Şahinbey İlçesi, Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı Akyol Ortaokulu ve Adil Teymur İmam Hatip Ortaokulu’nda öğrenim gören öğrenciler arasından “tesadüfi örnekleme” tekniği ile seçilen denekler oluşturmaktadır. Seçilen okullardan Akyol Ortaokulu, mevkii itibarıyla hem üst sosyo-ekonomik düzey, hem de alt ekonomik düzey insanların yaşadığı konumda bulunmaktadır. Adil Teymur İmam Hatip Ortaokulu ise daha çok orta sosya ekonomik düzey insanların yaşadığı bir mevkii de bulunmaktadır. Bu durumun araştırmanın örnekleminin, evreni temsil gücünü artıracak değerlendirilmektedir. Araştırmada kullanılan anket, 5,6,7 ve 8. Sınıf düzeyindeki toplam 169 öğrenciye uygulanmıştır.

VII. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ

Bu araştırmada ortaokul öğrencilerinin gayb algısının tespit edilmesi hedeflendiği için hipotezler bu doğrultuda tespit edilmiştir.

- 1- Öğrenciler dini konuları ilk olarak aileden öğrenmektedir.
- 2- Öğrenciler dini konularda anlayamadığı hususları okulda din kültürü öğretmenlerine sormaktadır.

- 3- Öğrencilerin kaza ve kader algılarında bilgi eksiklikleri bulunmaktadır.
- 4- Öğrenciler cennet, cehennem hakkında doğru bilgiye sahiptir.
- 5- Öğrenciler ruhlar âlemini kabulde zorlanmaktadır.
- 6- Öğrenciler Hz. Peygamber'in gayb bilgisi hakkında yanlış algıya sahiptir.
- 7- Öğrenciler ölüm ve kıyamet vakti hakkında doğru bilgiye sahiptir.
- 8- Öğrenciler kabir hayatı hakkında yanlış bilgilere sahiptir.

VIII. ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI

Araştırmada, bazı başlangıç noktalarının ayrıca sorgulanmasına gerek görülmeden doğru kabul edilmesi gerekmektedir.²⁰ Bu araştırmadaki ön kabullerimizi ise şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1- Öğrencilerin tamamının, gelişimsel olarak soyut işlemler döneminde olduğu varsayılmaktadır.
- 2- Araştırmanın örnekleme, evreni temsil gücüne sahiptir.
- 3- Araştırmanın modeli, araştırmayı gerçekleştirmek için uygundur.
- 4- Araştırmada kullanılan teknikler, araştırmanın amacı için yeterlidir.

IX. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Araştırma, ortaokul düzeyindeki öğrencilerin gayb algılarının nasıl olduğunun saptanması ile sınırlıdır.

- 1- Araştırmaya katılanlar, 2018 yılında Gaziantep İli Şahinbey İlçesi Akyol Ortaokulu ve Adil Teymur İmam-Hatip Ortaokulu'nda öğrenim gören 5,6,7,8. Sınıf öğrencileri arasından seçilen bir grup denekten oluşmaktadır.
- 2- Araştırma, ankete katılan deneklerin verdiği cevapların samimi ve doğru olduğu varsayımıyla sınırlıdır.
- 3- Sonuçlar, evreni temsilen seçilen 169 denek üzerinde ulaşılan verilerle sınırlıdır.
- 4- Bu araştırma, ölçek geliştirmeyi amaçlamadığından, yöneltile soruların geçerlilik ve güvenilirlik testleri yapılmamış, ancak bu soruların öğrencilerin gayb algılarını ortaya koyacağı varsayılmıştır.

---

²⁰Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara 2017, s. 102.

- 5- Öğrencilerin gayb algısını belirlemeye yönelik sorulan sorular, ankette yer alan sorularla sınırlıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

DİNİ LİTERATÜRDE GAYB KAVRAMI

I. GAYBIN TANIMI

“Akıl ve duyular yoluyla hakkında bilgi edinilemeyen varlık alanı” olarak tanımlanangayb,“gizli kalmak, gizlenmek, görünmemek, gözden kaybolmak” mânâlarında masdar ve “gizlenen, hazır olmayan, bulunmayan şey” anlamında isim veya sıfat olarak kullanılmaktadır.²¹Kelimenin masdar olarak kullanımı “gayb, gaybe, gayab, guyub ve meğib” kalıplarında gelirken, isim ve sıfat olarak “gaib” şeklinde kullanılmaktadır.Sözlükte bir yerde bulunmama, katılmama, gizli, saklı, görünmeyen²² ,senin huzurunda olmayan her nesne²³ , bilinmeyen şeyler, görünmez ve bilinmez haller, sırlı ve gizli olan şeyler²⁴anamlarına gelen gayb kelimesi, Arapça’da birçok kalıpta, çeşitli mânâlar taşıyacak şekilde kullanılmaktadır.Kelime masdar olarak kullanıldığında beraberindeki harf-i cerlere göre manâ değişebilmektedir. Örneğin; lâzım fiil halinde “gurup etmek” manasına, mef’ulünü doğrudan aldığında (gıybet) “gıybetini etmek, arkadan çekiştirmek” manasına,“fi” harf-i ceri ile kullanıldığında (ğâbet ...fi...) “bir şeyin başka bir şey içine gizlenmesi”, “an” harf-i ceri ile kullanıldığında ise (ğâbe...an...) “gözden kaybolmak, duyuların ötesinde olmak” anlamlarına gelmektedir.²⁵Bu kullanımların tamamındaki ortak anlam, görünmemek, gizli ve uzak olup, duyuların algısının dışında kalmaktır.

Arapça’da gayb kökünden türetilmiş birçok isim vardır. Gayb (şüphe,şek), gaib (belirsiz, kaybolmuş), gıybet (birisini arkasından kötü özellikleri ile anma), muğibe (kocası yanında bulunmayan kadın), meğib (uzakta olma), gıyabe (dip,çukur),gabe(çukur,sık ağaçlı orman)²⁶ bunlardandır. Gayb kökünden türetilen isimlere bakıldığında da yine bunlardaki ortak anlamın gizlilik, belirsizlik, görünmezlik, uzaklık olduğu görülmektedir.

²¹Bekir Topaloğlu ve İlyas Çelebi, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, “Gayb“ md., İstanbul 2010, s. 100.

²²Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, “Gayb“ md., İstanbul 1995, s. 639.

²³Ahterî Mustafa b. Şemsüddin Karahisari., *Ahterî Kebîr*. “Gayb“ md., İstanbul, s. 328.

²⁴Kâmûs-ı Türkî, 1985, “Gayb“ md.

²⁵İlyas Çelebi, *İslâm İnancında Gayb Problemi*, İstanbul 1996, s. 59.

²⁶İlyas Çelebi, *İslâm İnancında Gayb Problemi*, İstanbul 1996, s. 60, 61.

Gayb kelimesinin terim olarak ifade ettiği anlama gelince; “akıl ve duyular yoluyla hakkında bilgi edinilemeyen varlık alanı”²⁷ olarak tanımlandığı görülmektedir. “Gayb”, gizli ve kapalı olan şeyleri, bilinmeyen her şeyi ve kişinin içinde bulunduğu alanın dışındaki mâlûmatı ifade eder. ²⁸Fahreddin er-Râzî (ö.606/1210), gaybı, "duyularla idrak edilemeyen" olarak tanımlamıştır.²⁹ Râgıb el-İsfahânî (ö.502/1109) gaybı, “duyu organlarının sınırları dışında kalan ve aklın zaruri olarak gerektirmediği şey” bağlamında tanımlayarak,³⁰ gaybın duyularla idrak edilemediği gibi akılla da bilinmeyeceğini söylemiştir. Seyyid Şerif Cürcani (ö.816/1413) ise; batini hislerle bilinen şeylerin de gayb kavramı dışında kalacağını belirtmiştir.³¹ Yine gaybın "mâdûm ve hakkında hiçbir bilgi elde edilemeyen" olduğunu söyleyenler ve “realitenin zıddı, ontik gerçekliği (vücûd-i haricîsi) olmayan, hayalî (zihnî) şey” olarak tanımlayanlar da olmuştur.³²

Terimin tanımı konusunda farklı yaklaşımların benimsendiği görülmektedir. Bu durumun, gayb kavramında bulunan gizlilik ve bilinmezliğin onun aslî bir özelliği ya da ârizî bir özelliği olup olmadığı konusundaki fikir ayrılıklarından ve Kur'an ve hadislerde geçen gayb kelimesine verilen anlamların farklı değerlendirilmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu durum hem tanımlarda, hem de gaybın türlere ayrılmasında görüş farklılıklarına yol açmıştır.

II. KUR'AN-I KERİM'DE GAYB KAVRAMI

Gayb kelimesi Kur'an-ı Kerim'de yedi farklı şekilde kullanılmıştır. Bunlardan sadece biri fiil şeklinde,³³ diğerleri ise isim ve sıfat şeklindedir. Bu kullanımlara bakılacak olursa; bir yerde fiil olarak “yağteb”, kırk sekiz yerde “el-ğayb”, bir yerde “ğaybihi”, dört yerde el-ğuyub şeklinde cemi sigasıyla, bir yerde “ğâibe”, üç yerde “ğâibîn”, iki yerde ise “ğayâbe” şeklinde kullanıldığı

²⁷ Topaloğlu ve Çelebi, *KTS*, s. 23

²⁸ Ebu'l-A'lâ Mevdudî, *Tefhimu'l- Kur'an* (trc. Muhammed Han Kayani vdğ.), İstanbul 2006, IV, s. 136.

²⁹ İlyas Çelebi, “Gayb”, *DİA*, İstanbul, XIII, s. 404-408.

³⁰ İsrâfil Balcı, *Hız Peygamber ve Gayb*, Ankara 2016, s. 14.

³¹ Seyyid Şerif el- Cürcânî, *Kitabu't-Ta'rifât*, Beyrut 1988, “gayb” md.

³² İlyas Çelebi, “Gayb”, *DİA*, İstanbul, XIII, s. 404-408.

³³ el- Hucurât 49/12.

görülmektedir. Yani “gayb” kelimesi Kur’an’da müştaklarıyla birlikte toplam altmış yerde geçmektedir.³⁴

Kur’an-ı Kerim’de gayb kelimesine yüklenen manalara bakıldığında, kelimenin şu anlamlarda kullanıldığı görülmektedir: Şehâdet âleminin zıddı,³⁵ göklerde ve yerde insanların bilip idrâk edemeyeceği gizli şeyler,³⁶ Allah’ın ilim sıfatıyla nitelendirilmesi sırasındaki kullanımlar (Âlimu’l-gayb ve Allâmu’l-guyub),³⁷ gelecek, Levh-i mahfûz karşılığında³⁸ Allah, melek, Kur’an, âhîret gibi iman konuları manasında,³⁹ vahiy⁴⁰, kader⁴¹, gizli ve kapalı,⁴² Allah’ın karar ve eylemleri, dünya hayatında gelecek azap, kıyamet günü⁴³, kuyunun dibi⁴⁴, arkadan konuşma, gıybet etme⁴⁵, manalarıyla, durum bildirme ve niteleme tarzında kullanımlar⁴⁶ bulunmaktadır.

Gayb kelimesinin Kur’an-ı Kerim’de bir durumu ifade ettiği kullanımlara; Bakara Suresi 3. ayette geçen “görmediği halde inanma”, Nisa Sûresi 34. ve Maide Sûresi 94. ayette “görmedikleri halde ve kendi başlarına olduklarında” şeklindeki durum bildirmeleri örnek gösterilebilir.

Gayb kelimesinin sözlük anlamı ile, Kur’an-ı Kerim’deki kullanımı karşılaştırıldığında aralarında uyum olduğu, ancak Kur’an’da kelimenin anlam açısından daha zengin bir şekilde kullanıldığı görülmektedir.

Kur’an-ı Kerim’de doğrudan “gayb” olarak değilse bile, gayb manasında kullanılan başka kelimeler de vardır. Bunlara; hafa, sır, melekut, emr, habe, batn, setr, kinn, ketm ve cin kelimeleri örnek gösterilebilir. “Kur’an’da gayb kelimesinin belirttiği hususlar geçmiş tarihî olaylar, gizli ve sır olan şeyler, bir şeyin veya olayın

³⁴ Muhammed Fuad Abdülbaki, *el- Mu’cemü’l Müfehres*, İstanbul 1945, s. 507.

³⁵ el-En’âm 6/73; et-Tevbe 9/94, 105; er-Ra’d 13/9; el-Mü’minun 23/92; es-Secde 32/6; ez-Zümer 39/46; 59/22; Cum’a 62/8; Teğabün 64/18.

³⁶ el-Bakara 2/33; Hûd 11/123; en-Nahl 16/77; el- Kehf 18/26; en-Neml 27/75; el-Fâtır 35/38; el-Hucurat 49/18.

³⁷ el-Maide 5/100, 116; et-Tevbe 9/78; es-Sebe 34/3, 48.

³⁸ Meryem 19/79; et-Tûr 52/41; el-Kâlem 68/47.

³⁹ el-Bakara 2/3.

⁴⁰ et-Tekvir 81/24.

⁴¹ el-A’raf 7/188.

⁴² el-Kehf 18/22; es-Sebe 34/53.

⁴³ Al-i İmran 3/179; Yunus 10/20; Cin 72/26.

⁴⁴ Yûsuf 12/10, 15.

⁴⁵ el-Hucurat 49/18.

⁴⁶ en-Nisa 4/34; el-Maide 5/94.

iç yüzü, fizik dünyada başkaları tarafından görülemeyen nesneler, görülmeyen ve bilinmeyen her şey, Allah, melek, âhiret ve cin şeklinde özetlenebilir”.⁴⁷

“Yaratıcının varlığına delil olan, O’nun mevcudiyetinin bilinmesini sağlayan mahlûkatın tamamı, yaratılmışların her bir sınıfı” gibi anlamlara gelen “âlem”, “şehâdet ve gayb”, “halk (madde) ve emir (ruhlar)”, “mülk ve melekût” biçiminde farklı sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. Akıl ve duyular yoluyla hakkında bilgi edinilemeyen âleme “gayb âlemi”, bu vasıtalar kullanılarak bilgi edinilebilen alana ise “şehâdet âlemi” denilmiştir.⁴⁸ Birçok bilgin hakikati, görülmeyen ve hatta görülemeyen kısımda kabul etmiş ve buna “mânâ âlemi”, “gerçek âlem”, “akıl âlemi”, “ruh âlemi” veya “gayb âlemi” demiştir.⁴⁹ Elmalılı Hamdi Yazır ise gaybın görülemeyen değil, görülmeyen olduğunu söyleyerek, bugün için akla uygun olanın yarın hissedilebileceğini, öğrenilebileceğini belirtmiştir.⁵⁰ Kur’an’da “gayb ve şehâdet” kavramları sıkça geçen kavramlardır ve birbirinin zıddı olarak kullanılmaktadır.⁵¹ Kur’an gayb kavramını hem fizik ötesi âlem, hem de insan bilgisi ve idrâkinin dışında kalan maddi dünya için kullanarak daha geniş bir anlam çerçevesi belirlemiştir.⁵² Gaybı sadece ‘görünmeyen’ şeklinde anlamlandırmak doğru bir yaklaşım değildir. Çünkü bu kavram Kur’an’da insan kavrayışını aşan tüm durumları ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu sebeple gaybın bilimsel gözlemlerle ispatı veya reddi mümkün değildir. Allah’ın varlığı, âlemin yaratılışı, amacı, âhiret hayatı, ruhsal güçler gibi konular bu kapsama girmektedir. Bütün bunlara insan ancak hakikatin sadece görünen âlem olmadığına, gerçeğin bundan çok daha fazlasını kapsadığına ikna olduğu zaman inanabilir. Allah ve âhiretinancını benimseyebilir.⁵³ İnsan pek çok sınırlı yaratılış özelliğine sahiptir. Zaman ve mekan sınırlılığı, duyuların yetersiz olması bu sınırlılıklardan bazılarıdır. Bunun yanında gayb olgusuyla her zaman karşı karşıya kaldığı için insan bu sınırlılıklarını bilmekte ve insani özellikleri ile bilgi edinemeyeceği bir varlık alanının bulunduğunu fark etmektedir.⁵⁴ Bu durum Kur’an’da insana verilen bilgilerin ona verilmeyenler

⁴⁷ İlyas Çelebi, “Gayb”, *DİA*, İstanbul, XIII, s. 404-408.

⁴⁸ Topaloğlu ve Çelebi, *KTS*, s. 24.

⁴⁹ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, Ankara 2006, I, s. 164.

⁵⁰ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, s. 165.

⁵¹ el-En’âm 6/73; et-Tevbe 9/94, 105; er-Ra’d 13/9; el-Mü’minun 23/92; es-Secde 32/6; ez-Zümer 39/46; 59/22; el-Cum’a 62/8; et-Teğabün 64/18.

⁵² İsmail Balci, *Hizmet Peygamber ve Gayb*, Ankara 2016, s. 15.

⁵³ Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı*, Ankara 1999, I, s. 4.

⁵⁴ İlyas Çelebi, *İslâm İnancında Gayb Âlemi*, İstanbul 2007, s. 41.

yanında pek az olduğu şeklinde ifade edilmektedir.⁵⁵ Burada vahiy devreye girmekte ve insanı algılayıp anlamlandıramadığı bu bilinmeyen âlem hakkında bilgilendirmektedir. Gaybın bilgisine ancak vahiy yardımıyla ulaşılabilir. Akıl ve vahiy birbirinin tamamlayıcısıdır. Kainattaki pek çok hadiseler, insanın yaratılış amacı gibi birtakım konular ancak bu şekilde anlamlandırılabilir. Akıl, vahiy anlayıp değerlendirmekte, vahiy de aklın ulaşamayacağı alanlarda ona yol göstermektedir. Kur'an'a göre, "gizlilik, görünmezlik ve bilinmezlik" gaybın temel özelliğidir ve insan vahyin yardımı olmadan duyuları, kabiliyetleri ile bu bilgiye ulaşamamaktadır.

Sonuç olarak, gayb kavramının en doğru ve kapsamlı şekilde ifade edildiği kaynak Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'an'da, insanın gayb bilgisi ve bu bilginin sınırları açıkça ifade edilmektedir. İnsanın merak duyduğu gaybî hususlar hakkında bilgi verilmekte, anlamakta zorlandığı pek çok gaybî husus açıklığa kavuşturulmaktadır.

Gayb ile ilgili bu açıklamalardan sonra gaybın türleri, mutlak gayb ve izâfî gayb olarak iki kısımda incelenecektir.

III. MUTLAK GAYB ve İZÂFÎ GAYB

Mutlak gayb ve izâfî gayb ayrımı insana göre yapılan bir ayrımdır, dolayısıyla insanın bilgi boyutu ve sınırlarına göre gayb mutlak ya da izâfîdir.

Mutlak gayb; "sadece Allah'ın bilgisi dahilinde bulunan ve O'ndan başka kimse tarafından bilinmeyen nesne ve olaylardır."⁵⁶ Yani mutlak gayb; insanlara açıklanmayan, bildirilmeyen alandır diye tanımlanabilir.

Kur'an-ı Kerim'de gayb kelimesi Allah'a nisbet edildiği yerlerde sadece Allah tarafından bilinebilen mutlak gaybı ifade etmektedir. Nitekim Neml Suresi 65. ayet buna örnektir. "De ki: "Göktekiler ve yerdekiler gaybı bilemezler, ancak Allah bilir. Onlar öldükten sonra ne zaman diriltileceklerinin de farkında değildirler." Âhiret (gününün gerçekleşeceği) hakkında bilgi (peygamberler aracılığı ile) onlara peşpeşe gelmiştir. Fakat onlar bu konuda şüphe içindedirler. Daha doğrusu onlar âhiretten yana kördürler". Yine En'am Suresi 59. ayette de mutlak gayba vurgu yapıldığı görülmektedir. "Gaybın anahtarları yalnızca O'nun katındadır. Onları ancak O bilir. Karada ve denizde olanı da bilir. Hiçbir yaprak düşmez ki onu bilmesin.

---

⁵⁵el-İsra 17/85.

⁵⁶İlyas Çelebi, *İslâm İnancında Gayb Problemi*, s. 70.

Yerin karanlıklarında da hiçbir tane, hiçbir yaş, hiçbir kuru şey yoktur ki apaçık bir kitapta (Allah'ın bilgisi dahilinde, Levh-i Mahfuz'da) olmasın.”

İnsanın bilgi edinebilmesi için bir takım vasıtalarla ihtiyacı vardır. Hiç bir vasıta olmadan ya da hakkında hiçbir delil bulunmayan bir konuda onu kavrayacak şekilde bilgi sahibi olması mümkün değildir. İşte mutlak gayb tam da bu alanın kapsamına girmektedir. Yani, yalnızca yüce Allah'ın bilgisi dahilinde bulunan ve O'ndan başka hiç kimse tarafından bilinemeyen her şey mutlak gaybdır. Melekler, peygamberler, veliler, arraflar, kâhinler de bu bilgiye sahip değildirler.⁵⁷

Mutlak gaybın iki yönü olduğunu belirten, birincisinin, mutlak gaybın sadece Allah'ın bildiği ve sahip olduğu, fakat hiç kimseye bildirmediği, insanlara kapalı olan alan; ikincisinin, Allah'ın sadece peygamberlere vahiy yoluyla bildirdikleri olduğunu söyleyen görüşler mevcuttur. Ancak şunu ifade etmek gerekir ki, eğer durum vahiy yoluyla peygamberlere bildirilmişse o zaman bu konu zaten insanlara da tebliğ edilmiş olur ki, bu durumda ona mutlak gayb denilmesi doğru değildir.

Vahiyle insanlara bildirilen âhiret, ruh, melek gibi hususların mutlak gayb olarak kabul edilip edilmeyeceği tartışmalıdır.⁵⁸ Mutlak gayb, “adem” yani yokluk demek değildir. Sadece insanın sınırlı bilgisinin dışında kalmaktadır. Kavrayış alanının dışında kalan bu tür gaybı yok saymak doğru bir yaklaşım değildir. Çünkü âlem sadece insanın bildiklerinden oluşmamaktadır. Bu gerçek ve Allah'ın sınırsız bilgiye sahip olduğu gerçeği düşünüldüğünde, mutlak gayb alanına giren ve sadece Allah tarafından bilinen gaybî konuların varlığı kabul edilir. Burada şu da belirtilmelidir ki, mutlak gaybın sınırlarının çizilmesi, nereden başlayıp nerede bittiğinin tesbit edilmesi mümkün değildir. İnsanın bilgisinin nereye kadar ulaşacağı da şu an için gaybdır.⁵⁹

Mutlak gayb olarak nitelendirilengaybî konuların neler olduğu hususunda tefsir ve hadis kaynakları incelendiğinde “beş gayb(mugayyabat-ı hamse)” nin bu konuların başında yer aldığını görülmektedir.

⁵⁷İlyas Çelebi, *İslâm İnancında Gayb Problemi*, İstanbul 1996, s. 70.

⁵⁸İlyas Çelebi, “Gayb”, *DİA*, İstanbul, XIII, 404-408.

⁵⁹ Selahaddin Polat, “Gayb Meselesi ve İmam Maturidi”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1989, 3:264.

Lokman Suresi'nin son ayetinde⁶⁰ mugayyebât-ı hams şu şekilde zikredilmektedir: “Kıyametin ne zaman kopacağı bilgisi şüphesiz yalnızca Allah katındadır. O, yağmuru indirir, rahimlerdekini bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez. Hiç kimse nerede öleceğini de bilemez. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, (herşeyden) hakkıyla haberdar olandır.” Ayette sözü edilen hususların ortak özelliği gaybî bilgi içermesidir. Gaybla ilgili konuları sadece bu beş hususla sınırlamamız doğru olmasa da, en çok merak edilen konulardan olması ve bu konuda Peygamberimiz'e çok soru yöneltilmesi dolayısıyla ayette bu açıklamalara yer verilmiştir. Mugayyebat-ı hamse hakkında geniş açıklamaya daha sonra yer verilecektir.

Gayb türlerinden bir diğeri ise izâfî gaybdır. İzafî gayb; “Yaratıkların yalnızca belirli bir kısmının ilminin taalluk ettiği şeylerdir. İlmi taalluk etmeye göre bu konu gayb iken, taalluk edene göre duyulur cinstendir. Başka bir şekilde ifade edecek olursak, bir kısım kimseler için bilinebilir olan bir durumun, bir başkası için bilinmeyen olmasıdır. Meleklerin bildiği, insanların ise bilemediği ya da bazı insanların bildiği diğerlerinin bilemediği meseleler buna örnek gösterilebilir.”⁶¹ İzafî gayb aynı zamanda nisbî gayb ve imkânî gayb olarak da isimlendirilmektedir. Bu şekilde isimlendirilmesinin sebebi ise, yaratılanların yalnızca belirli bir kısmının bilebileceği türden şeyleri kapsamış olmasından kaynaklanmaktadır.

İmam Maturidi de gaybı ikiye ayırmaktadır. Gaybın bir kısmını insanların bilmesi mümkün iken diğer kısmını Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceğini ve birinci kısmın zamana, duruma ve kişilere göre gayb olmaktan çıkabilen izâfî bir gayb olduğunu, ikinci kısmın ise insan bilgisinin hiçbir şekilde ulaşamayacağı mutlak gayb olduğunu söylemektedir. İzafî gayb ise, kendi içinde fizikî âlemlle ilgili ve fizik ötesi olmak üzere ikiye ayrılabilir. Konuyla ilgili olarak Fahreddin er-Razî, bir konuda uzman olan kimselerin bilip diğerlerinin bilemediği konuların izâfî gayb kapsamına girmeyeceğini, bu tür gaybın, Allah'ın varlığı, sıfatları, âhiret ahvâli gibi insanların idrak edemediği fakat hakkında akli ve nakli delil bulunan hususları kapsadığını söylemektedir. Sufiyye, Allah'a mutlak gayb demek suretiyle, O'nu izâfî gayb kabul eden tefsir ve kelam alimlerine muhâlefet etmiştir. Bu ekole göre, hadis olan bir kimse, kadim olan Zat'ı, yani Allah'ı hiçbir zaman tam manasıyla idrak

---

⁶⁰Lokman 31/34.

⁶¹ İlyas Çelebi, *İslâm İnancında Gayb Problemi*, İstanbul 1996, s. 165.

edemez. Bu yüzden Allah'ın yaratılanlar açısından mutlak gayb olduğu ifade edilmiştir.⁶²

Özet olarak, hakkında akli ve nakli delil bulunmakla beraber, duyularla henüz kavranamayan, ancak gelecekte bilmemiz için de herhangi bir engel bulunmayan konular izâfî gayb kapsamına giren konulardır, bilgisi yalnızca Allah'a ait olan, melekler, peygamberler de dahil hiç kimsenin bilgisine muttali olmadığı konular ise mutlak gayb kapsamındadır. Yukarıda da ifade edildiği üzere bu ayrım insanı merkeze alarak yapılan bir ayrımdır. “Bir şeyin gayb ve gaib olması Yüce Allah'a göre değil, insanlara göredir. Çünkü Hak'tan hiç bir şey gizli kalmaz.”⁶³

IV. MUGAYYEBÂT-I HAMS (BEŞ GAYB)

Mugayyebât, “gizli kalmak, görünmemek, duyuların algı alanı dışında olmak” manasındaki “gayb” kökünden türeyen mugayyeb (gizli tutulmuş) kelimesinin çoğul şekli olup “mahiyeti bilinemeyen gizli şeyler” demektir. Dini literatürde “duyu ve akıl yoluyla bilinemeyen, hakkında Allah'tan başka kimsenin bilgisi bulunmayan varlık ve olaylar” anlamına gelmektedir.⁶⁴ Lokman Suresi'nin 34. ayetinde söz edilen hususlar da mugayyebât kapsamında değerlendirilmekte ve ayette yer alan gaybî konular mugayyebât-ı hams (beş gayb) olarak isimlendirilmektedir. Bu hususlar ayette şöyle geçmektedir: “Kıyametin ne zaman kopacağı bilgisi şüphesiz yalnızca Allah katındadır. O, yağmuru indirir, rahimlerdekini bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez. Hiç kimse nerede öleceğini de bilemez. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, (herşeyden) hakkıyla haberdar olandır.”

Söz konusu ayetin nüzul sebebi hakkında, müellifler şunları kaydetmektedir: Taberi'den nakledilen rivayete göre; Hâris b. Amr adında bir bedevi, Hz. Peygambere gelir ve şu soruları sorar. “Kıyamet ne zaman kopacak? Ülkemiz kuraktır yağmur ne zaman yağacak? Karım gebedir erkek mi kız mı doğuracak? Nerede doğduğumu bilmiyorum acaba nerede öleceğim?” Bu sorular üzerine bu ayet indirilmiştir.⁶⁵ Buna göre ayet sorulmuş bir sorunun cevabı niteliğindedir. Bu konular arasındaki ortak yön, geleceğin Allah'tan başkası tarafından bilinemeyeceğidir.

⁶² İlyas Çelebi, “Gayb”, *DİA*, İstanbul, XIII, 404-408.

⁶³ Hasan Şakir Sancaktar, “Peygamberimizin Tebliğ Ettiği İnanç Nizamında Gaybın Hükümü”, *Diyanet İlmî Dergi*, 1992, 28(3):30.

⁶⁴ Topaloğlu-Çelebi, *KTS*, “Mugayyebât”, s. 220.

⁶⁵ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, İstanbul 2005, XV, 173.

İçerisinde ‘gayb kelimesi geçmemesine rağmen, bu ayette geçen konulara, gayba ait olan, bilinmeyen beş konu (mugayyebât-ı hams) denilmiştir. Zira burada, insanın hiçbir şekilde bilemeyeceği, insan açısından gaybî olan hususlardan bahsedilmektedir. Kuşkusuz, insanlar için gaybî olan konular sadece beş madde ile sınırlı değildir. Âlemde insan için gaybî olan bir çok hususun olduğu görülmektedir. Ancak insanların en çok merak ettiği konulardan olması ve bu konuda peygamberimize de birçok soru yöneltilmesi nedeniyle bu ayette sözü edilen beş hususa özellikle yer verilmiştir.

Elmalılı, konu hakkında Fahreddin er-Razi’nin (ö. 606/1210) görüşünü şu şekilde aktarmaktadır: Yüce Allah’ın kendisinden başkasının bilemeyeceği konuları beş şeyle sınırlamak doğru değildir: “Allah söz gelimi tufan zamanında bir kum yığınındaki kum tanelerini ve rüzgarın onları doğudan batıya kaç kere aktardığını ve nerede bulunduklarını bilir. O’ndan başka kimse de bunu bilemez. Mutlak gayb olarak sadece beş şeyi tahsis etmek doğru değildir.”⁶⁶ Ayrıca o mugayyebâtın ilm-i nücûm, kehanet, arrafılık gibi yöntemlerle de bilinmesinin mümkün olmadığını belirtmektedir.⁶⁷

Ayette sözü edilen beş gaybî konu, hadislerde “mefâtihu’l-gayb (gaybın anahtarları)” diye isimlendirilmiştir. “Miftah” kelimesinin çoğulu olan “mefâtih”, Kur’an-ı Kerim’de En’am Suresi’nin 59. ayetinde; “Gaybın anahtarları yalnızca O’nun katındadır. Onları ancak O bilir” şeklinde geçmektedir. Yine En’am Suresi’nin 50. ayetinde “De ki: “Ben size, ‘Allah’ın hazineleri benim yanımdadır’ demiyorum. Ben gaybı da bilmem” ifadesindeki “hazâinullah (Allah’ın hazineleri)” terkihi göz önüne alındığında mefatihu’l gayb için, “içindekini Allah’tan başka kimsenin bilmediği hazineler ve gayb bilgilerinin bulunduğu yerin kapısını açmaya yarayan anahtarlar”⁶⁸ diyebiliriz.

Beş gayb konusuna hadislerde de yer verilmektedir: “ Gaybın anahtarları beştir. Onları sadece Allah bilir. Rahimlerin ne oluşturduğunu ancak Allah bilir. Yarın ne olacağını ancak Allah bilir, yağmurun ne zaman yağacağını ancak Allah bilir. Hiçbir nefis nerede öleceğini bilemez ancak Allah bilir. Kıyametin ne zaman kopacağını Allah’tan başka kimse bilemez.”⁶⁹ Yine konuyla ilgili Hz. Peygamberbir

⁶⁶ Elmalılı, *a.g.e.*, VI, 488.

⁶⁷ İlyas Çelebi, *İslâm İnancında Gayb Âlemi*, s. 45.

⁶⁸ İlyas Çelebi, *İslâm İnancında Gayb Âlemi*, s. 42.

⁶⁹ Buhari, “Tevhid”, 4.

çok defa Lokman Suresi'nin ilgili ayetini okumuştur. Ayette zikredilen hususları şu şekilde açmak mümkündür:

1.“Kıyametin ne zaman kopacağı bilgisi şüphesiz yalnızca Allah katındadır.” Ayette gaybî konulardan ilk olarak kıyamet saatini sadece Allah'ın bildiği vurgulanmıştır.Kıyamet'in bilgisi üzerine Araf187. ayette de onun bilgisinin Allah katında olduğundan bahsedilerek şöyle buyurulmaktadır:

Sana kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar. De ki: "Onun bilgisi ancak Rabbimin katındadır. Onu vaktinde ancak O (Allah) ortaya çıkaracaktır. O göklere de, yere de ağır basmıştır. O size ancak ansızın gelecektir." Sanki senin ondan haberin varmış gibi sana soruyorlar. De ki: "Onun bilgisi sadece Allah katındadır. Fakat insanların çoğu bilmiyorlar."

“Kıyametin kopma zamanı” Allah'ın kendine özgü kıldığı gaybî konulardandır. Ayette, yalnız kıyametin “kopma zamanını” Allah'ın bildiği belirtilmemektedir. Ayrıca bunun gaybla ilgili bir konu olduğu ve gaybın ilminin de Allah'a ait olduğu vurgulanmaktadır. Kıyametin ne zaman kopacağı konusunda Kur'an'ın mesajı açıktır. Bu konuya dair soruları Kur'an sıklıkla; “onun ilmi Allah katındadır” şeklinde cevaplamıştır. Birçok ayette de onun yakın olabileceği⁷⁰ ve ansızın gerçekleşebileceği⁷¹ ifade edilmiştir. Yine Cibril hadisi de bu konuyu aydınlatmaktadır.⁷² Hz. Peygamber, kıyametin ne zaman vuku bulacağı konusundaki soruya: “Bu konuda soru sorulan sorandan yani Cebrail'den daha bilgili değildir.” diye cevap vermiştir. Aynı şekilde çeşitli zamanlarda kendisine yöneltilen sorulara da, “Onun ilmi Allah'tadır.” “Bu gaybtır, gaybı ise sadece Allah bilir” şeklinde cevaplar vermiştir.

Gerek Lokman Suresi'nin ilgili ayetine, gerekse diğer ayet ve hadislerden çıkarılacak ortak sonuç şudur; kıyametin ne zaman kopacağına ilişkin hiçbir şey söylenemez. Bunun bilgisi, peygamberler de dâhil olmak üzere, hiç kimseye verilmemiştir. O'nun ne zaman gerçekleşeceğini sadece Allah bilir.

2.“Yağmuru o yağıdır” ayetine bakıldığında, burada yağmuru yağdırma olayını Allah'ın yaptığı ifade edilmektedir.Yağmurun ne zaman yağacağına dair bilgiden söz edilmemektedir. Eylem söz konusudur,zamanıyla ilgili bilgi söz konusu

⁷⁰el-A'raf 7/187; Lokman 31/34; el-Ahzab 33/63; el-Fussilet 41/47; ez-Zuhruf 43/85; en-Naziat 79/42.

⁷¹ Yusuf 12/108; en-Nahl 16/77; et-Tâhâ20/15; el-Hac 22/55; el-Ahzab 33/63; eş-Şurâ 42/17; ez-Zuhruf 43/66.

⁷²Buhârî, “İmân”, 37.

değildir. İnsanlar, rüzgarın hızı ile nemi hesaplayınca yağmurun ne zaman yağacağı hakkında bir öngöründe bulunabilmekte, bu bile ancak belli bir aşamadan sonra tahmin edilebilmektedir. Üstelik yağmuru yağdıramamaktadırlar. Yağmurun yağmasında bilmezlik değil de gerçekleştirme güçsüzlüğünün söz konusu olduğunu söyleyebiliriz.⁷³

Kur'an-ı Kerim'de Allah yağmurun yağmasını evreler halinde açıklamaktadır: “Allah O’dur ki, rüzgarları gönderir, bunlar da bir bulut savurur, derken onu gökyüzünde dilediği gibi yayar ve parça parça eder; sonra aralarından yağmurun çıktığını görürsün. Onu kullarından dilediklerine döküverdi mi derhal yüzleri gülüverir.” Görüldüğü üzere yağmurun yağması belli aşamalar oluştuktan sonra gerçekleşmektedir. Yağmurun ne zaman yağacağını görevli meleğin bildiğinin söylenmesi veya meteoroloji aletlerinin tahminleriyle bilinebileceğinin söylenmesi, dolayısıyla konunun gayb dışında kaldığının iddia edilmesi doğru değildir. Çünkü, hem yağmurun yağmasıyla görevli melek, hem de son teknoloji ölçüm cihazları, yukarıda da ifade edildiği üzere, yağmurun yağacağını ancak belli aşamalar gerçekleştikten sonra bilmektedir. Meteoroloji istasyonlarında ancak rüzgârın esme yönü, havadaki nem oranı, buharlaşma gibi yağmurun yağacağına dair emareler ortaya çıktıktan sonra tahmin yürütülebilmektedir. Dolayısıyla, yağmurun hiçbir belirti ortaya çıkmadan önce, ne zaman yağacağını bilgisi yalnızca Allah katındadır. Ayette belirtildiği üzere bu bilgi Allah’a has olmaktadır.

3. “Rahimlerdekini bilir.” Ayette yer alan “rahimdekilerden” maksat çocuğun doğumdan önce ve sonraki bütün halleridir. Doğumdan önce rahimde olan değişim ve gelişmeler, insanın yaratılış seyri, özel kabiliyetleri, nasıl bir insan olacağı, kısaca insanın yaratılışıdır. Bu konularda insanların bir takım cihazlarla ya da gözlem metotları ile elde edecekleri bilgiler kesbi bilgiler olup, ayetle çelişmemekte ve yaratılış kanunlarına aykırı olmamaktadır.⁷⁴

Günümüzde anne karnındaki çocuğun cinsiyeti doğumundan çok önce bilinebilmektedir. Burada bahsedilen konu çocuğun sadece cinsiyeti, hastalığı, sakatlığı, sağlamlığı gibi özelliklerinin bilinmesi değildir. Sperm ile yumurtanın döllenmesi ve ardından geçirdiği aşamaların projesidir, yani kaderidir. “Ey insanlar! Ölümünden sonra diriliş konusunda herhangi bir şüphe içindeyseniz (düşünün ki) hiç

⁷³Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, s. 175.

⁷⁴İlyas Çelebi, *İslâm İnancında Gayb Problemi*, s. 76, 77.

şüphesiz biz sizi topraktan, sonra az bir sudan (meniden), sonra bir "alaka"dan, sonra da yaratılışı belli belirsiz bir "mudga"dan yarattık ki size (kudretimizi) apaçık anlatalım. Dilediğimizi belli bir süreye kadar rahimlerde durduruyoruz. Sonra sizi bir çocuk olarak çıkarıyor, sonra da (akıl, temyiz ve kuvvette) tam gücünüze ulaşmanız için (sizi kemale erdriyoruz.) İçinizden ölenler olur. Yine içinizden bir kısmı da ömrün en düşkün çağına ulaştırılır ki, bilirken hiçbir şey bilmez hâle gelsin”⁷⁵ ayetinde de yaratılış safhalarından söz edilmektedir. Yani bize verilmek istenen mesaj, döllenmiş yumurtanın halden hâle geçmesini başlangıçta temin eden gücün bilgisinin bilinmesidir. Buradaki asıl konu anne karnında yoktan var edilen varlığın oluşumunun dayandığı proje bilgisidir. Yoksa var olanın bilinmesi değildir.

Bir kısım âlim ve müfessirler konuyu şöyle açıklamaktadır: Allah’a has olan ilim tam ve kâmilidir. Meleğin ve bazı özel kişilerin bilebileceği ilim ise , az çok belirtileri, işaretleri ortaya çıkmış bir tarzda eksik bir ilimdir. Aynı şekilde bulut, rüzgar, barometre gibi bazı ip uçlarından yağmura, ceninin bir takım hal ve hareketlerinden erkek veya dişi olduğunu sezmek şeklinde varsayım türünden sonuç çıkarmalar da buna aykırı değildir. Çünkü varsayım ilim olamaz. İlim şüphesiz olandır.⁷⁶

4.“Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez.” Buradaki kesb yani kazanma fiilini sadece ekonomik açıdan anlamak doğru değildir. Nitekim Bakara Suresi 225. ayette de maddi kazanç haricinde gönlün kazancından bahsedilmektedir. “Allah sizi, kasıtsız yeminlerinizden dolayı sorumlu tutmaz, fakat sizi kalplerinizin kazandığı (bile bile yaptığınız) yeminlerden sorumlu tutar. Allah çok bağışlayandır, halîmdir. (Hemen cezalandırmaz, mühlet verir)”Kazandığımız ve kazanacağımız her şey bu fiilin kapsamına girmektedir. Yarın başına neler geleceğini kimse bilemez, hangi eylemde bulunacağını bilemez, ekonomik olarak hangi rızkı kazanacağını bilemez ve hangi tür davranışlarda bulunacağını da tahmin edemez.⁷⁷ Ayette geçen “ yarın ” kelimesi yalnızca yarını değil, geleceği de ifade etmektedir.“Hiçbir şey hakkında sakın “yarın şunu yapacağım” deme! Ancak, “Allah dilerse yapacağım” de” ayetinde de buyurulduğu üzere Yüce Allah insanları yarının bilgisi hakkında kesin konuşmaktan men etmektedir. Çünkü yarın ve gelecek insan için gaybdır, gizlenmiş

⁷⁵el-Hacc 22/5.

⁷⁶Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, s. 489.

⁷⁷Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, s. 175.

bilgilerdendir. Kıyametin ne zaman kopacağına bilinmemesi, ölüm yerinin bilinmemesi ile de bağlantılıdır.

5.“Hiç kimse nerede öleceğini de bilemez.” Ölüm, Arapça’da “mevt, vefat, helak, kabzu’r-ruh (ruhun alınması)” gibi kelimelerle ifade edilir ve “ hayatın sona ermesi” anlamında kullanılır.⁷⁸ Hiçbir insanın sonsuza kadar yaşayamaz. Her canlı şüphesiz bir gün ölecektir. Kur’an’da her nefsin mutlaka ölümü tadacağı bildirilmektedir.⁷⁹ Ecel ise; “geleceğe ait olmak üzere belirlenmiş zaman, muayyen bir müddetin sonu” anlamına gelir.Allah tarafından her canlı için takdir edilen yaşama süresi ve bu sürenin sonu olan ölüm vakti demektir.⁸⁰Ecel ve ölüm haktır. Ancak hiç kimse bunun zamanını bilemez. Bu konu da insan için gaybî konulardandır ve ölüm zamanı ve yerinin bilinmemesi pek çok hikmetler taşımaktadır. İnsanın dünyaya geliş amacı ölüm değildir. Ölümden önce faydalı bir hayat yaşamaktır. Ne zaman öleceğini bilen insan ise bunda muvaffak olamayabilir. Kula düşen, öleceği ana kadar Allah’ın emirleri doğrultusunda yaşamaya gayret etmektir.Herhangi birinin kasten adam öldürmesi ya da intihar gibi durumlarda insanın eceliyle ölüp ölmediği konusu tartışılmalıdır. Mu‘tezile alimlerinin bir kısmına göre; herhangi bir dış müdahâle olmadan hayatın doğal ölümle sona ermesi “eceli müsemma”, bir kaza veya öldürülme şeklinde sona ermesi ise “ecel-i kaza”dır. Bu görüşün sahipleri, ikinci durumda ölen kişinin ecelinin öne alındığını, eğer dış müdahâle olmasaydı daha fazla yaşayacağını kabul ederler. Ehl-i sünnet alimleri ise, ecelin “Allah’ın canlının öleceğini bildiği zaman”dan ibaret bulunduğunu ve tek olduğunu, hiçbir canlının kendisi için belirlenen ecelden ne önce ne de sonra ölmeyeceğini söylemektedirler. Ayette sözü edilen “ecel-i müsemmanın” kıyametin kopmasına dair olduğu düşünülmektedirler.⁸¹ Ancak; belirlenmiş bir ecel var diye sebepler göz ardı edilmemelidir. Bu doğru bir kader algısı değildir. Yapılan araştırmalar, yaşam süresinin gelişmiş ülkelerde, gelişmemiş ülkelere oranla çok daha uzun olduğunu göstermektedir.Yaşam süresi konusunda sebepler yok sayılamamakta ancak ecel geldiğinde de onu bir an öne almak ya bda ertelemek

⁷⁸Topaloğlu-Çelebi, *KTS*, “Ölüm”, s. 253.

⁷⁹Ali İmrân, 3/185; el-Enbiya, 21/35; el-Ankebut, 29/57.

⁸⁰Topaloğlu-Çelebi, *KTS*, “Ecel”, s. 73.

⁸¹ Topaloğlu-Çelebi, *KTS*, “Ecel”, s. 73, 74.

mümkün olmamaktadır.⁸² Kuldan istenilen yaşam süresinin ecel ile olabildiğince yaklaştırılmaya çalışılmasıdır.

Yüce Allah'ın Lokman Suresi'nin son ayetinde bütün bu gaybî konulardan söz etmesinin nedenini 33. ayette geçen "Allah'ın verdiği söz gerçektir." Bu sözün gerçekliğinin de insanların bilmediği ancak kendisinin tam olarak bilgi sahibi olduğu bu gerçeklere dayandırıldığını⁸³ söylemek mümkündür.

Özet olarak; gaybî hususları bu beş maddeyle sınırlamak doğru değildir. Sınırlı yaradılış özelliğine sahip olan insanlar ancak Allah'ın bildirdiği kadarına vakıf olabilmektedir. En çok merak edilen ve hakkında çok soru sorulmasından dolayı ayette özellikle bu beş husus zikredilmiş olabilir. Bu konuların gelişen teknoloji ve bilim sayesinde artık gayb olmaktan çıktığını söyleyenlerin düşüncesine de katılmak mümkün değildir. Nitekim ayette de belirtildiği üzere, "insana pek az ilim verilmiştir."⁸⁴ İnsanın bilmedikleri her zaman için bildiklerinden çok daha fazladır.

V. KUR'AN-I KERİM'E GÖRE GAYBIN BİLİNME İMKÂNI

Gaybın anlaşılması, sınırlarının ne olduğu, bilinme imkanı ve kimlerin gayba muttali olup olamayacağı konularında en doğru bilgiyi verecek kaynak şüphesiz Kur'an-ı Kerim'dir. Bu doğrultuda Kur'an'ın gayb ile ilgili hususları ifadesine bakıldığında, gaybı yalnızca Allah'ın bildiği, bunun dışında dilediği kimseleri dilediği kadarıyla gaybdan haberdar edeceği, meleklerin, cinlerin ve peygamberlerin kendiliğinden gaybı bilemeyecekleri anlaşılmaktadır. Bu hususlar başlıklar halinde ayrı ayrı incelenecektir.

A. Gaybı Yalnız Allah Bilir

Kur'an-ı Kerim gaybı bilmenin Allah'a ait bir sıfat olduğu vurgusunu yapmaktadır. Allah hakkında, "Âlimu'l-gayb"⁸⁵ ve "Âllâmu'l-guyub"⁸⁶ nitelemeleri

⁸²el-Fatır 35/11; el-Hicr 15/72; el-Bakara 2/96.

⁸³Bayraklı, *a.g.e.*, s. 175

⁸⁴el-İsra 17/85

⁸⁵el-En'am 6/73; et-Tevbe 9/94; er-Ra'd 13/9; el-Mü'minun 23/92; el-Secde 32/6; es-Sebe 34/3; el-Fâtır 35/38; ez-Zümer 39/46; Haşr 59/22; Teğabün 64/18; Cin 72/26.

⁸⁶el-Mâide 5/109, 116; es-Sebe 34/48.

kullanılarak bu durum pek çok ayette ifade edilmektedir. Yine, göklerin ve yerin gaybının yalnızca Allah tarafından bilineceğini⁸⁷, gizliyi ve açığı bilen O olduğu⁸⁸ ve gaybın anahtarlarının O'nun elinde olduğunu⁸⁹ bildiren ayetler de, gaybı bilmenin Allah'a özel bir sıfat olduğunu göstermektedir. Söz konusu ayetlere örnek olarak: "De ki: "Göktekiler ve yerdekiler gaybı bilemezler, ancak Allah bilir. Onlar öldükten sonra ne zaman diriltileceklerinin de farkında değildirler."⁹⁰ "Şüphesiz Allah göklerin ve yerin gaybını bilendir. Şüphesiz o, göğüslerin özünü (kalplerde olanı) hakkıyla bilendir."⁹¹ "Şüphesiz Allah, göklerin ve yerin gaybını bilir. Allah yaptıklarınızı hakkıyla görendir."⁹² "Gaybın anahtarları yalnızca O'nun katındadır. Onları ancak O bilir. Karada ve denizde olanı da bilir. Hiçbir yaprak düşmez ki onu bilmesin. Yerin karanlıklarında da hiçbir tane, hiçbir yaş, hiçbir kuru şey yoktur ki apaçık bir kitapta (Allah'ın bilgisi dahilinde, Levh-i Mahfuz'da) olmasın."⁹³ Ayetleri verilebilir. Bu ayetlerin örneklerini çoğaltmak mümkündür. Ayetleri incelendiğinde hepsindeki ortak vurgunun gaybın bilgisinin Allah katında olduğudur. Ayetler, gaybı bilmeyi Yüce Allah'ın kemal sıfatlarından biri olarak kabul etmektedir. Bu anlamda gaybın başka varlıklar tarafından bilineceğini düşünmek tevhid inancına aykırı düşmektedir. Allah zaman ve mekândan münezzeh olduğu için, O'nun hakkında geçmiş, hâl ve gelecek ayrımı yapmak söz konusu değildir. Dolayısıyla insan için gelecek olan gaybî bilgiler, Allah için hâl gibidir. Böylelikle Allah için gayb söz konusu değildir.⁹⁴ Gayb, ancak O'nun katından elde edilir ve O'nda olur.⁹⁵

B. Meleklerin Gaybı Bilme İmkânı

"Elçilik yapmak, tasarrufta bulunmak" manalarına gelen, "elk", "le'k", veya "mülk" köklerinin birinden türemiş olan melek kelimesi, "elçi; güçlü- kuvvetli; tasarrufta bulunup idare eden" manalarına gelmektedir. Terim olarak ise, "çeşitli şekillere girebilen, duyularla algılanamayan ve Allah'a itaatten ayrılmayan nurânî

---

⁸⁷ el-Fatır 35/38; el-Hucurat 49/18.

⁸⁸ el-En'am 6/73.

⁸⁹ el-En'am 6/59.

⁹⁰ en-Neml 27/65.

⁹¹ el-Fatır 35/38.

⁹² el-Hucurat 49/18.

⁹³ el-En'am 6/59.

⁹⁴ İlyas Çelebi, "İnsanın Gaybla İlişkisi", *Din Dilinde Gayb*, İstanbul 2015, s. 259.

⁹⁵ Mâtürîdî, *Te'vilatü'l Kur'an*, (trc. Bekir Topaloğlu), İstanbul 2016, s. 99.

varlık” diye tanımlanmaktadır. Bir çok ayette kendilerinden söz edilen meleklerin varlığına inanmak imanın temel esaslarından biridir. Melekler nurdan yaratılmış olup erkeklik- dişilik, yeme-içme, yorulma, usanma gibi maddi niteliklerden arınmıştır. Günah işlemekten korunmuş olup Allah’ı yüceltir, O’nun verdiği görevleri yerine getirirler. Son derece güçlü, kuvvetlidirler ve hızlı hareket ederler. Allah’ın izniyle çeşitli şekillere girebilirler. Normal şartlarda gözle görülmezler. Peygamberler onları aslî suretleri ve büründükleri biçimleriyle görebilir. Kâinatın idaresi ve ilahi kanunların icrasıyla görevlidirler.⁹⁶ Onlar kişilikleri olan varlıklardır ve Allah'ın mülkünü yönetmek üzere görevlendirdiği elçilerdir. Hem meleklerin varlığını reddeden materyalistlerin, hem de onları Allah'a ortak koşan veya onları Allah'a ibadette aracı kabul eden cahillerin hatalı oldukları, Kur'an'dan açıkça çıkarılabilir.⁹⁷

Melekler, Allah’ın yardımcıları değil, emirlerini uygulamakla görevli varlıklardır. Meleklerin tanrısal nitelikleri söz konusu değildir. Meleklerle iman demek, onların Allah tarafından yaratılmış ve birtakım vazifelerle görevlendirilmiş varlıklar olduklarını kabullenmektir.⁹⁸ Melekler, Allah’tan aldıkları emirleri yerine getirirler, görevleri itibariyle bizim ulaşamadığımız âlemlerden haberdar olabilirler, ancak bu onların gaybı bildiği anlamına gelmemektedir. Allah’ın bildirdiğinin dışında herhangi bir bilgiye sahip değillerdir. Nitekim Bakara Suresi’nde durum şu ayetlerle ifade edilmiştir: “Hani, Rabbin meleklerle, "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" demişti. Onlar, "Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamdederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz." demişler, Allah da, “Ben sizin bilmediğinizi bilirim” demişti. Allah Adem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti. Sonra onları meleklerle göstererek, "Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi bana bunların isimlerini bildirin" dedi. Melekler, "Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin" dediler. Allah şöyle dedi: "Ey Adem! Onlara bunların isimlerini söyle." Adem, meleklerle onların isimlerini bildirince Allah, "Size, göklerin ve yerin gaybını şüphesiz ki ben bilirim, yine açığa vurduklarınızı da, gizli tuttuklarınızı da ben

⁹⁶ Topaloğlu-Çelebi, *KTS*, “Melek”, s. 211.

⁹⁷ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, I, s.86.

⁹⁸ İlyas Çelebi, *İslâm İnancında Gayb Âlemi*, s. 53.

bilirim demedim mi?" dedi."⁹⁹ Ayetlerden meleklerin kendilerine öğretilenin dışında herhangi bir bilgiye sahip olmadıkları anlaşılmaktadır. Bilgileri talimidir.¹⁰⁰

Sonuç olarak, meleklerin bilgisi yalnızca Allah'ın onlara bildirdiği kadardır. Gaybı kendiliklerinden bilemezler. Meleklerle ilahi özellikler yüklemek ve onların gaybı bileceklerini düşünmek Kur'an'da melekler hakkında bize verilen bilgilerle çelişmekte ve tevhid inancına aykırı düşmektedir.

C. Cinlerin Gaybı Bilme İmkânı

“Örtmek, örtünmek, gizli kalmak mânalarına gelen “cenn” kökünden türemiş bir isim olup “örtülü ve gizli şey” demektir. “Duyularla idrak edilemeyen, insanlar gibi şuurlu ve iradeli olup Allah nezdinde mükellef tutulan varlık türü”dür. Cinlerin atalarına “cân” denilmekte, “gûl, ifrit” gibi çeşitli türleri bulunmaktadır. Cân, insan türünün mevcudiyetinden önce yakıcı ve her şeye nüfuz edici ateşten (nâr-ı semûm, mâric) yaratılmıştır. Cinler, kısa sürede uzun mesafeleri katetmek, insanlar tarafından görülmedikleri halde insanları görmek, onların bilemedikleri bazı şeyleri bilmek gibi üstün yeteneklere sahiptirler. Peygamberimiz insanlara olduğu gibi cinlere de tebliğde bulunmuştur. Cinlerin varlığı sadece vahiy yoluyla bilinebilir.¹⁰¹ Cinlerin ömürleri insanlardan daha uzun, vücut yapıları daha latif, görüş açıları daha geniştir. Bu yüzden günümüzden önce yaşanmış olaylara şahit olmuş olabilirler, önceki olaylara şahit oldukları için gelecekte olacak olaylara dair bir takım tahminlerde, yorumlarda bulunabilirler. Ancak cinler geleceği asla tam olarak bilemezler, gayb hakkında bilgi sahibi değildirler.¹⁰² Bu durum Kur'an- Kerim'de şu şekilde açıklanmaktadır. “Biz en yakın göğü zinetlerle, yıldızlarla donattık. Onu itaatten çıkan her şeytandan koruduk. Onlar, yüce topluluğu (ileri gelen melekler topluluğunu) dinleyemezler. Kovulmaları için her taraftan taş tutulurlar. Onlar için sürekli bir azap da vardır. Onlar için sürekli bir azap da vardır. Ancak onlardan söz kapan olur. Onu da delip geçen bir alev izler (ve yok eder).”¹⁰³ Ayetten anlaşıldığı üzere Allah'ın izni olmadan hiçbir varlık hiçbir bilgiye sahip olamazken, cinlerin de

---

⁹⁹el-Bakara 2/30-33.

¹⁰⁰İlyas Çelebi, *İslâm İnancında Gayb Problemi*, s. 95.

¹⁰¹Topaloğlu-Çelebi, *KTS*, “Cin”, s. 63.

¹⁰²İlyas Çelebi, *İslâm İnancında Gayb Problemi*, s. 95.

¹⁰³es-Saffat 37/6-10.

kulak hırsızlığı yaparak bilgi edinmelerinin yolu kapatılmıştır. Dolayısıyla, gaybı bilmekten âcizdirler.

Cin Suresi'nin genelinde ağırlıklı olarak cinlerin gaybı bilmediğinin açıkça ifade edildiği görülmektedir:“O gaybı bilendir. Hiç kimseye gaybını bildirmez. Ancak seçtiği resüller başka. (Onlara bildirir.)”¹⁰⁴ Hz.Süleyman kıssası da cinlerin gaybı bilebileceği iddialarına cevap niteliğindedir:“Süleyman'ın ölümüne hükmettiğimiz zaman, onun ölümünü onlara ancak değneğini yemekte olan bir kurt gösterdi. Süleyman'ın cesedi yıkılınca cinler anladılar ki, eğer gaybı bilmiş olsalardı aşağılayıcı azap içinde kalmamış olacaktı.”¹⁰⁵ Rivayete göre Hz. Süleyman ayakta ansızın vefat etmiş, bir süre bastonuna dayalı olarak öylece kalmış, cinler onun öldüğünü bilememişlerdi. Bir ağaç kurdu bastonu kemirmiş, baston kırılınca Hz. Süleyman yere düşmüş ve böylece öldüğü anlaşılmıştı.¹⁰⁶ Eğer cinler gaybı bilecek olsalardı Hz. Süleyman'ın ölümünü bu kadar geç fark ederler miydi? Ayrıca ayette insanların bile bilebileceği görünür dünyadaki bir bilinmez durumun cinler tarafından bilinemediğine değinilmiştir. Yani, insanların dahi bilebileceği görünür dünyanın bir olgusu, cinlerin bilgisine sahip olmadığı bir konu ise, o zaman Hz. Muhammed'in tebliğ ettiği ve bilgisine insan eliyle ulaşamayacak konuları onların bilmesi ve ona bilgi vermesi beklenemez.¹⁰⁷ Cinlerin durumlarından haberdar olmak, onların ne yaptığını görmek Hz. Süleyman peygambere özel bir vasıftır. Hz. Peygambere bile, cinlerin kendisini dinlediği ve iman ettiği ancak vahiyle¹⁰⁸ bildirilmiştir.

Sonuç olarak, gaybı yalnız Allah bilir.Ne melekler ne cinler gaybı bilirler. Yukarıda da ifade edildiği üzere, cinler insanlara nazaran daha uzun yaşamalarından dolayı daha çok olaya şahitlik etmiş olabilirler. Ancak bu durum onların gaybı bildikleri anlamına gelmez. Cinlerin gaybı bileceğine inanılması, tevhid inancına da zarar vermektedir.Cinlerin ya da kendilerinin gaybı bildiğini iddia ederek insanları aldatma yollarına başvuranların, cinlerle iletişime geçip onlardan geleceğe dair bilgi aldığını söyleyenlerin durumuna itimat edilmemelidir. Cinlerin hiçbir şekilde gaybı bilemeyeceğini Kur'an-ı Kerim, yukarıda geçen ayetlerle açık bir şekilde gözler önüne sermektedir.

---

¹⁰⁴ el-Cin 72/25.

¹⁰⁵ es-Seb'e 34/14.

¹⁰⁶ Hayreddin Karaman, v.d.ğ., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, s. 2740.

¹⁰⁷ Halis Albayrak, “Kur'an'da Gayb Kelimesi Üzerine Kronolojik Bir Okuma”, *Din Dilinde Gayb*, İstanbul 2015, s. 133.

¹⁰⁸ el-Cin 72/ 1-2.

D. Peygamberlerin Gaybı Bilme İmkânı

Peygamber kelimesi Farsça olup “haber getiren” manasına gelmektedir. Kur’an-ı Kerim’de ise peygamber kelimesinin karşılığı olarak “nebi, resul ve mürsel” kelimeleri kullanılmaktadır. Nebi, “haber veren, mertebesi yüksek olan ve açık seçik yol” anlamlarına gelmektedir.¹⁰⁹“Haber vermek” anlamındaki “nebe” veya “konum ve değeri yüksek olmak” manasındaki nebve (nübü’) kökünden masdar ismi olan nübüvvet, “Allah ile kulları arasında dünya ve âhiret hayatıyla ilgili ihtiyaçların giderilmesi amacıyla ifâ edilen elçilik görevi” dir.¹¹⁰

Mucize göstermek, Allah’tan vahiy alıp bunu insanlara tebliğ etmek, beşeri özelliklere sahip olmak, Allah tarafından seçilmiş olmak, günah işlemekten korunmuş olmak, doğru sözlü ve güvenilir olmak gibi nitelikler peygamberlerin sahip olduğu niteliklerdendir. Allah’tan başka ilah bulunmadığı gerçeğini insanlara tebliğ edip, sadece Allah’a ibadete davet etmek, hak ve bâtılı tanıtip âhiretin mutlaka geleceğini vurgulayıp, cennet ve cehennemi anlatmak, Allah’ın emirlerini önce tebliğ edip sonra bizzat uygulamak, insanlara örnek olmak¹¹¹da peygamberlerin görevlerindendir.

Peygamberler, insanlara hidayet ve dini yaşamaları konusunda yardımcı olmaları için özellikle kendi toplumlarından seçilmişlerdir. Aynı insani özellikleri ve zaafları paylaşan kendi içlerinden birisinin seçilmesi insanlar tarafından mesajın daha kolay anlaşılması ve özümsemesini sağlamıştır. Böylelikle insanların Allah’a karşı herhangi bir bahane öne sürmelerinin de önü kapanmış olmaktadır.¹¹²Allah’ın insanlarla doğrudan irtibat kurması ancak vahiy yoluyla olmaktadır. Bunun dışındaher hangi bir yöntem söz konusu değildir.¹¹³ Peygamberler insanları tevhide davet etmeye başladıkları zaman her zaman için onların ontolojik özellikleri sorgulanmıştır. Hz. Peygamber de dahil olmak üzere peygamberlerin beşer kimliğine çeşitli itirazlar yapılmıştır.¹¹⁴ Peygamberlerin olağanüstü özelliklere sahip olmaları, gaybî bilgilere muttali olmaları beklenmiştir. Oysa ki Kur’an açıkça peygamberlerin

¹⁰⁹Yusuf Şevki Yavuz, “Peygamber”, *DİA*, İstanbul, 257-261.

¹¹⁰Topaloğlu-Çelebi, *KTS*, “Nübüvvet”, s. 249.

¹¹¹Yusuf Şevki Yavuz, “Peygamber”, *DİA*, İstanbul, 257-261.

¹¹²Mahmut Çınar, “Peygamberi Diğer İnsanlardan Ayıran Üç Özellik: Vahiy, Mucize ve İsmet”, *M.Ü.İ.F. Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*(sayı: 21), İstanbul 2011, s. 95.

¹¹³Çınar, a.g.m., s. 97.

¹¹⁴Mahmut Çınar, “Son Peygamber Olarak Hz. Muhammed’in Nübüvveti”, *Hiz. Peygamber’in Nübüvvetinin Süresi ve Kapsamı*, Gaziantep 2015, s. 19.

de beşer olduklarını vurgulamakta, eğer yeryüzünde dolaşanlar melekler olsaydı ancak o takdirde melek bir peygamber gönderileceğini haber vermektedir.¹¹⁵

Peygamberler, Allah'ın kendilerine vahiyle bildirdikleri dışında gaybî bilgiye sahip değildirler. Bu durum Kur'an-ı Kerim'de muhtelif ayetlerde defalarca vurgulanmıştır. “Allah'ın, peygamberleri toplayıp “siz(den sonra davetiniz)e ne derece uyuldu?” diyeceği, onların da, “Bizim hiçbir bilgimiz yok. Gaybleri hakkıyla bilen ancak sensin” diyecekleri günü hatırlayın.”¹¹⁶“De ki: “Ben size, ‘Allah'ın hazineleri benim yanımdadır’ demiyorum. Ben gaybı da bilmem. Size ‘Ben bir meleğim’ de demiyorum. Ben sadece, bana gönderilen vahye uyuyorum.” De ki: “Görmeyenle gören bir olur mu? Siz hiç düşünmez misiniz?””¹¹⁷ Ayetlere bakıldığında peygamberlerin gaybı bilmediğini, Allah katından getirdikleri buyruk ve yasaklara kendilerinden sonra insanlar tarafından nasıl bir tepki gösterildiği hususunda yeterli bilgiye sahip olmadıklarını ve bütün gerçekleri bilen sadece Allah olduğunu belirttikleri görülmektedir. Yine, ayette Hz. Peygamberin Kureyş müşriklerine verdiği cevap da gaybı bilmediğini açıklamaktadır. Kureyş müşrikleri öteden beri kâhin, sâhir, arrâf gibi isimlerle andıkları kişilerin olağanüstü güçlere sahip olduğuna inanıyordu. Hz. Peygamber, peygamber olduğunu ve Allah katından bilgiler getirdiğini söylediğinde bir peygamberde de bu şekilde güçler bulunması gerektiğini düşündükleri için ondan bu tarz taleplerde bulunmuş, örneğin; bir dağın altın kütlesi haline getirmesini, gökten melekler indirmesini ve onlarla konuştuğunu kendilerine göstermesini istemişlerdir. Aslında, idraki açık insanlar, Allah'tan vahiy aldığı birçok kanıtla anlaşılan bir kimsenin, dağları altına çevirmekten daha güçlü ve ikna edici bir delile sahip olduğunu anlayabilirler. Fakat “Hiç körile gören bir olur mu?” Onun için ayetin sonunda “Hiç düşünmez misiniz?” buyurulmuştur.¹¹⁸

Kur'an-ı Kerim'de yer alan çeşitli peygamber kıssalarına bakıldığında, peygamberlerin başlarına gelen olaylar sırasındaki tavırlarından ve sözlerinden gaybı bilmedikleri anlaşılmaktadır. Hz. Nuh kıssasında, Nuh peygamber hakkında kavminin söylediği sözler Kur'an-ı Kerim'de şöyle ifade edilmiştir: “Kavminin inkâr eden ileri gelenleri, “Biz, senin ancak bizim gibi bir insan olduğunu görüyoruz. İlk bakışta sana uyanların da ancak en aşağılıklarımızdan ibaret olduğunu görüyoruz.

---

¹¹⁵ el-İsrâ 17/95.

¹¹⁶ el-Mâide 5/109.

¹¹⁷ el-En'am 6/50.

¹¹⁸ Karaman vdğr., *Kur'an Yolu*, s. 1175.

Sizin bize karşı herhangi bir üstünlüğünüzü de görmüyoruz. Aksine sizin yalancı kimseler olduğunuzu sanıyoruz” dediler.” Bu sözler üzerine Hz. Nuh onlara şu cevabı vermiştir.“Size ben, “Allah'ın hazineleri yanımdadır”, demiyorum; gaybı da bilmem. “Ben bir meleğim” de demiyorum. Sizin hor gördüğünüz kimseler için, “Allah onlara asla hiçbir hayır vermez” de diyemem. Allah onların içlerindeki daha iyi bilir. Böyle bir şey söylersem o zaman ben gerçekten zâlimlerden olurum.”¹¹⁹Bunun yanında Hz. Nuh, Allah kendisine gemi yapmasını emrettiğinde, bu gemiyi niçin yapacağını, nerede kullanacağını da ilk başta bilmeyip, Allah'ın bildirmesiyle öğrenmiştir.

Peygamberlerin Allah'ın bildirmesi dışında gaybı bilemeyeceğine dair diğer bir örnek de Yakup ve Yusuf peygamberlerin kıssalarıdır.¹²⁰ Kıssada Hz Yakup, kuyuya atılan oğlu Hz Yusuf'un başına neler geldiğini bilememiş, onu kaybetmenin üzüntüsüyle gözleri kapanmıştır. Eğer bir peygamber olarak gaybı bilseydi, sonunda oğluna kavuşacağını bilip bu kadar üzüntü duymazdı. Yine Hz. Yusuf da kendi başına gelecek olayların neticelerinden habersizdi ve ancak Allah'ın bildirdiği kadar malûmata sahipti. Kendisinden önceki peygamberlerde olduğu gibi Hz. Peygamberde gaybî konuları ancak Allah'ın bildirdiği kadarıyla biliyordu, bunun haricinde gayba muttali değildi. Bu durum Kur'an'da şöyle ifade edilmektedir:“De ki: “Ben türedi bir peygamber değilim. Bana ve size ne yapılacağını da bilmem. Ben sâdece bana vahyedilene uyarım. Ben sadece apaçık bir uyarıcıyım.”¹²¹Kıyametin vakti hakkında Hz. Peygamber'e sorulan sorulara cevaben Kur'an şu cevabı vermektedir: “Sana kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar. De ki: “Onun bilgisi ancak Rabbimin katındadır. Onu vaktinde ancak O (Allah) ortaya çıkaracaktır. O göklere de, yere de ağır basmıştır. O size ancak ansızın gelecektir.” Sanki senin ondan haberin varmış gibi sana soruyorlar. De ki: “Onun bilgisi sadece Allah katındadır. Fakat insanların çoğu bilmiyorlar”¹²² Görüldüğü üzere ayet Hz. Peygamber'in de kıyamet hakkında tıpkı diğer insanlar gibi bilgi sahibi olmadığını vurgulamaktadır. Bu durum Cin Suresi'nde şöyle ifade edilmektedir:“De ki: “Sizin uyarıldığınız şey yakın mıdır, yoksa Rabbim ona uzun bir süre mi koyacaktır, bilemem.””¹²³ Ayetten müminlere vaad edilen ödülün veya inkârcılara verilecek cezanın ve kıyamet vaktinin ne zaman

---

¹¹⁹ el-Hud 11/30-31.

¹²⁰Yusuf 12/15-102.

¹²¹ el-Ahkaf 46/9.

¹²²el-A'raf 7/187.

¹²³el-Cin 72/25.

gerçekleşeceği konusu gayb ile ilgili konulardan olduğu için Allah bildirmediği peygamberin de onu bilmesinin mümkün olmadığı anlaşılmaktadır.¹²⁴

Hiz. Peygamber'in hayatına bakıldığında, gayb konusunda bilgi sahibi olmadığına dair birçok örnek görebiliriz.Örneğin Abese Sûresi'nde Hiz. Peygamber'in gayb hakkında uyarıldığı görülmektedir. Açıkta davet döneminde Hiz. Peygamber Mekke'nin ileri gelenlerini İslâm'a davet için çaba sarfediyordu.Birgün içlerinde Mekke'nin ileri gelenlerinden Utbe b. Rebia, Ebu Cehil'in de bulunduğu müşrikler ile konuşurken, âmâ sahâbi Abdullah b. Ümmi Mektûm gelip Hiz. Peygamber'e soru sormak istemiş ancak Hiz. Peygamber diğerleriyle ilgilenmeye devam edip, sırtını dönmüştür.¹²⁵ Bunun üzerine Hiz. Peygamber'e ayette şu uyarı yapılmıştır: "Kendisine o âmâ geldi diye Peygamber yüzünü ekşitti ve öteye döndü. (Ey Muhammed!) Ne bilirsin, belki de o arınacak, Yahut öğüt alacak da bu öğüt kendisine fayda verecek."¹²⁶ Ayete bakıldığında hem Hiz. Peygamber'e uyarı yapıldığını hem de "nereden bileceksin kimin inanıp inanmayacağını" ifadesi kullanılarak Hiz. Peygamber'in kişinin inanıp inanmayacağını bilemeyeceğini, dolayısıyla gayb hakkında bilgi sahibi olmadığı vurgulandığı görülmektedir. Yine Benü Mustalik gazvesi dönüşü Hiz. Aişe'nin uğradığı ifk hadisesinde Hiz. Peygamber'in takındığı tavır da gayb hakkında Allah'ın bildirmesi olmadığı müddetçe bilgi sahibi olmadığı açık bir örneğidir. Gazve dönüşü ordu konakladığı sırada Hiz. Aişe ihtiyacını gidermek için uzaklaşmış, ancak gerdanlığını kaybedip onu aramaya koyulunca kervana yetişememiş, Safvan b. Muattal Hiz. Aişe'ye rastlayıp onu ordunun konakladığı yere yetiştirmiştir. Olayı öğrenen münafıklar Hiz. Aişe'ye iftirada bulunmuş, Hiz. Peygamber de durum ayetle açıklık kazanana kadar¹²⁷ sessizliğini korumuştur.¹²⁸ Eğer gayb hakkında bilgi sahibi olsaydı uzun müddet hem kendisi üzüldü hem de Hiz. Aişe'nin üzüldüğünü ister miydi? Ayrıca Hiz. Peygamber'in savaşlar ve önemli kararlarda ashabına fikir sorması, bir çok zaman gereken önlemleri alma konusunda titiz davranması da O'nun gayb konusunda bilgisinin olmadığını göstermektedir. Şayet gaybı bilseydi birçok hususta tedbir alma gereği duymazdı ya da başına gelecek olayları önceden bilip savardı. Son olarak konuyla ilgili olarak Hiz. Peygamber'in şu sözleri de onun gaybı bilmediğini

¹²⁴Karaman vdğr., *Kur'an Yolu*, s. 3583.

¹²⁵Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, IX, s. 293.

¹²⁶Abese 80/1-4.

¹²⁷en-Nur 24/11-19.

¹²⁸Buhari, "Ehâdisu'l Enbiya", 19.

açıklamaktadır: “ Unutmayın ki ben bir beşerim. İnsanlar davaları hakkında hüküm vermem için bana gelirler. Ola ki taraflardan birisi maksadını daha inandırıcı şekilde anlatır ben de onun lehine hüküm verebilirim. Eğer bana verilen bilgilerle yanlış bir karar verip de bir müslümana haksızlık edersem, yanlışlıkla hak kazanan kişi bilsin ki, elde ettiği şey ateşten bir parçadır. İster alsın, isterse bıraksın.”¹²⁹

Hiz. Aişe'ye Hiz. Peygamber'in gaybı bilip bilmeyeceği sorulduğunda o:“ Her kim sana “Muhammed (Mîrâc gecesinde) Rabb'ini gördü” derse, yalan söylemiştir. Çünkü Allah: “O'na gözler erişemez O ise bütün gözleri ihata eder...”¹³⁰buyurur. Yine sana kim Muhammed'in gaybı bildiğini söylese, muhakkak o da yalan söylemiştir. Çünkü Yüce Allah: “De ki: Göklerde ve yerde gaybı Allah 'tan başka kimse bilmez...”¹³¹ buyurmaktadır” şeklinde cevap vermiştir.

Hiz. Peygamberle ilgili olarak, O'nun gaybı bildiğine dair iddialar çoğunlukla vefatından sonraki birinci ve ikinci asırda yoğunlaşmıştır. Bu da gösteriyor ki, bu tarz rivayetler Hiz. Peygamber'in vefatından sonra yaşanan olumsuz olaylarda tutulan tarafların haklılığını ispat etmek amacıyla söylenmiş olabilir. Ayrıca, Hiz. Peygamber'e nispet edilen gaybî haberlerin bir kısmının zamanı geldiğinde gerçekleşmemiş olması da bu tür haberlerle ilgili şüphelerin haklılığını ortaya çıkarmaktadır.

Sonuç olarak; Peygamberlerin bilgi kaynağı vahiydir. Vahiy haricinde, fetanet (zeki olmak) sıfatına sahip oldukları için bazı olaylar ve durumlar hakkında öngöründe bulunabilirler. Bu öngörülerinde isabet edebilirler. Ancak herhangi bir konudaki vahiy haricindeki tahminleri kesin bilgi anlamına gelmemektedir. Nitekim Hiz. Peygamberin hayatında da kimi tahminlerinin gerçekleştiği kimi tahminlerinin ise gerçekleşmediği görülmektedir.¹³² Bu durum, peygamberlerin beşeri tabiatıyla alâkalıdır. Peygamberlerin hiçbirisi Allah'ın vahiyle bildirmesi dışında gaybı ilgili bir bilgiye sahip değildir. Bilakis Kur'an'da yer alan peygamber kıssalarında neredeyse bütün peygamberlerin kavimlerine vurguladıkları husus, kendilerinin de tıpkı onlar gibi birer beşer oldukları, herhangi bir olağanüstü güce sahip olmadıkları, yalnızca Allah'ın bildirdiklerine uydukları olmuştur.¹³³ Yüce Allah'ın vahiyle peygamberlere bildirdiği hususlara gelince, onları da tebliğ etmekle yükümlü oldukları için vahiy

¹²⁹Buhari, “ Mezâlim”, 6.

¹³⁰ el-En'am 6/103.

¹³¹ en-Neml 27/65.

¹³²Balcı, Hiz. Peygamber ve Gayb, s. 171.

¹³³ el-Hud 11/27-31.

kapsamındaki konular diğerk insanlar tarafından da bilinmiş olmaktadır.Allah dilediğı peygamberlere dilediğı kadar gayb bilgisi vermekte, bu haberleri insanlara bildiren peygamberler de bilgilerinin Allah'ın bildirdiğı kadar olduğunu, O bildirmediğey gaybı bilemeyeceklerini söylemektedirler.

E. Kur'an-ı Kerimde Yer Alan Gayba Dair Haberler

Gayb konusunda şüphesiz en doğru ve tartışmasız bilgi kaynağı vahiydir. Gaybı yegâne bilen varlık olan Yüce Allah dilediğı bilgileri vahiy yoluyla peygamberlere, onlar aracılığıyla da insanlara bildirmiştir. Kur'an-ı Kerim'de insan için gaybî olan bir çok husus yer almaktadır. İmanın bir bakıma gaybe inanmak olduğu düşünülürse ve imanın şartlarının tamamının gaybî konulardan oluştuğı göz önüne alınırsa, Kur'-ı Kerim'in başlı başına gaybden haber veren bir kaynak olduğu kavranmış olur.

Kur'an-ı Kerimde yer alan gaybî haberler, geçmişe ait olan, hâle ait olan ve istikbâle ait olan gaybî haberler olarak kategorilendirilebilir:

1. Geçmişle İlgili Gaybî Haberler:

Kur'an-ı Kerim'de yer alan geçmişle ilgili gaybî haberler ilk insan ve ilk peygamber olan Hz. Adem'in yaratılışından başlanarak, birçok peygamberin ve toplumun kıssalarının anlatılması şeklinde görölmektedir. Hz. Adem, Hz. Nuh, Hz.Yusuf, Hz. Meryem, Ashab-ı Kehf gibi kıssalar Kur'an'da yer verilen kıssalardandır. Geçmişe ait gaybî haberlerden olan bu kıssalar Kur'an'da zikredilmeseydi insanlar için gayb olmaya devam edecekti. Nitekim pek çok kıssa anlatıldıktan sonra Yüce Allah bunların gayb haberlerinden olduğunu ve eğer haber verilmeseydi asla bilinemeyeceğini ayetlerle vurgulamıştır: "İşte bunlar, sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Bundan önce onları ne sen biliyordun ne de kavmin. O halde sabret. Çünkü (iyi) sonuç Allah'a karşı gelmekten sakınanların olacaktır."¹³⁴ "İşte bu (kıssa), gayb haberlerindendir. Onu sana biz vahiy yolu ile bildiriyoruz. Yoksa onlar tuzak kurarak işlerine karar verdikleri zaman sen onların

---

¹³⁴el- Hud 11/49.

yanında değildin.”¹³⁵ Ayetlerde de ifade edildiği üzere kıssalarda verilen haberler hem Hz. Peygamber için hem de Kur’an’ın muhatabı olan insanlar için gaybî haberlerdendir. Eğer vahiyle açıklık kazanmasaydı hakkında hiçbir zaman kesin bilgi edinilemeyecek gaybî bilgi olmaya devam edecektir.

2. *Hâl İle İlgili Gaybî Haberler:*

Hâle dair haberler kapsamına, Kur’an-ı Kerim’in nâzil olduğu esnadaki olaylar ve durumlar hakkındaki haberler girmektedir. Bu haberlerin bir kısmı, Hz. Peygamber’in Allah’tan yardım istediği, hakkında şüpheyne düştüğü konularda bilgi istediği için nâzil olmuştur, bir kısmı da Hz. Peygamber’in içtihadında yanıldığı durumlarda olaya açıklık kazandırmak için Allah tarafından olayların gerçek mâhiyetini bildirmek için nâzil olmuştur.¹³⁶ Örneğin; münafıkların Hz. Peygamber’in yanında farklı tavır takınıp, onun olmadığı yerlerde Resulullah aleyhinde söyledikleri sözler vahiyle haber verilmiştir: “Onlardan seni dinleyenler vardır. Fakat senin yanından çıktıkları zaman (alay ederek), kendilerine bilgi verilmiş olanlara, "Az önce ne söyledi?" derler. İşte bunlar, Allah'ın, kalplerini mühürlediği ve nefislerinin arzularına uyan kimselerdir.”¹³⁷ Yine Hz. Peygamber’in, hanımı Hz. Hafsa’ya verdiği bir sırrı, Hz. Hafsa’nın Hz. Aişe’ye söylediği haber verilmiştir: “Hani peygamber eşlerinden birine, gizli bir söz söylemişti. Fakat eşi o sözü (başkasına) haber verip Allah da bunu peygambere bildirince, peygamber bunun bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti. Peygamber bunu ona (sırrı açıklayan eşine) haber verince o, “Bunu sana kim bildirdi?” dedi. Peygamber, “Bunu bana, hakkıyla bilen ve hakkıyla haberdar olan Allah haber verdi” dedi.”¹³⁸ Hicret zamanında müşriklerin kurduğu tuzaklar Hz. Peygamber’e vahiyle bildirilmiştir: “Hani kafirler seni tutuklamak veya öldürmek, ya da (Mekke'den) çıkarmak için tuzak kuruyorlardı. Onlar tuzak kuruyorlar. Allah da tuzak kuruyordu. Allah tuzak kuranların en hayırlısıdır.”¹³⁹ Ayetlerde görüldüğü üzere o an için gaybî olan bir durum Hz. Peygamber’e vahiy yoluyla haber verilmektedir. Bu durum inanmayanların pekçok

---

¹³⁵Yusuf 12/102.

¹³⁶Çelebi, *İslam İnancında Gayb Problemi.*, s. 104.

¹³⁷Muhammed 47/16.

¹³⁸et-Tahrîm 66/1-3.

¹³⁹el-Enfâl 8/30.

tuzağını boşa çıkarmakta, mü'minlerin inancını pekiştirmektedir. Ancak şunu da ifade etmek gerekir ki, Hz. Peygamber dilediği her konuda vahiyle bilgi sahibi olamıyordu. Bilakis Yüce Allah'ın dilediği zaman, dilediği kadar bilgiye sahip oluyordu. Nitekim günlerce vahiy beklediği zamanlar olmuş, bu durum Kur'an'da şu şekilde ifade edilmiştir: "Hiçbir şey hakkında sakın "yarın şunu yapacağım" deme! Ancak, "Allah dilerse yapacağım" de. Unuttuğun zaman Rabbini an ve "Umarım Rabbim beni, bundan daha doğru olana ulaştırır" de.

3. İstikbâle İlgili Gaybî Haberler:

Kur'an-ı Kerim, her asra hitap eden, hiçbir zaman mucizevi özelliğini kaybetmeyecek olan, zamanla tarihte kalan değil, aksine zaman geçtikçe birçok hükümleri ve bildirdiği hususların isabetliliği ortaya çıkan ve çıkmaya devam eden ilahi bir kitaptır. Kur'an-ı Kerim'in ilahi kitap olma özelliği tartışmasızdır. Bunda hiçbir şüphe yoktur. Bunun yanında Kur'an'da yer alan geleceğe dair bir takım gaybî haberler vardır ki, onların yeri ve zamanı geldiğinde söz edildiği şekilde gerçekleşmiş olması da, Kur'an'ın Allah kelamı olup, mucizelerle dolu bir kitap olduğu gerçeğini pekiştirmektedir.

Kur'an'da yer alan gayb haberlerinin nüzul sebepleri de bilindiği zaman, ayetler hakkında daha aydınlatıcı bilgi edinilebilmektedir. Kur'an'da yer alan istikbâle dair gaybî haberlere bakıldığında, gayb ile ilgili olduğu bilinen ayetlerin yeri ve zamanı geldiğinde tam manasıyla gerçekleştiği görülmektedir. Bunun yanında mânâsına tam anlamıyla vâkıf olunamayan gaybî haberlerin olabileceği de göz ardı edilmemelidir. Kur'an her türlü mucize isteği için yeterlidir. Gayb dünyasından haber verilerek kesin bir mucize olduğu ortaya çıkmış pek çok ayetin bulunması bunun delilidir.

İstikbâle dair Kur'an'da sözü edilen gaybî haberlere bakıldığında, Rum Suresi'nin ilk ayetleri örnek gösterilebilir: "Rumlar, yakın bir yerde yenilgiye uğratıldılar. Onlar yenilgilerinden sonra birkaç yıl içinde galip geleceklerdir. Önce de, sonra da emir Allah'ındır. O gün Allah'ın (Rumlara) zafer vermesiyle mü'minler sevinecektir. Allah dilediğine yardım eder. O, mutlak güç sahibidir, çok merhametlidir. Allah (onlara zafer konusunda) bir vaadde bulunmuştur. Allah

vaadinden dönmez. Fakat insanların çoğu bilmezler.”¹⁴⁰ Hz. Peygamber’in peygamber olarak gönderildiği dönemlerde Doğu Roma ile İran dünyanın en büyük iki devletiydiler ve miladi 613 yılında bu iki devlet birbiriyle büyük bir savaşa girmişti. İran orduları Rum kuvvetlerini büyük bir yenilgiye uğratmıştı. Bu yenilginin boyutu o kadar büyüktü ki, Filistin ve Kudüs kuşatmaya alınmış, bütün dini yapılar tahrip edilmiş, sayısız Hristiyan katledilmişti. İranlılar, girdikleri her yerde Hristiyanlığın yerine ateşperestliği yayıyordu. Doğu Roma’nın bu yenilgisi karşısında, kendine bağlı birçok vilayet isyan etmiş, imparatorluk paramparça edilmiş, bir daha toparlanması imkânsız hâle gelmiş, herkes bu devletten artık ümidini kesmişti. Rumların yenilgi haberini duyan Mekkeli müşrikler ise, Müslümanlara: “Mecusiler nasıl ki kitap ehli olan Hristiyanları mağlup ettilerse, işte biz de sizi böyle mağlup edeceğiz.” diyorlar ve seviniyorlardı. Bunun üzerine Yüce Allah gaybden haber veren yukarıdaki ayetleri indirmiştir. Ayette, Rumların birkaç sene içinde (bid’ı sinîn) galip geleceği bildiriliyordu. Ancak bu duruma inanmak oldukça zordu, yenilgi çok büyüktü. Birkaç sene içinde olması ise daha büyük imkânsızlıktı. Ayette yer alan “bid’ı” ifadesi, üçten dokuza kadar olan bir sayıdır. Önünde de sonunda da emir Allah’ındır. Rumlar galip gelecek ama bu sürekli böyle devam etmeyecektir. Bir gün onlar da yenilecektir. Müslümanlar onları mağlup edecektir. O gün Rumların galip geleceği gün, mü’minler de sevinç duyacak çünkü, hem Kur’an’ın haber verdiği mucize gerçekleşmiş olacak hem de o gün bir başka zafer (Bedir zaferi) gerçekleşmiş olacaktır. Gerçekten de dokuz yıl sonra bu olay tam da ayette ifade edildiği üzere gerçekleşmiş ve Bedir zaferinin kazanılmasıyla aynı zamana rastlamıştır. Bu durum şunu da göstermiştir ki, Allah’ın yardımı nedenlere muhtaç değildir, ve Allah’ın vaadi haklıdır.¹⁴¹

İstikbale dair bir diğer gaybî habere Fetih Suresi’ndeki ayetler örnek gösterilebilir: “Bedevîlerin (savaştan) geri bırakılanları sana, “Bizi mallarımız ve ailelerimiz alıkoydu; Allah’tan bizim için af dile” diyecekler. Onlar kalplerinde olmayanı dilleriyle söylerler. De ki: “Allah sizin bir zarara uğramanızı dilerse, yahut bir yarar elde etmenizi dilerse, ona karşı kimin bir şeye gücü yeter? Hayır, Allah yaptıklarınızdan haberdardır.” (Ey münafıklar!) Siz aslında, Peygamberin ve inananların bir daha ailelerine geri dönmeyeceklerini sanmıştınız. Bu, sizin

¹⁴⁰ er-Rum, 1-6.

¹⁴¹ Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 443-446.

gönüllerinize güzel gösterildi de kötü zanda bulundunuz ve helaki hak eden bir kavim oldunuz. Kim Allah'a ve Peygambere inanmazsa bilsin ki, şüphesiz biz, inkarcılar için alevli bir ateş hazırladık. Göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'ındır. O, dilediğini bağışlar, dilediğine ceza verir. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”¹⁴² Hz. Peygamber Hudeybiye'nin olduğu yıl Mekke'yi ziyaret için giderken Kureys'in herhangi bir saldırı olasılığına karşı bazı bedevi kabilelerinden kendileriyle birlikte hareket etmesini istemiş ancak bedeviler buna yanaşmak istememişlerdir. Henüz Hz. Peygamber'e gelip durumu anlatmadan, Yüce Allah ilgili ayetlerle o anki durumu ve daha sonra ne yapacaklarını Hz. Peygamber'e bildirmiş ve durum aynen ayette ifade edildiği üzere gerçekleşmiştir.¹⁴³

Nasr Suresi'nde¹⁴⁴ ise: “Allah'ın yardımı ve fetih (Mekke fethi) geldiğinde ve insanların bölük bölük Allah'ın dinine girdiğini gördüğünde, Rabbine hamd ederek tespihte bulun ve O'ndan bağışlama dile. Çünkü O tövbeleri çok kabul edendir.”¹⁴⁵ ayetleriyle hem Mekke'nin fethedileceğine hem de Hz. Peygamber'in kazanacağı bütün fetihlere önceden işaret edilmiştir.

VI. HADİSLERDE GAYB

Peygamberlerin gaybı bilme imkânı başlığı altında Hz. Peygamber'in gayb bilgisi konusuna daha önce yer verilmişti. Konuyla ilgili olarak hadislere bakıldığında, Hz. Peygamber'in gayb bilgisiyle ilgili, onun gaybtan haberdar olduğuna dair rivayetler olduğu gibi, gaybtan habersiz olduğunu gösteren rivayetler de bulunmaktadır. Ayrıca, ashabın da konuyla ilgili farklı değerlendirmelerde bulunduğu görülmektedir. Huzeyfe b. Yemân, Ebû Zer el-Gıfârî ve Selmân-ı Fârisî gibi sahabeler, “Allah yeryüzünü önümde dürdü de şarkını ve garbını gördüm”¹⁴⁶ anlamındaki hadislere dayanarak Hz. Peygamber'in kıyamete kadar gerçekleşecek her şeyi bildiğini, ona gaybdan hiçbir şeyin gizli kalmadığını söylemişlerdir. Başta Hz. Âişe olmak üzere diğer bazı sahabeler ise Hz. Peygamber'in gelecek hakkında bilgi sahibi olmadığını, onun gaybı bilmediğini ifade

¹⁴² el-Fetih 11-14.

¹⁴³ Elmalılı, a.g. e., VII, s. 434-435.

¹⁴⁴ en-Nasr 110/1-3.

¹⁴⁵ Karaman vdğr., *Kur'an Yolu*, s. 3811.

¹⁴⁶ Müslim, “Fiten”, 19.

etmişlerdir.¹⁴⁷Hz Peygamber gaybî konuları ancak Allah'ın bildirdiği kadarıyla bilmektedir, bunun haricinde gayba muttali değildir. Bu durum Kur'an'da: "De ki: "Ben türedi bir peygamber değilim. Bana ve size ne yapılacağını da bilmem. Ben sâdece bana vahyedilene uyarım. Ben sadece apaçık bir uyarıcıyım."¹⁴⁸ şeklinde ifade edilmektedir. Hz. Peygamber Allah'tan vahiy almakta ve bunu insanlara bildirmekteydi. Kur'an-ı Kerim'in ise tamamıyla vahiy mahsulü bir kitap olduğunda hiçbir şüphe yoktur. Hadislerdeki gayb bilgisyle ilgili olarak ise, "O, nefis arzusu ile konuşmaz. (Size okuduğu) Kur'an ancak kendisine bildirilen bir vahiydir."¹⁴⁹ Ve "Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin."¹⁵⁰ ayetleri delil gösterilerek, Hz. Peygamber'in bütün sözlerinin vahiy kaynaklı olduğunu, sünnetin bütünüyle vahiy olduğunudüşünenler olmuştur.¹⁵¹ Ancak yine Kur'an bize Hz. Peygamber'in her hareketinin vahiy kaynaklı olmadığını da haber vermektedir. Kur'an'da yer alan esirler¹⁵², savaşa katılmayanlar¹⁵³ ve Abdullah b. Mektûm¹⁵⁴ hakkında Hz. Peygamber'in beşeri yönüyle verdiği kararların yanlış olabileceğine dair nazil olan ayetler bunu desteklemektedir. Yine Hz. Peygamber'in gayb bilgisi konusunda birtakım rivayetlerin onun gaybdan haberdar olduğunu, birtakım rivayetlerin ise gaybı bilemeyeceğini gösterir mahiyette oldukları görülmektedir. Daha önce de ifade edildiği üzere Hz. Peygamber'in peygamber yönü ve beşeri yönü ayrımı iyi yapıldığında, sözü geçen rivayetlerin vahiy kapsamında değerlendirilip değerlendirilmeyeceğine, Kur'an tarafından desteklenip desteklenmediğine bakıldığında ve beşeri bir öngörü ve tahmine dayalı olup olamayacağı düşünüldüğünde bu rivayetler doğru bir şekilde değerlendirilmiş olacaktır.

Hz. Peygamber, peygamberliğini açıkladıktan sonra, müşrik Araplar ve ehl-i kitap tarafından ona birtakım sorular yöneltilmiş, geçmişe dair ya da istikbale dair bazı gaybî haberleri söylemesini istemişlerdir. Onlara göre nübüvvet iddiasının doğruluğu ancak bu şekilde anlaşılabacaktır. Yüce Allah, Hz. Peygamber'in nübüvvetinin doğruluğunu ispat mahiyetinde Hz. Peygamber'e geçmişe, hâle ve

---

¹⁴⁷Müslim, "İman", 77.

¹⁴⁸el-Ahkaf 46/9.

¹⁴⁹en-Necm 53/3-4.

¹⁵⁰el-Haşr 59/7.

¹⁵¹Çelebi, *a.g.e.*, s. 110.

¹⁵²el-Enfal 8/67.

¹⁵³et-Tevbe 9/43.

¹⁵⁴el-Abese 80/1.

istikbâle dair birtakım gaybî haberleri bildirmiştir. Hz. Peygamber de zaman zaman birtakım konularda bu haberleri açıklamıştır. Kendi bilgisiyle elde etmediği, Allah'ın bildirdiği kadarıyla bilgi sahibi olduğu bu sünnet kaynaklı gayb haberleri, maziye, hâle ve istikbâle dair haberler olarak incelenebilir.

Hz. Peygamber, çoğu zaman kendisine yöneltilen sorulardan dolayı maziye ait konularda birtakım haberler bildirmiştir. Çok önceden yaşanan olaylarla ilgili bu haberlerdeki bilgi kaynağı ise vahiydir. Hz. Peygamber'in bildirdiği maziye yönelik gaybî haberlere Ashab-ı kehf ve Zülkarneyn hakkında verdiği haberler örnek gösterilebilir.¹⁵⁵

Hâle dair gaybî haberlere örnek olarak, Hz. Peygamber'in Habeş Necaşisi Asham'ın ölümünü aynı gün sahabilere haber vermesi ve onun cenaze namazını kılması¹⁵⁶, Mute Savaşı'nda şehit olan sahabilerin durumunu haber vermesi.¹⁵⁷ gibi olayların örnek gösterilebileceği belirtilmektedir.

İstikbâle dair gaybî haberlere bakıldığında, Hz. Peygamber'den rivayet edilen pek çok gaybî haberin olduğu görülmektedir. Bazı beldelerin fethedileceğini önceden haber vermesi,¹⁵⁸ Hz. Peygamber'in vefat edeceği sıralarda kızı Hz. Fatıma'yı yanına çağırıp ona kendisinin vefat edeceğini ve ehl-i beytten ona ilk kavuşacak kişinin de Hz. Fatıma olacağını haber vermesi,¹⁵⁹ Cemel, Sıffin vakalarını haber vermesi, Hz. Osman'ın, Hz. Hüseyin'in şehit edileceğine dair olayları işaret etmesi,¹⁶⁰ kıyamet alametlerinden söz etmesi¹⁶¹ gibi haberler buna örnek gösterilebilir. Sözü edilen konularda Hz. Peygamber'in verdiği haberlerin pek çoğu gerçekleşmiştir. Bunlar içinde gerçekleşmeyi bekleyenler de bulunmaktadır. Bu haberlerin bir kısmı muhakkak ki ancak vahiy yoluyla Allah'ın bildirdiği haberlerdendir. Bir kısım haberler ise bazen Hz. Peygamber'in bir temennisi, uyarısı ya da tahmini olma gibi özellikler taşıyabilmektedir.

Sonuç olarak, Hz. Peygamber Allah'tan vahiy almakta ve bu vahiy insanlara bildirmektedir. Kur'an-ı Kerim tamamıyla vahiy ürünüdür. Hz. Peygamber'e Kur'an dışında da birtakım haberler bildirilmektedir. Kur'an'da yer alanlar dışında

---

¹⁵⁵Çelebi, *a.g.e.*, s. 123-124.

¹⁵⁶Buhâri, "Cenaiz", 55.

¹⁵⁷Buhâri, "Megâzi", 44.

¹⁵⁸Buhâri, "Menâkib", 25.

¹⁵⁹Buhâri, "Menâkib", 25.

¹⁶⁰Buhâri, "Menâkib", 25.

¹⁶¹Buhâri, "Menâkib", 25.

hadislerde ifade edilen gaybî haberlerin bir çoğu bu kapsamdadır. Bunun dışında Hz. Peygamber'in insani yönüyle haber verdiği birtakım öngörülleri, değerlendirmeleri bulunabilmektedir. Bunun yanında Hz. Peygamber'in vefatından sonra çeşitli kişiler çeşitli amaçlarla, gelecekle ilgili yorumlarını Hz. Peygamber'e isnad ederek inandırıcı olmaya çalışmışlardır. Dolayısıyla, sünnet kaynaklı gayb haberleri değerlendirilirken öncelikle Kur'an ile uyumu değerlendirilmeli, ayrıca yukarıda sözü edilen tüm hususlar göz önünde bulundurulmalıdır.

VII. İSLÂM DÜŞÜNCESİNDE GAYB PROBLEMİ

İslâm düşüncesinde gayb problemine bakıldığında, iki ana başlığın önem taşıdığı görülmektedir. Bunlardan birincisi, Allah'ın gaybı bilmesi meselesi, diğeri ise Hz. Peygamber'in ve salih kulların gaybı bilmesi meselesidir.

İlk defa Cehm b. Safvan (ö.128/745-46) tarafından iddia edilen Allah'ın gaybı bilmediği, evrenin yaratılmasından ve olayların meydana gelmesinden sonra Allah'ın onları bildiği¹⁶² düşüncesi ve bunukabul eden Rafiziler ayrı tutulursa, neredeyse bütün İslâm alimleri Allah'ın bütün gaybları bildiğini kabul etmiş, bunun aksini söyleyenlerin ise tekfir edilmesi gerektiğini savunmuştur.¹⁶³ Çünkü, Kur'an'da gaybın anahtarlarının Allah'ın yanında olduğu ve onları Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği açıkça beyan edilmiştir.¹⁶⁴

Hız. Peygamber'in ve salih kulların gaybı bilmesi meselesine gelindiğinde, İslâm düşüncesinde konuyla ilgili farklı görüşlerin olduğu görülmektedir. Sünnî ve Mu'tezili yaklaşıma göre, Allah gayba dair bilgileri yalnızca peygamberlere vahyetmekte ve onlar bu vahiyler sayesinde gaybı bilmektedirler. Peygamberler bunun dışında gayba muttali olamamaktadır ve peygamberler haricinde Allah'ın salih kulları da gaybı bilememektedir. Çünkü, hem ayetlerde Hz. Peygamber'in Allah'ın bildirmesi dışında gaybı bilmediği açıkça belirtilmiş, hem de sahih hadislerde Hz. Peygamber Allah vahyetmedikçe gaybı bilmediğini beyan etmiştir. Bundan dolayı, hem Sünnî hem Mu'tezili ekol, Hz. Peygamber'in ya da onun dışındaki Salih insanların gaybı bildiklerini iddia etmenin geçerliliği olmadığını düşünmektedirler.¹⁶⁵

¹⁶²Şerafettin Gölcük, "Cehm b. Safvan", *DİA*, İstanbul 1993,VII, 234.

¹⁶³Yusuf Şevki Yavuz, "İslâm İlimlerinin Teşekkül Döneminde Gayb Anlayışı", *Din Dilinde Gayb*, İstanbul 2015, s. 210.

¹⁶⁴el-En'am, 6/59; er-Rum 30/1-3.

¹⁶⁵Yavuz, *a.g.m.*, s. 212.

Şii yaklaşıma bakıldığında ise, onların gaybın insanlar tarafından bilinmesi konusunda farklı iddialarda bulundukları ve buna dayalı inançlar geliştirdikleri görülmektedir. Şiilere göre, Hz. Peygamber'den sonra, Allah'ın insanlara karşı delilini teşkil eden bir huccet bulunması gerekmektedir. İnsanlar Kur'an'ı anlama konusunda ihtilaf ettikleri için Kur'an'ı huccet kabul etmemektedirler. Onlar Ali b. Ebu Talib ve onun soyundan gelen imamların huccet olacağını, ancak onların bu eksikliği giderebileceğine inanmaktadırlar. Şia'ya göre imamların Allah'tan deliller alması imkânsız değildir. Çünkü Kur'an'da, peygamber olmayan Asiye'nin ve Hz. Süleyman'ın yanında bulunan vezirinin gayba muttali kılındıkları¹⁶⁶ haber verilmektedir. Yani Şiiler, peygamberlerle imamların yaradılışının diğer insanlardan farklı olduğunu, bu sebeple de onların gaybı bildiğini iddia etmişlerdir. Ali b. Ebu Talib'in ve diğer imamların gaybı bildiklerini, imam olabilmek için gaybı bilmenin şart olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Sûfî yaklaşıma bakıldığında ise, onlar Hz. Peygamber ve salih kulların gaybı bildiğini savunmuşlardır. Allah'ın kendilerine has kıldığı müşâhede ve mükâşefe sayesinde salih kullar ve veliler pek çok gaybî bilgiye muttali olabilmektedir. Onlar, akıl, vahiy ve duyuların yanı sıra keşf ve ilhamı da bilgi kaynağı olarak kabul etmişlerdir. Sufiler mücâhede yaparak, mâsivâdan el çekerek ve sorumluluklarını fazlasıyla yerine getirerek müşâhede sahibi olup Allah'tan aldıkları ilim vasıtasıyla gaybı bilebileceklerini savunmuşlardır. Yine Sufiyye, Hz. Peygamber'in de, evrenin yaratıldığı andan itibaren son güne kadar ki bütün gaybları bildiğini söylemiştir.

Selefiye okuluna bağlı alimler, gaybı yalnızca Allah'ın bildiğini bunun yanında peygamberlerin vahiy yoluyla gayba muttali oldukları görüşünü benimsemişlerdir.¹⁶⁷

Bütün kelam ekolleri, Allah'ın ilminin gizli ve açık her şeyi kapsadığını ve bu ilimden dilediği kadarını peygamberlerine vahiy yoluyla bildirmesinin caiz olduğunu kabul etmektedir. Kur'an-ı Kerim'de yer alan, Allah'ın elçilerinden dilediğine gaybı açıklayacağını ifade eden ayetleri¹⁶⁸ ittifakla bu şekilde yorumlamışlardır. Ancak, "dilediğine gaybı açıklar" ifadesine dayanarak Mu'tezile mezhebi mensupları velilerin resul olmadıkları için gayba muttali olamayacaklarını

¹⁶⁶el-Kasas 28/7; en-Neml 27/40.

¹⁶⁷Yavuz, *a.g.m.*, s. 217.

¹⁶⁸Ali İmran 3/179; el-Cin 72/26-27.

belirtirken, ehl-i sünnet'in büyük çoğunluğu, ayetlerde yer alan bu ifadenin Allah'ın herkesi gayba muttali kılmayacağını, ancak bu durumun gaybları dilediği kullarına bildirmesine de engel teşkil etmeyeceğini düşünmektedirler. Bunun yanında Mu'tezile, mucize ile karışır endişesiyle kerameti ve reddederken, Sünni kelâmcılar mucize ile diğer olağanüstü olaylar arasındaki farkları ortaya koyarak ikisinin birbirinden çok farklı durumlar olduğunu açıklamaya çalışmışlardır.¹⁶⁹

---

¹⁶⁹Çelebi., *İslam İnancında Gayb Problemi*, s. 159.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLANMASI

I. ANKETE KATILAN ÖĞRENCİLERİN DİNİ BİLGİLERİNİN KAYNAĞI

Bu kısımda, araştırmaya katılan öğrencilerin dini bilgileri nereden öğrendiği, dini konularda akla takılan bir soru olduğunda kime yönelttiği ve çevreden edindiği dini bilgilerin okulda din kültürü ve ahlak bilgisi dersinde öğrendikleriyle uyumlu olup olmadığına dair öğrencileri tanımaya yönelik yöneltilen sorulardan elde edilen bulgulara yer verilecektir.

Tablo 3.1: İslâm Dini İle İlgili Bilgilerin Nereden veya Kimden Öğrenildiğine Göre Dağılım

İslâm Dini ile ilgili bilgileri nereden veya kimden öğrendiniz?	Sayı	Yüzde %
Ailemden	106	62,7
Cami hocalarından	8	4,7
Din kültürü öğrt.	35	20,7
Televizyondan	7	4,1
İnternette	8	4,7
Diğer	5	3,0
Toplam	169	100,0

Araştırmaya katılan öğrencilere yöneltilen “İslâm dini ile ilgili bilgileri nereden veya kimden öğrendiniz” sorusuna öğrencilerin büyük çoğunluğunun (% 62,7) “ailemden öğreniyorum” cevabını verdiği görülmektedir. Bu ise, çocuğun ilk dini bilgileri ve kavramları öğrendiği yerin aile olduğu gerçeğini bir kez daha göstermektedir. Konuyla ilgili olarak uzmanların görüşleri de bu durumu desteklemektedir. Çocuğun ilk sosyal çevresinin ailesi olduğu, din, ahlâk, dil ve kültürün ilk olarak ailede öğrenildiği, dolayısıyla ailenin, insan hayatındaki temel ve en kalıcı bilgilerin öğrenildiği bir eğitim yuvası olduğu ifade edilmiştir.¹⁷⁰ Aile, toplumun en küçük sosyal yapısıdır ve toplumun genel ahlakı, inanışı hakkında bilgi vermektedir. Toplumdaki her türlü değişim ve gelişim muhakkak ki ailede hissedilmektedir.¹⁷¹ Yaşanılan pek çok sosyal probleme bakıldığında temelinde mutlaka bir şekilde ailenin yer aldığı görülmektedir. Öyle ki, çocuğun yaptığı yanlış

¹⁷⁰ Abdullah Özbek, “Ailede Dini Sorumluluk Eğitimi”, *Aile ve Eğitim*, İstanbul 2010, s. 320.

¹⁷¹ Özbek, *a.g.m.*, s. 320.

bir davranışın nedenini öğrenmek için çok derinlere, ailesiyle geçirdiği ilk yıllara bakılması gerekmektedir.¹⁷²Görüldüğü gibi, aile, çocuğun inanma ve ibadet konularındaki tutum ve tavırlarını belirleyen önemli bir dış unsurdur.¹⁷³ Çocuk aile içerisinde dini öncelikle anne ve babasından ya da dede ve ninesinden görüp öğrenmektedir. İlk etapta taklit yoluyla öğrenirken zamanla büyüklerin söz, tavır ve davranışlarından algıladıklarını içselleştirerek kendine has bir din anlayışı ve yaşayışı geliştirmektedir.

İnsan, fıtrat itibariyle, temiz ve günahsız, gelişme ve olgunlaşmaya elverişli, Allah'ın varlığını ve birliğini tanımaya eğilimli olarak yaratılmıştır. Fıtrat,“ilk yaratılış hali, temiz ve aslî tabiat” anlamlarına gelmekte ve “yaratılanın başlangıçtaki saf ve aslî” halini ifade etmektedir.¹⁷⁴Bu durum “Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtrata sımsıkı tutun.”¹⁷⁵ ayetiyle ve Hz. Peygamber'in: “Her çocuk fıtrat üzere doğar. Sonra ana babası onu Yahudi, Hristiyan veya Mecûsî yapar”¹⁷⁶ hadisiyle desteklenmektedir. Çocuk dindar olarak doğmamaktadır. Ancak onun dine yönelik doğal bir kabiliyet ve eğilimle dünyaya geldiği, pek çok bilimsel araştırmayla da kanıtlanmıştır.¹⁷⁷ Dış müdahâlelerden ve öğrenmelerden ayrı olarak içten gelen bu tabii dini eğilim çevrenin etkisiyle gelişmektedir. Bu çevreyi ise öncelikli olarak aile oluşturmaktadır. Çocuğun doğuştan getirdiği inanma ve Yüce bir Yaratıcıya bağlanma duygusu ailenin tutumuna göre olumlu yönde gelişme gösterebileceği gibi¹⁷⁸ tamamıyla körelebilmekte ya da yanlış yönlere sapabilmektedir.

Çocuk, doğduğu andan itibaren, belli bir döneme kadar anne babasının özel bakımına muhtaç durumdadır. Fıtrî olarak da himaye altında bulunma ihtiyacı hissetmektedir. Anne–babasının varlığı, ihtiyacı anında yanında olması, çocukta güven duygusu oluşturmaktadır. Bu durum, dini yaşayışın temel nüvesi olan Allah'a muhtaç olma, O'nun yardımına sığınma ve O'na bağlanma duygusuna çok benzemektedir. Eğer aile, ihtiyaç duyduğu an çocuğunun ihtiyacına cevap verebilmiş ve temel güven duygusunu oluşturmayı başarabilmişse, ilerleyen dönemlerde çocuğun Allah inancında ve O'na olan bağlılığında temel güven duygusu hakim

¹⁷² Neda Armaner, “Okulda Çocuğun Düşünce ve Davranışını Etkileyen Faktörler ve Rehberlik”, *AÜİFD*, XXIV, 169.

¹⁷³ Ali Rıza Aydın, “Çocuğun Dini Şahsiyet Kazanmasında Ailenin Önemi”, *OMÜİFD*, VIII, 215.

¹⁷⁴ Karaman vdğ., *Kur'an Yolu*, s. 2630.

¹⁷⁵ er-Rum 30/45.

¹⁷⁶ Buhârî, “Cenâiz”, 80.

¹⁷⁷ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s. 252.

¹⁷⁸ Aydın, *a.g.m.*, s. 215.

olmaktadır. Bir çocuğun anne ve babasıyla olan ilişkileri, onun Allah ile olan bağı ve dini yaşayışını etkilemektedir. Hatta denilmiştir ki, özellikle “baba” imajı ve baba ile olan bağ, çocuğun zihnindeki Allah tasavvurunu şekillendirmektedir.¹⁷⁹ Babayla olan ilişkide korku hakimse bu durum çocuğun Allah inancında korku motifini ağır kılmakta, sevgi ve şefkat hakimse inanca sevgi yansımaktadır.

Özetle, dini değerler, ailede nasıl temsil ediliyorsa, çocuğun dünyasında da o şekilde yer almaktadır. Dine duyulan ilgide yetişkinlerin ilgisi, teşviki ve örnek olması önemli rol oynamaktadır. Eğer çocuk huzurlu bir manevi ortamın olduğu ailede yetişiyorsa güçlü bir dini uyanış yaşayabilmekte, dine ilgi duymakta ve inanç gelişimi olumlu yönde seyretmektedir. Tersine durumda ise dine karşı yeterli ilgisi olmamakta, fitri inanma eğilimi yanlış şekilde doldurulabilmektedir.¹⁸⁰

Ailenin ardından dini bilgilerin en çok öğrenildiği ikinci kaynağın da “din kültürü öğretmenleri” (% 20,7) olduğu görülmektedir. Aileden sonra din kültürü öğretmenleri de çocuğun inanç gelişiminde etkin rol oynamaktadır.

Tablo 3.2: Dini Konularda Aklına Takılan Bir Soru Olduğunda İlk önce Kime Sorulduğuna Göre Dağılım

Dini konularda aklınıza takılan bir soru olduğunda ilk kime soruyorsunuz?	Sayı	Yüzde %
Anne- babama	112	66,3
Abla ve ağabeyime	7	4,1
Büyükanne veya büyükbabama	5	3,0
Cami hocalarına	5	3,0
Din kültürü öğretmenime	30	17,8
İnternette araştırıyorum	9	5,3
Toplam	169	100,0

Ankete katılan öğrencilerin “dini konularda aklınıza takılan bir soru olduğunda ilk önce kime soruyorsunuz” sorusuna % 66,3’ünün “anne ve babama”, cevabını verdiği, % 17,8’ inin ise “din kültürü öğretmenime” cevabını verdiği görülmektedir. Bu soruya verilen cevap ile “ İslâm dini ile ilgili bilgileri nereden veya kimden öğrendiniz” sorusuna verilen cevap uyumluluk göstermektedir. Her iki sorudaki dağılıma baktığımızda ikisinde de ilk sırayı aile, ikinci sırayı ise din kültürü

¹⁷⁹ W.H.Clark, “Çocukluk Dönemi Dini” (çev.Neda Armaner), *AÜİFD*, XXIV, 180.

¹⁸⁰ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s. 257.

öğretmenleri almaktadır. Bu durum, ankete katılan öğrencilerin soruları doğru anlayarak cevap verdiklerini düşündürmektedir.

Çocuğun gelişim serüvenine bakıldığında, nesneleri, çevresini, dünyayı sorular sorarak tanımaya çalıştığı görülmektedir. Özellikle 5-6 yaşlarından itibaren dini mahiyette, Allah'ın varlığı ile ilgili sorular çoğalmaktadır. Ailesine soru soran çocuk onlardan tatmin edici cevaplar beklemektedir. Çocuğun sorduğu dini sorulara aile doyurucu cevaplar verebilirse, çocuğun inanç gelişimi olumlu yönde ilerlemeye devam edecektir.¹⁸¹

Çocukluk dönemi, bireyin ileriki hayatının temellerini oluşturmaktadır. Hatta kişilik gelişiminin % 90'ının 6 yaşına kadar gerçekleştiği belirtilmektedir.¹⁸² Bu yüzden çocukluk dönemi ihmal edilmemesi gereken bir dönemdir. Oysa ki çoğu zaman çocuğun soruları, davranışları geçirtilmekte, çocukla ciddi anlamda onu anlamaya yönelik iletişim kurulamamaktadır. Kişilik gelişiminde olduğu gibi, bireyin inanç gelişiminin temelleri de çocukluk döneminde atılmaktadır. Bu dönemde ailelerin doğru yaklaşımlarıyla çocuğun din duygusu sağlıklı gelişme gösterebilecek, yanlış ya da baskıcı eğitim neticesinde ise dinden uzaklaşmaya sebep olunabilecektir. Çocuk aileye bir soru yönelttiğinde, hiçbir zaman çocuğun soru sorması engellenmemeli ve sorular geçirtilmemelidir. Çünkü çocuk merak edip, anlamlandırmaya çalıştığı konularda ailesinden tatmin edici cevaplar beklemektedir. Çocuğun dini konularda sorduğu sorularla ilgilenilmelidir. Verilen cevaplar onları ruhsal yönden rahatlatacaktır. Ancak burada seviyelerine uygun cevaplar verilmesi de önemlidir. Seviyelerinin ötesinde verilecek cevapların onları ruhsal sıkıntılara sokabileceğinin bilincinde olunmalıdır.

---

¹⁸¹Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s. 256.

¹⁸² Mustafa Köylü, "Çocukluk Dönemi Dini İnanç Gelişimi ve Din Eğitimi", *AÜİFD*, XLV (2004), 137.

Tablo 3.3: Çevreden Edindiği Dini Bilgilerle Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde Öğrendiklerinin Çelişip Çelişmediğine Göre Dağılım

Çevreden edindiğiniz dini bilgiler ile din kült. dersinde öğrendikleriniz birbiriyle çelişiyor mu?	Sayı	Yüzde %
Evet	62	36,7
Hayır	23	13,6
Bazen	84	49,7
Toplam	169	100,0

Çevreden edindiğiniz bilgilerle din kültürü ve ahlak bilgisi dersinde öğrendikleriniz birbiriyle çelişiyor mu sorusuna öğrencilerin % 36,7'si evet, % 13,6'sı hayır, % 49,7'ü bazen cevabını vermiştir. Bu tablo, üzerinde düşünülmesi gereken bir tablodur. Çocuğun çevreden edindiği dini bilgilerin okulda din kültürü ve ahlak bilgisi dersinde öğrendikleriyle büyük oranda çeliştiğini ifade ettiği görülmektedir. Bu da göstermektedir ki, ilk dini bilgileri öğrendiği ailenin din konusunda yanlış eksik bilgilendirmesi söz konusudur. Daha önce de ifade edildiği üzere toplumu düzeltmenin yolu, aileden başlamaktadır. Doğru bir din algısı oluşturmak için de öncelikle ailelerin dini doğru kaynaklardan öğrenmelerinin sağlanması gerekmektedir. Yoksa çocuk çevreden edindiği hurafeleri, yanlış inanışları dinin aslındanmış gibi düşünüp yanlış bir din algısı oluşturabilecektir.

Dini tutumların oluşmasında aileden sonra en karar verici faktörlerden biri de okuldur.¹⁸³ Aile çevresi dışında çocuklar gelişimlerinin kritik dönemlerini okulda, özellikle de öğretmenleriyle geçirmektedir. Çocuk için, ailede ve çevrede öğrenilen dini bilgilerin pekiştiği ya da yanlış öğrenilen bilgi ve inançların yeniden inşaa edildiği ortam okulda “din kültürü ve ahlak bilgisi” dersleri olmaktadır. Bazen de dini bilgilerle ilk karşılaşılacak ortam olma özelliğini taşımaktadır. Bu açıdan bakıldığında bu dersi okutmakla görevli olan öğretmenlerin ne kadar önemli bir görev üstlendikleri ortaya çıkmaktadır. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerini verecek öğretmenlerin her şeyden önce gerekli donanıma, bilgi, bilinç ve ahlaka sahip olmaları önemlidir. Bunun yanında dini ve ahlâki tutumlarının öğrencilere model olacak şekilde olması gerekmektedir.¹⁸⁴

¹⁸³ Köylü, *a.g.m.*, s. 151.

¹⁸⁴ Kerim Yavuz, “İlköğretimde Din Eğitiminin Karşılaştığı Problemler”, *Uluslararası İ. İslâm Araştırmaları*, DEÜ Yayınları, s. 250.

II. ANKETE KATILAN ÖĞRENCİLERİN GAYBA DAİR İNANCINA YÖNELİK BULGULAR

Tablo 3.4: Bir Şeyin Varlığına İnanmak İçin Onu Görmenin Gerekliliğine İnanıp İnanmamaya Göre Dağılım

Bir şeyin varlığına inanmam için onu görmem gerekir.	Sayı	Yüzde %
Hayır	104	61,5
Kısmen inanıyorum	15	8,9
Kararsızım	19	11,2
İnanıyorum	12	7,1
Kesinlikle inanıyorum	19	11,2
Toplam	169	100,0

“Bir şeyin varlığına inanmam için onu görmem gerekir” ifadesine verilen cevaplara bakıldığında, öğrencilerin %61,5’inin “hayır”, %8,9’unun “kısmen inanıyorum”, %11,2’sinin “kararsızım”, %7,1’inin “inanıyorum”, %11,2’sinin ise “kesinlikle inanıyorum” cevabını verdikleri görülmektedir. Görüldüğü üzere “hayır” cevabı veren öğrenciler çoğunluktadır. Görünmeyene inanmak, insanın duyu organlarının algısını aşır, onun diğer varlıklardan üstün konuma gelmesini sağlamaktadır. Görünmeyene inanan insan, varlık âleminin sadece duyu organlarıyla algıladıklarından oluşmadığını, kendisinin algısından çok daha geniş olduğunu bilincindedir.¹⁸⁵ Kendi duyularının sınırlı olduğunu farkındadır. Dolayısıyla burada, “Hayır” cevabını veren öğrenciler, içinde yaşadığımız âlemde her şeyin görünenden ibaret olduğu yanılgısına düşmemiş varsayılmaktadır.

Tablo 3.5: Allah’ı Görmese de O’nun Var Olduğuna Dair İnanca Göre Dağılım

Allah’ı görmesem de O vardır.	Sayı	Yüzde %
Hayır	3	1,8
Kısmen inanıyorum	1	0,6
Kararsızım	4	2,4
İnanıyorum	4	2,4
Kesinlikle inanıyorum	157	92,9
Toplam	169	100,0

“Allah’ı görmesem de O vardır” ifadesine verilen cevaplara bakıldığında, öğrencilerin %1,8’inin “hayır”, % 0,6’sının “kısmen inanıyorum”, % 2,4’ünün “kararsızım”, %2,4’ünün “inanıyorum”, %92,9’unun ise “kesinlikle inanıyorum”

¹⁸⁵Seyyid Kutup, *Fi Zilali'l-Kur'an*, <https://www.İslâmidavet.com/kuran/bakara-suresinin-1-80-ayet-tefsiri-fizilalil-kuran-seyyid-kutup/>, (24. 03. 2019, 17:39).

cevabını verdikleri görülmektedir. Dolayısıyla öğrencilerin büyük çoğunluğu görmeseler de Allah'ın varlığına kesinlikle inandıklarını belirtmektedir. Bu tablo bir önceki tablodaki bulgularla uyumludur ancak bu iki tablo şunu göstermektedir: Öğrenciler görmediği varlıklar kategorisinde Allah'ı farklı değerlendirmektedir. Bir şeyin varlığına inanmak için onu görmenin gerekmediğini düşünen öğrenci oranı % 61,5 iken, Allah'ı görmese de O'nun var olduğuna inanan öğrenci oranı % 95,3'tür.

Çocuklara din öğretiminde öğretilecek ilk ve en temel kavram Allah kavramıdır ve soyut olduğu için öğretilmesinde birtakım güçlükler yaşanabilmektedir. Ancak doğru bir şekilde temellendirildiği zaman diğer iman esaslarının anlaşılmasına zemin hazırlayacaktır. Çocuklarda Allah inancının oluşum aşamalarına bakılacak olursa: "Allah inancının ilk belirtileri 3-4 yaşlarında görülmektedir. Bu yaşlardaki çocuklar için Allah bir sığınaktır. Kendini güçsüz, çaresiz hisseden çocuk, yaratılış itibarıyla yardıma sığınmak istemektedir ve "Allah inancı" onu sakinleştirici ve rahatlatıcı etkiye sahip olduğundan içinde bulunduğu psikolojiyle uyumlu olmaktadır. Bu da bir nevi çocuğun dini inançla ilk karşılaşmasıdır. Bunun yanında çocuğun Allah inancının oluşmasında ve zihnindeki Allah tasavvurunun şekillenmesinde anne ve babasının sahip olduğu vasıflar çok etkili olmaktadır. Anne babasına duyduğu korku-sevgi duyguları ile Allah'a karşı olan korku-sevgi duyguları arasında benzerlik görülmektedir. Çocukların zihninde Allah anne- babasında modelini gördüğü şekilde tasavvur edilmektedir. Anne-babaya karşı duyulan bağlılık, güven, saygı ve sevgi gibi duygular zamanla Allah'a karşı yön değiştirmektedir. Çocuk 5-7 yaşlarına doğru ise bilinçli olarak Allah'ı anne babasından ayrı düşünebilmektedir. Anne ve babasının her şeyi bilmediğini, her şeye gücünün yetmediğini, Allah'ın ise sınırsız güce sahip olduğunu artık fark edebilmektedir. 6-7 yaşlarına gelindiğinde Allah'ın kâinattaki bütün varlıkların yaratıcısı olduğu idrak edilmekte, 7 yaşından sonra ise her şeyin arkasındaki neden, ilk sebep anlaşılmaya çalışılmakta ve böylece çocuğun zihnindeki Allah tasavvuru netleşmektedir. Bu dönemde çocuk Allah'ın varlığının zorunlu olduğunu kabul ederken, O'nun kendi kendine var olma özelliğini kavrayamamaktadır.¹⁸⁶ Ancak 12 yaşına gelindiğinde çocuğun zihnindeki Allah tasavvuru giderek ruhani bir boyuta ulaşabilmektedir.

---

¹⁸⁶Hökelekli, *a.g.e.*, s. 263.

Tablo 3.6: Hiç Kimsenin Olmadığı Yerde Allah'ın Kendisini Gördüğüne Dair İnanca Göre Dağılım

Hiç kimsenin olmadığı yerde bile Allah beni görür.	Sayı	Yüzde %
Hayır	5	3,0
Kısmen inanıyorum	1	0,6
Kararsızım	2	1,2
İnanıyorum	7	4,1
Kesinlikle inanıyorum	154	91,1
Toplam	169	100,0

Ankete katılan öğrencilerin neredeyse tamamı (%95,2), “hiç kimsenin olmadığı yerde bile Allah beni görür” ifadesine inandıklarını belirtmiştir.

Küçük yaşlardan itibaren, Allah, çocuklar için gerçek bir sığınak ve emniyet kaynağıdır. Onlar, ihtiyaçlarının karşılanmasında, ya da sıkıştıkları zaman Allah'ı aramakta ve O'na yönelmektedir.¹⁸⁷ O'nun kendisini gördüğünü düşünmektedir. Benmerkezci düşünme özelliğinin de bunda etkisi olabilmektedir. Çocuğa göre Allah, kendisini, anne, baba ve kardeşlerini yaratmış, yararlanması için yiyecek, içecek, nimetler vermiş, onun isteklerini geri çevirmemiştir. Allah daima onun yanında, onunla birlikte dir.¹⁸⁸ İlerleyen yaş dönemlerinde de bunun farkındalığını hissetmesi çocuğun inanç ve davranış gelişimi açısından önemlidir. Allah'ın her an kendisini görüp gözetmekte olduğu bilincinin kazandırıldığı çocuk ve gençlerde daha az davranışsal problemler yaşanacak, dış denetimli değil, içten denetimli birey olmaları sağlanmış olacaktır. Kur'an-ı Kerimde de vurgulandığı üzere, Yüce Allah her an her şeyi görmekte¹⁸⁹, gizlediğimiz ve açığa çıkardığımız her şeyden her an haberdar¹⁹⁰ olmaktadır. Çocuğun ailesi ve ona bu konuda eğitim verenlerin öncelikle kendi davranışlarında Allah'ın kendilerini gördüğü şuurunda olarak çocuklara doğru model olmaları önem arz etmektedir.

¹⁸⁷Yavuz, *a.g.e.*, s. 76.

¹⁸⁸Köylü, *a.g.m.*, s. 139.

¹⁸⁹Lokman 31/28.

¹⁹⁰et-Teğabun 64/4.

Tablo 3.7: Dua Ettiğinde Allah'ın Kendisini Duyduğuna Dair İnanca Göre Dağılım

Dua ettiğimde Allah beni duyar.	Sayı	Yüzde %
Hayır	2	1,2
Kısmen inanıyorum	1	0,6
Kararsızım	3	1,8
İnanıyorum	10	5,9
Kesinlikle inanıyorum	153	90,5
Toplam	169	100,0

Tablo 7'ye bakıldığında, ankete katılan öğrencilerin büyük bir kısmının (%96,4) “dua ettiğimde Allah beni duyar” ifadesine inandıklarını belirttiği görülmektedir. Konuyla ilgili olarak bir başka araştırmada, 7-9 yaş dönemindeki çocuklara “Allah'ın duanızı kabul ettiğine inanıyor musunuz?” diye sorulduğunda çocukların % 94'ü “evet Allah duaları kabul edicidir” şeklinde yanıt vermişlerdir. Küçük yaşlardan itibaren duanın çocuk için rahatlatıcı etkisi bulunduğu ve onların edilen duaların kabul olacağına inançlarının yüksek olduğu ifade edilmiştir. Bu durum araştırmadan elde edilen sonuçla da uyum sağlamaktadır. Ancak çocuk büyüyüp gençlik dönemine ulaştığında ise, artık her duasının kabul edilmediğini fark edip, duayı alıştığı ya da çevresi beklediği için yapmaya başlayacağı ifade edilmiştir.¹⁹¹

İnancımız gereği dua büyük ehemmiyet arzetmektedir. Dua kulluğun göstergesidir. Konuyla ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de: “Kullarım, beni senden sorarlarsa, (bilsinler ki), gerçekten ben (onlara çok) yakıным. Bana dua edince, dua edenin duasına cevap veririm. O halde, doğru yolu bulmaları için benim davetime uysunlar, bana iman etsinler.”¹⁹² buyrulmakta ve Yüce Allah'ın duaları karşılıksız bırakmayacağı ifade edilmektedir

Aile içinde dua ve ibadetlerin birlikte yapılmasının da çocuğun inanç dünyasının gelişimine büyük katkısı bulunmaktadır. Dini bayramların birlikte yaşanması, kutsal gün ve gecelerde birlikte ibadet edilmesi, duada bulunulması çocuğun içinde bulunan tabii dini eğilimin açığa çıkmasını sağlamakta ve çocuğu duygusal açıdan rahatlatmaktadır.¹⁹³

¹⁹¹ Köylü, *a.g.m.*, s. 142.

¹⁹² el-Bakara, 2/186.

¹⁹³ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s. 259.

Tablo 3.8: Meleklerin Varlığına İnanca Göre Dağılım

Melekler vardır.	Sayı	Yüzde %
Hayır	1	0,6
Kısmen inanıyorum	0	0,0
Kararsızım	2	1,2
İnanıyorum	16	9,5
Kesinlikle inanıyorum	150	88,8
Toplam	169	100,0

Melekler, gayb âlemine ait varlıklardandır. Kur'an-ı Kerim'de meleklerin varlığından söz edilmektedir.¹⁹⁴ Meleklerle iman, imanın temel esaslarındandır. Meleklerle inanmayan kişi, melekler aracılığıyla gönderilen ilahi kitapları, melekler aracılığıyla vahiy alan peygamberleri, vahyin haber verdiği âhireti de inkar etmiş sayılmaktadır. Dolayısıyla meleklerle iman bir nev'i gayba imana açılan kapı hükmündedir. Tablo 8'e göre ise ankete katılan öğrencilerin % 98,3'ünün meleklerin varlığına inandıkları görülmektedir. Melek inancının çocuğun inanç gelişimine olumlu tesir etmesi, etrafında mahiyetini güzel olarak bildiği varlıkların bulunduğunu bilmesinin çocukta olumlu duygular uyandıracak muhakkaktır. Böylelikle kendisini hiçbir şekilde yalnız hissetmeyecektir. Allah'ın varlığına inanç taşıyan çocukların meleklerin varlığını kabul etmesi de daha kolay olacaktır.

Tablo 3.9: Davranışlarının Melekler Tarafından Kaydedildiğine Dair İnanca Göre Dağılım

Yaptığım işler melekler tarafından kaydedilmektedir.	Sayı	Yüzde %
Hayır	5	3,0
Kısmen inanıyorum	1	0,6
Kararsızım	7	4,1
İnanıyorum	12	7,1
Kesinlikle inanıyorum	144	85,2
Toplam	169	100,0

Tablo 9 incelendiğinde, ankete katılan öğrencilerin % 92,3'ünün “yaptığım işler melekler tarafından kaydedilmektedir” ifadesine inandıklarını belirttikleri görülmektedir. Bu durumda tablo 6'de yer alan “hiç kimsenin olmadığı yerde bile Allah beni görür” ifadesine verilen cevaplarla, tablo 9'daki “yaptığım işler melekler tarafından kaydedilmektedir” ifadesine verilen cevaplardaki dağılımın uyum arzettiği görülmektedir. Konuyla ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de ise: “Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin ona verdiği vesveseyi de biz biliriz. Çünkü biz ona şah damarından daha yakınız. Üstelik, biri insanın sağ tarafında, biri sol tarafında

¹⁹⁴ez-Zümer 39/75.

oturmuş iki alıcı melek de (onun yaptıklarını) alıp kaydetmektedir. İnsan hiçbir söz söylemez ki onun yanında (yaptıklarını) gözetleyen (ve kaydeden) hazır bir melek bulunmasın.”¹⁹⁵ buyrularak meleklerin davranışları kaydettiği anlatılmaktadır. Her iki soruya da böylesine yüksek oranda olumlu yanıt veren öğrencilerin inançlarını davranışlarına yansıttıkları takdirde, pek çok toplumsal problemin yok olacağı aşîkardır. Hiç kimsenin olmadığı yerde Allah’ın kendisini gördüğüne, yaptığı davranışların melekler tarafından kaydedildiğine inanan insanlardan olumsuz davranışlar göstermesi beklenmemektedir.

Tablo 3.10: Cinlerin Varlığına Dair İnanca Göre Dağılım

Cinler vardır.	Sayı	Yüzde %
Hayır	9	5,3
Kısmen inanıyorum	5	3,0
Kararsızım	31	18,3
İnanıyorum	19	11,2
Kesinlikle inanıyorum	105	62,1
Toplam	169	100,0

Tablo 10 incelendiğinde ankete katılan öğrencilerin büyük kısmının cinlerin varlığına inandıklarını belirttiği görülmektedir. Ancak cinlerin varlığı konusunda kararsız olduğunu belirten öğrencilerin oranı da azımsanmayacak miktardadır. Cinler, Kur’an’da hakkında haber verilen varlıklardandır. Kur’an-ı Kerim’deki pek çok ayette cinlerden söz edilmekte ve onların “dumansız ateşten” yaratılmış bir varlık türü olduğu bildirilmektedir.¹⁹⁶ Toplum içerisinde cinlerin insanları çarpacağı, bazen de zarar verebileceği söylentilerinden çocuğun etkilenmemesi için büyüklerin konuyu açıklamak yerine çoğu zaman “cin falan yok” şeklinde açıklamalarda bulunması, cinlerin varlığına inanma konusunda çocukta karasızlığa sebep olabilmektedir. Çocukları, cinlerin yokluğuna inandırmak yerine, cinler hakkında doğru bir şekilde bilgilendirmek şüphesiz daha doğru bir yaklaşımdır.

¹⁹⁵ el-Kâf 50/16,17.

¹⁹⁶ el-Hicr 15/27.

Tablo 3.11: Kur'an-ı Kerim'in Allah Tarafından Gönderildiğine Dair İnanca Göre Dağılım

Kur'an-ı Kerim Yüce Allah tarafından gönderilmiş kutsal bir kitaptır.	Sayı	Yüzde %
Hayır	0	0,0
Kısmen inanıyorum	1	0,6
Kararsızım	1	0,6
İnanıyorum	10	5,9
Kesinlikle inanıyorum	157	92,9
Toplam	169	100,0

Tablo 11 incelendiğinde, öğrencilerin tamamına yakınının Kur'an-ı Kerim'in Yüce Allah tarafından gönderilmiş kutsal bir kitap olduğu inancına sahip olduklarını belirttiği görülmektedir. Yüce Allah Kur'an'da “Şüphesiz o zikri (Kur'an'ı) biz indirdik biz! Onun koruyucusu da elbette biziz.”¹⁹⁷ buyurarak Kur'an'ın Allah tarafından gönderildiğini açıklamaktadır. Gayb hakkında pek çok bilginin edinildiği kaynak Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'an-ı Kerim'de insan için gaybî olan birçok husus yer almaktadır. İmanın bir bakıma gaybe inanmak olduğu düşünülürse ve imanın şartlarının tamamının gaybî konulardan oluştuğu göz önüne alınırsa, Kur'an-ı Kerim'in başlı başına gaybden haber veren bir kaynak olduğu anlaşılmış olmaktadır. Dolayısıyla öğrencilerin Kur'an'ın Allah tarafından gönderilen ilahi bir kitap olduğundan şüphe duymamaları, onların Kur'an'ın haber verdiği gaybî konulara da şüphesiz imanını sağlayacaktır.

Tablo 3.12: Peygamberlerin Allah'tan Vahiy Aldığına Dair İnanca Göre Dağılım

Peygamberler Allah'tan vahiy (mesaj) alırlar.	Sayı	Yüzde %
Hayır	0	0,0
Kısmen inanıyorum	1	0,6
Kararsızım	7	4,1
İnanıyorum	16	9,5
Kesinlikle inanıyorum	145	85,8
Toplam	169	100,0

Tablo 12'ye bakıldığında ankete katılan öğrencilerin büyük çoğunluğunun “peygamberler Allah'tan vahiy (mesaj) alırlar” ifadesine inandıklarını belirttiği görülmektedir. Hatta “hayır” diyen hiçbir öğrenci bulunmamaktadır. Bu sonuç ise, öğrencilere “peygamber” kavramının doğru kazandırıldığını göstermektedir. Peygamberi “peygamber” yapan özellik onun Allah'tan vahiy alıyor olmasıdır.

¹⁹⁷el-Hicr 15/9.

Peygamberler aldığı vahiylerle, Yüce Allah'ın kullarına, âhirette kendileri için neler hazırladığını ve dünyada nasıl yaşamaları gerektiğini haber vermektedir. Peygamberler nefis arzusu ile konuşmayıp ancak kendilerine bildirilen vahyi haber vermektedirler.¹⁹⁸ Bu bilgilere haiz olduğu düşünülen öğrencilerin neredeyse tamamı, peygamberlerin Allah'tan vahiy aldığına inandıklarını belirtmiştir

---

¹⁹⁸ en-Necm 53/4.

Tablo 3.13:Âhiret İnancına Dair Dağılım

Bu dünyadan başka bizi bekleyen bir hayat vardır.	Sayı	Yüzde %
Hayır	6	3,6
Kısmen inanıyorum	3	1,8
Kararsızım	11	6,5
İnanıyorum	12	7,1
Kesinlikle inanıyorum	137	81,1
Toplam	169	100,0

Tablo 13'e göre ankete katılan öğrencilerin % 88,2'si "bu dünyadan başka bizi bekleyen bir hayat vardır" ifadesine inandıklarını belirtmişlerdir. "Ölümden sonra insanların yeniden diriltilmesinin ardından ebediyen devam edecek olan hayat" diye tanımlayabilecek olan "âhiret", Kur'an'ın gerçekleşeceğini defaatle haber verdiği konulardandır. Allah'a imanla âhiret gününe iman Kur'an'da sık sık ve birlikte zikredilmiş böylece âhirete imanının önemine dikkat çekilmiştir.¹⁹⁹ Bütün âlemi yoktan var eden Allah, ölümden sonra insanı tekrar diriltecektir ve bu O'nun için ilk yaratılıştan çok daha kolay olacaktır.²⁰⁰

Çocuklara gayba ait konuların öğretimi diğer dini konuların öğretimine nazaran birtakım güçlükler içermektedir. Âhirete iman da gaybla ilgili olduğundan bu kapsamdadır. Çocuk ve genç, ölüp toprağa karışan canlıların ve özellikle insanların tekrar nasıl dirileceğini kavramakta zorlanmaktadır. Bu sebeple okulda din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenlerine bu konuya dair çok fazla soru sorulmakta, ecel, ölüm, kabir, âhiret, cennet ve cehennem gibi konular zihinleri meşgul etmektedir.²⁰¹ Bu yüzden bu konularda zihinlerin aydınlatılması önem taşımaktadır. Âhirete iman konusu anlatılmadan önce çocuk ve gençlere çeşitli sorular yöneltilerek durum tespiti yapılmalı, muhatabın seviyesini belirlenmelidir. Sonrasında, ecel, ölüm, kabir ve âhiret konusunda ön bilgiler verilmelidir. Eğer öncesinde âhiret hayatı ile ilgili korkuları mevcutsa, öncelikle öğrendikleri yanlış bilgiler düzeltilmelidir.Âhirete iman konusunun, etraftaki somut olaylardan yola çıkılarak anlatılması da çocuğun kavramasını kolaylaştıracaktır. Sonbaharda ağaçların yapraklarını dökmesi, ilkbaharda yeniden yeşermesi şeklinde örnekler verilebilir. Araştırmaya katılan öğrencilerin de dahil olduğu 10-12 yaş dönemi, Allah ve dünya

¹⁹⁹ Bekir Topaloğlu, "Âhiret", *DİA*, I, s. 543.

²⁰⁰ er-Rûm 30/27.

²⁰¹ Mustafa Öcal, "Okulöncesi ve İlköğretim Çağı Çocuklarının Allah Tasavvurları Üzerine Bir Araştırma", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II, 317.

hakkında ilginin yoğun olduğu bir dönemdir. Bu dönemde daha ruhani, soyut bir Allah tasavvuru oluşmakta ve âhiret hayatına karşı da yakın bir ilgi ve merak duyulmaktadır. Bu dönem çocuklarına soyut kavramlardan rahatlıkla söz edilebilmekte, Allah'ın sıfatları bu dönemde tam olarak kavranabilmekte ve âhiret hayatı hakkında bilgiler doğru bir şekilde aktarıldığında çocuk tarafından anlaşılabilmektedir.²⁰²

Tablo 3.14: Kabir Hayatına Dair İnanca Göre Dağılım

Kabirde insanlar sorgulanıp hesaba çekilecektir.	Sayı	Yüzde %
Hayır	5	3,0
Kısmen inanıyorum	2	1,2
Kararsızım	15	8,9
İnanıyorum	12	7,1
Kesinlikle inanıyorum	135	79,9
Toplam	169	100,0

Tablo 14''e göre, ankete katılan öğrencilerin çoğu kabirde insanların sorgulanacağına inandıklarını ifade etmiştir. Kabirde sorgulamanın yapılacağına inanmayan ya da kararsız olduğunu belirten öğrencilerin sayısı ise daha azdır. Konuyla ilgili olarak Kur'an- ı Kerim'de insanların kıyamet günü sorguya çekilecekleri, suçlulara kitaplarının verileceği,²⁰³ kitaplarında tüm işlediklerini görecekleri²⁰⁴ bildirilmekte, ancak kabirde herhangi bir sorgulamanın yapılacağı bildirilmemektedir. Dolayısıyla sorgulama yapılmadan kabirde azabın görüleceğini iddia etmek ilahî adalet ilkesiyle çelişmektedir.²⁰⁵ Kabir hayatı, çocukların en çok merak duyduğu, bazen de korktuğu konulardandır. Çocukluğun ilk yıllarında henüz soyut düşüncenin gelişmediği dönemlerde çocuk ölümle birlikte ruhun bedenden ayrılmasını kavramakta zorlanmaktadırlar. Soyut düşünce gelişme gösterdikçe konunun anlaşılması daha da kolaylaşmaktadır. Çocuklara kabir hayatı, uykuda görülen güzel bir rüya ya da kabus benzetmesiyle anlatılabilir. Gerçekte kabrin genişletilmeyeceği ya da daraltılmayacağı, yaşanan durumun hissi olduğu açıklanabilir. Ölü beden üzerinde azap yapılmadığı, yaşananların ruhlarla ilgili olduğu açıklanabilir.²⁰⁶ Böylelikle kabir hayatının mahiyeti çocuk tarafından bir nevi

²⁰² Köylü, *a.g.m.*, s. 150, 151.

²⁰³ el-İsrâ 17/14.

²⁰⁴ el-Kehf 18/49.

²⁰⁵ Abdulhamid Pehlivan, “Ölüm ve Ötesi Halk İnançları”, İstanbul 2013, s. 190.

²⁰⁶ Öcal, *a.g.m.*, s. 328.

anlaşılmış olacaktır.

Tablo 3.15: Ölen Kimselerin Ruhunun Dünyaya Geri Geleceğine Dair İnanca Göre Dağılım

Öldükten sonra ruh geri gelip çevrede olup bitenleri izler.	Sayı	Yüzde %
Hayır	37	21,9
Kısmen inanıyorum	13	7,7
Kararsızım	60	35,5
İnanıyorum	21	12,4
Kesinlikle inanıyorum	38	22,5
Toplam	169	100,0

Tablo 15'e göre, ankete katılan öğrencilerin "öldükten sonra ruh geri gelip çevrede olup bitenleri izler" ifadesine verdiği cevapların dağılımına bakıldığında, ruhun geri geleceğine inanan, geri geleceğine inanmayan ve bu konuda kararsız olduğunu belirten öğrencilerin sayıları birbirine yakındır.

İnsanın mânevî cevherini ve özünü oluşturan, onu insan yapan ve diğer bütün varlıklardan ayrılmasını sağlayan soyut varlık²⁰⁷ olan ruh, İslâm inancına göre, bedenle beraber ölmeyip, kıyamete kadar Allah'ın bildiği bir şekilde bekleyecek, kıyametten sonra bütün ruhlar için yeniden diriliş gerçekleşecektir.²⁰⁸ Ruhun ne olduğunu tam anlamıyla bilinmesi mümkün değildir. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de: "Ve sana ruh hakkında soru soruyorlar. De ki: "Ruh, Rabbinin bileceği bir şeydir. Size pek az ilim verilmiştir.""²⁰⁹ buyurularak ruh hakkında sınırlı bilgiye sahip olduğumuz açıklanmıştır. Ayrıca ölen insanların ruhunun geri gelip insanlara olumlu ya da olumsuz etkide bulunacağına dair herhangi bir delil bulunmamaktadır. Tabloda görülen birbirinden farklı cevapların dağılımı da bu durumu yansıtmakta olduğu söylenebilir.

²⁰⁷Karaman vdğ., *Kur'an Yolu.*, s. 2069.

²⁰⁸Pehlivan, *Ölüm ve Sonrası Halk İnanışları*, s. 92.

²⁰⁹el- İsrâ 17/85.

Tablo 3.16: İyi Amelleri Olan İnsanların Cennete Gideceğine Dair İnanca Göre Dağılım

Dünyada iyi ve güzel davranış sergileyen insanlar ölünce cennete gidecektir.	Sayı	Yüzde %
Hayır	7	4,1
Kısmen inanıyorum	5	3,0
Kararsızım	22	13,0
İnanıyorum	21	12,4
Kesinlikle inanıyorum	114	67,5
Toplam	169	100,0

Tablo 16'ya bakıldığında, ankete katılan öğrencilerin büyük bir bölümünün (% 79,9) dünyada iyi ve güzel davranış sergileyen insanların ölünce cennete gideceği inancına sahip olduğu, % 13'lük bir kısmının da kararsız olduğu görülmektedir. Konuyla ilgili olarak Kur'an'da: "Güzel iş yapanlara (karşılık olarak) daha güzeli ve bir de fazlası vardır. Onların yüzlerine ne bir kara bulaşır, ne de bir zillet. İşte onlar cennetliklerdir ve orada ebedî kalacaklardır."²¹⁰ buyrulmaktadır.

Tablo 3.17: Kötü Amelleri Olanların Cehenneme Gideceğine Dair İnanca Göre Dağılım

Dünyadayken kötülük yapıp, Allah'a karşı gelenler ölünce cehenneme gidecektir.	Sayı	Yüzde %
Hayır	5	3,0
Kısmen inanıyorum	4	2,4
Kararsızım	20	11,8
İnanıyorum	31	18,3
Kesinlikle inanıyorum	109	64,5
Toplam	169	100,0

Tablo 17'ye bakıldığında, ankete katılan öğrencilerin büyük bir bölümünün (82,8)dünyadayken kötülük yapıp, Allah'a karşı gelenlerin ölünce cehenneme gideceği inancına sahip olduğu, % 11,8'lik bir kısmının da kararsız olduğu görülmektedir. Buna göre, tablo 16 ve tablo 17'deki dağılımın birbiriyle uyumlu olduğu ancak, dünyadayken kötülük yapanların cehenneme gideceğine dair inancın, iyilik yapanların cennete gideceğine olan inançtan oran olarak fazla olduğu göze çarpmaktadır. Bu ise, Allah'ın adaletinin gereği olarak cehennemin gerekliliğine daha fazla inanıldığını düşündürmektedir. Konuyla ilgili olarak Kur'an'da: "Kötü işler yapmış olanlara gelince, bir kötülüğün cezası misliyledir ve onları bir zillet kaplayacaktır. Onları Allah(ın azabın)dan koruyacak hiçbir kimse de yoktur. Sanki

²¹⁰Yunus 10/26.

yüzleri, karanlık geceden parçalarla örtülmüştür. İşte onlar cehennemliklerdir.”²¹¹ buyrulmaktadır.

Bunun yanında, ailelerin çocukta oluşturduğu Allah tasavvuru çocuğun cennet cehennem tasavvurunu şekillendirmektedir. Yetiştigi aile ortamına bağlı olarak çocukların 6 farklı Allah inancına sahip olabilecekleri Heller tarafından belirtilmiştir: Aile hayatında sevgi eksikliği olan çocukların arkadaşça, dostça bir Allah inancına; anne-babası şiddet yanlısı olan çocukların kızgın ve cani bir Allah inancına; aile içi ilişkilerde zayıflık olan çocukların gökyüzünde veya uzak bir yerdeki portre şeklinde bir Allah inancına; ailesi tutarsız davranan çocuklarda tutarsız bir Allah inancına; babaları aşırı otoriter ve kontrolcü çocuklarda kral konumundaki Allah inancına; çocuklarına ihtimam gösteren ailelerde ise terapist niteliğinde şifa verici, iyileştirici bir Allah inancına sahip oldukları görülmüştür. Allah hakkındaki bu tasavvurların sonraki yaş dönemlerinde de hissedildiği ifade edilmiştir.²¹² Allah hakkındaki tasavvurlar, çocuğun zihnindeki cennet ve cehennem tasavvurlarını da etkilemektedir. Örneğin, yukarıdaki anlatımlara göre cani bir Allah tasavvuruna sahip olan çocuğun zihninde cehennem motifi yoğun olacak; şifa verici, iyileştirici Allah tasavvuruna sahip çocuğun ise zihninde cennet motifi yoğun olacaktır. Görüldüğü üzere ailenin çocuğa yönelik bütün tutumları, onun inanç algısına bir şekilde etki etmektedir.

Tablo 3.18: Ruhlar Âlemine Olan İnanca Göre Dağılım

Ruhlar âlemi, biz hatırlamasak da daha önce yaşadığımız bir âlemdir.	Sayı	Yüzde %
Hayır	23	13,6
Kısmen inanıyorum	13	7,7
Kararsızım	51	30,2
İnanıyorum	33	19,5
Kesinlikle inanıyorum	49	29,0
Toplam	169	100,0

Tablo 18’e bakıldığında ankete katılan öğrencilerin yarısına yakını ruhlar âleminin daha önce yaşadığımız bir âlem olduğuna inandıklarını belirtmiş, % 30,2’lik bir kısmı kararsız olduğunu belirtmiş, %21,3’ü ise inanmadığını ifade etmiştir. Kararsız olduğunu ifade edenlerin sayısının oldukça fazla olduğu görülmektedir. Bunun sebepleri arasında, çocuğun ailesinde ve çevresinde ruhlar

²¹¹Yunus 10/27.

²¹² Köylü, *a.g.m.*, s. 147.

âleminin varlığının, âhirete iman kadar vurgulanmayışı gösterilebilir. Nitekim Kur'an'da da ruhlar âlemine nazaran âhirete imana daha fazla vurgu yapılmıştır. Konuyla ilgili olarak Kur'an'a bakıldığında: “Hani Rabbin, Ademoğullarının sırtlarından zürriyetlerini almış ve onları kendi nefislerine karşı şahidler kılmıştı: “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” (demişti de) Onlar: “Evet (Rabbimiz'sin), şahid olduk” demişlerdi. (Bu,) Kıyamet günü: “Biz bundan habersizdik” dememeniz içindir.”²¹³ buyrulduğu ve ruhlar âleminin varlığının haber verildiği görülmektedir. Çocuklara ruhlar âlemi anlatılırken, insanın yaşadığı her olayı her zaman hatırlamasının mümkün olmadığı ifade edilebilir. Anne karnında geçirilen 9 ayı, orada neler yaşadıklarını hatırlayamayacaklarını, ancak onların hatırlayamamasının anne karnında bulunmadıkları anlamına gelmediğini, anne-babalarının, kendilerinden yaşça büyük olan abla ve ağabeylerinin ya da çevredeki pek çok kişinin buna şahit olduğunu, yine doğumdan sonra yaşanan ilk iki yılın yani bebekliğin de hatırlanamadığı ancak onu yaşadıkları şeklinde örnekler verilebilir. Daha sonra ise, tıpkı bunun gibi ruhlar âleminde de bulunduğu ancak insanlar bunu hatırlayamadığı için Allah'ın Kur'anda bunu bize haber verdiği açıklanabilir.

Tablo 3.19: Kader, İnsan İradesi ve Sorumluluk Hakkındaki Düşünceye Göre Dağılım

	Hayır		Kısmen katılıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle katılıyorum		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Allah tüm olacakları önceden yazmış ve bunlar dünyada gerçekleşmektedir.	14	8,3	7	4,1	27	16,0	33	19,5	88	52,1	169	100,0

²¹³el-A'raf 7/172.

Yaşayacağımı z şeyler önceden Allah tarafından yazıldığı için istememek de onları yaşayaca ğız.	41	24,3	7	4,1	37	21,9	22	13,0	62	36,7	169	100, 0
Kaderimde ne varsa onu yaşıyorum. Yaşanan olaylardan sorumlu değilim.	81	47,9	11	6,5	30	17,8	13	7,7	34	20,1	169	100, 0

Tablo 19'a göre, ankete katılan öğrencilerin % 71,7'si, Allah'ın tüm olabilecekleri önceden yazdığına ve bunların dünyada gerçekleştiğine inandığını, % 12,4'ü bunlara inanmadığını, %16'sı da kararsız olduğunu belirtmiştir. Allah'ın yaratıklarına ilişkin planı ve tabiatın işleyişini gerçekleştirmesi kader ve kaza olarak ifade edilmektedir.²¹⁴ Kur'an-ı Kerim'de her şeyin bir kader ile yaratıldığı haber verilmektedir.²¹⁵ Allah'ın yaratması ve irâdesiyle vücûd bulan her şey O'nun kaza ve kaderine bağlıdır.²¹⁶

Tabloya göre ankete katılan öğrencilerin % 24,3'ü yaşadığı olaylarla ilgili olarak insanın irade sahibi olduğu inancını taşıırken, % 4,1'i buna kısmen inandığını belirtmekte, % 49,7'si yaşadığı olaylarda kendi iradesinin etkisi olmadığına inanmaktadır. % 21,9 'u ise kararsız olduğunu belirtmektedir. İslâm düşüncesinde kader anlayışlarında görülen farklılığın bir benzerinin çocukların kader algılarında da olduğu görülmektedir. “Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirip ona kötülük duygusunu ve takvasını (kötülüktan sakınma yeteneğini) ilham edene andolsun ki, nefsinin arındıran kurtuluşa ermiştir. Onu kötülüklere gömüp kirleten kimse de ziyana uğramıştır.”²¹⁷ ayeti ise Allah'ın insan fıtratına doğru ve yanlış, iyilik ve kötülüğü, günah ve sevabı bilme, tanıma, ayırt etme, birini veya diğerini seçip yapma gücü ve özgürlüğü verdiğini anlatmaktadır.²¹⁸

Lise dönemi gençlerinde kader inancının hangi yönleriyle davranışlarında etkili olduğunun anlaşılmasına çalışıldığı başka bir araştırmada, gençlerin büyük

²¹⁴Yusuf Şevki Yavuz, “Kader”, *DİA*, c. XXIV, 135.

²¹⁵el-Kamer 54/49.

²¹⁶ Nureddin es-Sâbûnî, “*Mâtüridiyye Akaidi*”, Ankara 2005, s. 155.

²¹⁷ eş-Şems 91/7-10.

²¹⁸Karaman vdğ., *Kur'an Yolu.*, s. 3734.

çoğunluğunun, cebrî yönelimde bir kader anlayışına sahip oldukları tespit edilmiştir. Yani yaşadıkları olaylarda kendi irade ve tercihlerinin etkisinin olmadığını düşünmektedirler. Bu sonuç, elde edilen sonuçla da örtüşmektedir. Ancak lise dönemi gençlerinde tutum ve davranışları ile sahip oldukları kader anlayışı arasında bir tutarlılık olmadığı ifade edilmiş, bunun da gençlerin inançlarıyla ilgili düşünce ve kavramlardaki eksiklikten kaynaklandığı belirtilmiştir. Dolayısıyla gençlerin kader inancında bir “belirsizlik, karmaşıklık, çarpıklık ve netleştirilmemişlik” görüldüğü söylenmiştir.²¹⁹

Tabloya göre ankete katılan öğrencilerin % 27,8’i yaşadığı olaylarda hiçbir sorumluluğunun olmadığı inancını taşımaktadır. % 17,8’i ise konuyla ilgili kararsız olduğunu belirtmektedir. Bu ise, sorumlulukla ilgili yanlış ve eksik bir algının hakim olduğunu göstermektedir. Oysa ki: “De ki: “Bizim işlediğimiz suçlardan siz sorumlu tutulmazsınız. Sizin işlediklerinizden de biz sorumlu tutulmayız.””²²⁰ ayetiyle ve daha pek çok ayetle insanın, irade ve gücünü iman ve itaat yahut inkâr ve isyan doğrultusunda kullanması neticesinde müminlerle kâfirler hakkında farklı ilâhî fiillerin gerçekleşeceği belirtilmektedir.²²¹

Birey hayatında, sorumlulukların ilk öğrenileceği yer ailedir. Anne babanın küçük yaşlardan itibaren çocuklarına birtakım sorumluluklar vermesi, onları yaptıkları davranışların sonuçlarıyla karşı karşıya bırakması toplumda sorumlu bireylerin yetişmesi açısından önemlidir. Bu sebeple ailede sorumluluk eğitimi önem verilmelidir.²²² Okul hayatına başladıktan sonra çocuğa orada da yine birtakım sorumluluklar verilmelidir. Böylelikle çocuk hayatın her alanında kendini bekleyen birtakım sorumluluklar olduğunu, bunları yerine getirmediğinde ise, istenmeyen sonuçlarla karşılaşabileceğini öğrenmiş olacaktır. Sorumluluğunu bilen bireyler ise hem kendine, hem ailesine hem topluma hem de Allah’a karşı olan sorumluluklarının bilincindedir. Yaptığı ya da yapması gerekirken yapmadığı davranışlardan dolayı suçu kadere yıkma eğiliminde değildir.

---

²¹⁹Muallâ Selçuk, “Gençlik Çağı ve İnanç Olgusu (İnanç ve davranış Bütünlüğü Açısından Bir Deneme)”, *İSAV*, İstanbul 2000,s. 339.

²²⁰ Sebe’, 34/25.

²²¹Yusuf Şevki Yavuz, “Kader”, *DİA*, c. XXIV, 135.

²²²Özbek, *a.g.m.*, s. 328.

III. ANKETE KATILAN ÖĞRENCİLERİN GAYBA DAİR BİLGİSİYLE İLGİLİ BULGULAR

Tablo 3.20: Çevrede Göremediği Varlıklar Olabileceği Hakkındaki Düşünceye Göre Dağılım

Çevremize baktığımızda göremediğimiz varlıklar vardır.	Sayı	Yüzde %
Hayır	38	22,5
Kısmen katılıyorum	9	5,3
Kararsızım	10	5,9
Katılıyorum	19	11,2
Kesinlikle katılıyorum	93	55,0
Toplam	169	100,0

Tablo 20 incelendiğinde, ankete katılan öğrencilerin % 66,2'sinin çevresinde göremediği varlıklar olduğu düşüncesine katıldıklarını belirttiği görülmektedir. Ancak, çevresinde göremediği varlıkların olmadığını düşünen öğrencilerin oranı da (%22,5) azımsanmayacak miktardadır. Her şeyin görünenle anlamlandırılmaya çalışıldığı bir çağda bulunulması, çocuk ve gençleri böyle düşünmeye sevk etmektedir. Bu doğrultuda düşünen çocuk ve gençlerden ise gayba iman etmelerini beklemek anlamsız olacaktır. Öncelikle onlara âlemin sadece görünenden ibaret olmadığı ve insanın duyularının da sınırlı yaratılış özelliğine sahip olduğunun açıklanması gerekmektedir. Âlemdeki pek çok örneğin bunu desteklediği ifade edilmelidir. Görünmeyene inanmak, insanı duyularının algıladığıyla yetinmeyip, diğer varlıklardan üstün konuma gelmesini sağlamaktadır. Görünmeyene inanan insan, varlık âleminin sadece duyu organlarıyla algıladığından ibaret olmadığını, kendisinin algıladığından çok daha geniş çaplı olduğunun bilincindedir.²²³ Âleme bu boyutla bakabilen bireylerin, neredeyse tamamı gayba imanı gerektiren Allah'a, meleklerle, âhirete iman gibi iman esaslarını kabul etmekte ve anlamlandırmakta zorluk yaşamayacakları muhakkaktır. İnsanın duyularının sınırlı olduğunu kabul eden öğrencilerin oranı ise, çevresinde görmediği varlıklar olduğuna inanan öğrencilerin oranından daha yüksektir. Bu ise, öğrencilerin bir kısmının, “duyu organlarım sınırlı ancak çevremdeki varlıklar da benim duyularımın algıladığımdan ibaret” şeklinde düşündükleri sonucuna ulaştırmaktadır.

²²³Seyyid Kutup, *Fi Zilali'l-Kur'an*, <https://www.İslâmidavet.com/kuran/bakara-suresinin-1-80-ayet-tefsiri-fizilalil-kuran-seyyid-kutub/>, (24. 03. 2019, 17:39).

Tablo 3.21: İnsanın Duyularının Sınırlı Olduğu Hakkındaki Düşünceye Göre Dağılım

İnsanın kulağı her şeyi işitebilir, gözü her şeyi görebilir.	Sayı	Yüzde %
Hayır	126	74,6
Kısmen katılıyorum	6	3,6
Kararsızım	8	4,7
Katılıyorum	4	2,4
Kesinlikle katılıyorum	25	14,8
Toplam	169	100,0

Tablo 21 incelendiğinde, ankete katılan öğrencilerin büyük çoğunluğunun (% 78,2) insanın duyularının sınırlı olduğu kanaatinde olduklarını belirttikleri görülmektedir.

Tablo 3.22: Gelecek Bilgisi Hakkındaki Düşünceye Göre Dağılım

Gelecekte neler yaşayacağımı önceden bilirim.	Sayı	Yüzde %
Hayır	122	72,2
Kısmen katılıyorum	7	4,1
Kararsızım	6	3,6
Katılıyorum	7	4,1
Kesinlikle katılıyorum	27	16,0
Toplam	169	100,0

Tablo 22 incelendiğinde, ankete katılan öğrencilerin büyük çoğunluğunun (% 76,3) gelecekte neler yaşayacağını önceden bilmesinin mümkün olmadığı kanaatinde olduklarını belirttikleri görülmektedir. % 20,1'lik bir kısım ise, gelecekte neler yaşayacağını bileceklerini düşünmektedir. “Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez.”²²⁴ ayetiyle ifade edildiği üzere, yarın ya da gelecekte neler yaşayacağımızı, neler kazanıp neleri kaybedeceğimizi kesin olarak bilmemiz mümkün değildir. Çünkü yarın ve gelecek insan için gaybdır, gizlenmiş bilgilerdendir. Kıyametin ne zaman kopacağını bilinememesi, ölüm yerinin bilinememesi gibi gelecekte neler yaşanacağı da bilinmemektedir. Gelecekte neler yaşanacağını bilinememesi konusunda Yüce Allah: “Hiçbir şey hakkında sakın “yarın şunu yapacağım” deme! Ancak, “Allah

²²⁴Lokman 31/34.

dilerse yapacağım” de” ayetiyle de yarının bilgisi hakkında kesin konuşmaktan dahi men etmektedir.

Tablo 3.23: Allah’ın Gizlediklerimizi Bildiği Hakkındaki Düşünceye Göre Dağılım

Hiç kimseye söylemeyip, içimizde gizlediğimiz düşüncelerimizi Allah bilir.	Sayı	Yüzde %
Hayır	19	11,2
Kısmen katılıyorum	1	0,6
Kararsızım	9	5,3
Katılıyorum	13	7,7
Kesinlikle katılıyorum	127	75,1
Toplam	169	100,0

Tablo 23’e göre, ankete katılan öğrencilerin % 82,8’i Allah’ın gizli düşüncelerimizi de bildiği kanaatindedir. Kur’anda da ifade edildiği üzere göklerde ve yerde gizli ve açık hiçbir şey Allah’tan gizli kalmamaktadır. O içimizde olanları bilmektedir.²²⁵ Kalplerin en derinindekilerden haberdardır. Allah’ın gizli ve açık her işten her düşünceden haberdar olduğunu bilen bireyin sadece görünen anlamda davranışlarına dikkat etmekle kalmayıp niyetine ve düşüncelerine de dikkat etmesi beklenmektedir.

Tablo 3.24: Meleklerin İyi Varlıklar Olduğu Hakkındaki Düşünceye Göre Dağılım

Melekler iyi varlıklardır.	Sayı	Yüzde %
Hayır	26	15,4
Kısmen katılıyorum	3	1,8
Kararsızım	19	11,2
Katılıyorum	25	14,8
Kesinlikle katılıyorum	96	56,8
Toplam	169	100,0

Tablo 24’e göre, ankete katılan öğrencilerin % 71,6’sı meleklerin iyi varlıklar olduğunu düşünürken, % 17,2’si meleklerin iyi varlıklar olmadığını düşündüklerini belirtmişlerdir. % 11,2’lik bir kısım ise konu hakkında kararsız olduklarını ifade etmişlerdir. Meleklerin iyi varlıklar olmadığını düşünen ya da bu konuda kararsız olduğunu ifade eden öğrencilerin melekler hakkında doğru ve yeterli bilgiye sahip olmadıkları düşünülmektedir. Ayrıca melekler hakkında olumsuz kanaat taşımalarında görmediği varlıklara karşı oluşturdukları önyargının da etkili olduğu tahmin edilmektedir. İncancımıza göre ise, melekler nurdan yaratılmış olup

²²⁵et-Teğabun 64/4.

erkeklik- dişilik, yeme-içme, yorulma, usanma gibi maddi niteliklerden arınmış, günah işlemekten korunmuş olup Allah'ı yücelten, O'nun verdiği görevleri yerine getiren varlıklardır.²²⁶ Konuyla ilgili olarak öğrencilerin bilgi eksiklerinin giderilmesi meleklerin iyi varlıklar olduğuna dair inancı artıracaktır.

Tablo 3.25: Meleklerin Geleceği Bilmesi Hakkındaki Düşünceye Göre Dağılım

Melekler gelecekte olacak her şeyi bilirler.	Sayı	Yüzde %
Hayır	78	46,2
Kısmen katılıyorum	5	3,0
Kararsızım	40	23,7
Katılıyorum	14	8,3
Kesinlikle katılıyorum	31	18,3
Toplam	168	99,4

Tablo 25'e göre, ankete katılan öğrencilerin yaklaşık yarısı meleklerin geleceği bilemeyeceğini düşündüklerini belirtirken, meleklerin geleceği bileceğini düşünenler ve konu hakkında kararsız olduğunu belirtenlerin sayısının çokluğu da dikkat çekmektedir. Meleklerin ruhani varlıklar olması, Peygamberimiz'e vahyi getirenin bir melek olması, kainatın nizamı, işleyişiyle görevli meleklerin bulunması ve meleklerin pek çok işi yapacak olağanüstü güçlerinin olması gibi meleklere dair birtakım özellikler, öğrencileri, meleklerin gelecekte neler olacağını da bileceklerini düşünmeye sevkettiği tahmin edilmektedir. Evet, melekler, Allah'tan aldıkları emirleri yerine getirirler, görevleri itibarıyla insanın ulaşamadığı âlemlerden haberdar olabilirler, ancak bu onların gaybı bildiği anlamına gelmemektedir. Melekler, Allah'ın bildirdiğinin dışında herhangi bir bilgiye sahip değildirler. Gaybı kendiliklerinden bilemezler. Meleklere ilahi özellikler yüklemek ve onların gaybı bileceklerini düşünmek Kur'an'da melekler hakkında insana verilen bilgilerle çelişmekte ve tevhid inancına aykırı düşmektedir.

²²⁶Topaloğlu-Çelebi, *KTS*, "Melek", s. 211.

Tablo 3.26: Cinlerin Geleceği Bilmesi Hakkındaki Düşünceye Göre Dağılım

Cinler gelecek hakkında bilgi sahibidirler. Bilmediğimiz şeyleri onlardan öğrenebiliriz.	Sayı	Yüzde %
Hayır	105	62,1
Kısmen katılıyorum	4	2,4
Kararsızım	26	15,4
Katılıyorum	6	3,6
Kesinlikle katılıyorum	28	16,6
Toplam	169	100,0

Tablo 26 incelendiğinde, tablo 25 ile benzer bir dağılımın olduğu göze çarpmaktadır. Ancak, cinlerin gaybı bilemeyeceğini düşünenlerin oranının, meleklerin gaybı bilemeyeceğini düşünenlerden daha fazla olduğu görülmektedir. Bu da öğrencilerin zihinlerinde melek tasavvurunun daha baskın olduğunu düşündürmektedir. Konuyla ilgili olarak şunları söyleyebiliriz: Gaybı yalnız Allah bilir, ne melekler, ne cinler gaybı bilemez. Cinler insanlara nazaran daha uzun yaşamalarından dolayı daha çok olaya şahitlik etmiş olabilirler. Ancak bu durum onların gaybı bildikleri anlamına gelmemektedir. Cinlerin ya da kendilerinin gaybı bildiğini iddia ederek insanları aldatma yollarına başvuranların, cinlerle iletişime geçip onlardan geleceğe dair bilgi aldığını söyleyenlerin durumuna itimat edilmemelidir. Cinlerin hiçbir şekilde gaybı bilemeyeceğini Kur'an-ı Kerim, de açık bir şekilde gözler önüne sermektedir.²²⁷ Öğrencilere bu bilgilerin aktarılması ve melek, cin ya da başka bir varlığın gaybı bileceğine inanılmasının, tevhid inancına zarar vereceği vurgusunun yapılması gerekmektedir.

Tablo 3.27: Allah'ın İzni Olmadıkça Başka Varlıkların Zarar Veremeyeceği Düşüncesine Göre Dağılım

Allah istemedikçe hiçbir varlık bana zarar veremez.	Sayı	Yüzde %
Hayır	24	14,2
Kısmen katılıyorum	3	1,8
Kararsızım	22	13,0
Katılıyorum	20	11,8
Kesinlikle katılıyorum	100	59,2
Toplam	169	100,0

Tablo 27'ye göre, ankete katılan öğrencilerin büyük kısmı Allah istemedikçe hiçbir varlığın zararının dokunmayacağı kanaatinde olduklarını

²²⁷ el-Cin 72/25.

belirtmektedir. Konu hakkında kararsız olan ve hayır diyenlerin oranı ise birbirine yakındır. Allah inancının verdiği güven ve emniyeti çocukların hissetmesi bakımından önemlidir. Allah inancı bireyi olaylar karşısında daha sakin kılmakta, Allah'tan başka hiçbir varlığın Onun izni olmadan zararının dokunmayacağı konusunda teskin etmektedir. Aksi durumda ise insan sürekli bir yerlerden zarar gelebileceği endişesiyle daimi korku halinde yaşayacaktır.

Tablo 3.28: İnançla İlgili Gaybî Konuların Sadece Vahiy Sayesinde Öğrenilebileceği Hakkındaki Düşünceye Göre Dağılım

Âhiret, melek, cin gibi bazı konuları sadece ilahi kitaplar ve peygamberler aracılığıyla bilmekteyiz.	Sayı	Yüzde %
Hayır	29	17,2
Kısmen katılıyorum	6	3,6
Kararsızım	15	8,9
Katılıyorum	26	15,4
Kesinlikle katılıyorum	93	55,0
Toplam	169	100,0

Tablo 28 incelendiğinde, ankete katılan öğrencilerin büyük kısmının, inançla ilgili gaybî konuların ancak vahiyle öğrenilebileceği düşüncesine katıldıklarını belirttikleri görülmektedir. Öğrencilerin bir kısmının ise “ilahi kitap” kavramını bilmedikleri için bu konuları başka kaynaklardan öğrenebileceklerini belirttikleri düşünülmektedir. Gayb konusunda şüphesiz en doğru ve tartışmasız bilgi kaynağı vahiydir. Gaybı yegâne bilen varlık olan Yüce Allah dilediği bilgileri vahiy yoluyla peygamberlere, onlar aracılığıyla da insanlara bildirmiştir. Kur'an-ı Kerim'de insan için gaybî olan bir çok husus yer almaktadır. İmanın bir bakıma gaybe inanmak olduğu düşünülürse ve imanın şartlarının tamamının gaybî konulardan oluştuğu göz önüne alınırsa, Kur'-ı Kerim'in başlı başına gaybden haber veren bir kaynak olduğu kavranmış olacaktır.

Tablo 3.29: Peygamberlerin Gayb Bilgisi Hakkındaki Düşünceye Göre Dağılım

	Hayır		Kısmen katlıyorum		Kararsızım		Katlıyorum		Kesinlikle katlıyorum		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Peygamberler gelecek hakkında bilgi sahibidirler.	71	42,0	8	4,7	39	23,1	16	9,5	35	20,7	169	100,0
Peygamberimiz de bizim gibi bir insandır. Bilmediği konular olabilir.	26	15,4	3	1,8	20	11,8	22	13,0	98	58,0	169	100,0
Peygamberimiz başına gelecek her şeyi önceden biliyordu.	83	49,1	5	3,0	26	15,4	9	5,3	46	27,2	169	100,0

Tablo 29'a göre peygamberlerin gelecek hakkında bilgi sahibi olabileceği konusunda öğrencilerin verdiği cevapların dağılımına bakıldığında hayır diyenlerin oranının daha fazla olduğu görülmekle beraber, konu hakkında kararsız olduğunu belirten ve peygamberlerin geleceği bileceğini düşünenlerin oranı da azımsanmayacak miktardadır. Peygamberlerin geleceği bileceğini düşünenlerin bu şekilde düşünmesine sebep olarak, toplumda peygamberlere yönelik kutsiyet ifadelerinin etkili olduğunu söyleyebiliriz. İnananlar, peygamberleri çok sevmekte hiçbirini birbirinden ayırt etmemektedirler. Ancak, peygamberlik vazifesi dışında onlar da birer insandır. Peygamberlerin bilgi kaynağı vahiydir. Vahiy haricinde, fetanet (zeki olmak) sıfatına sahip oldukları için bazı olaylar ve durumlar hakkında öngöründe bulunabilmektedirler. Ancak herhangi bir konudaki vahiy haricindeki tahminleri kesin bilgi anlamına gelmemektedir. Peygamberlerin tamamı Allah'ın vahiyle bildirmesi dışında gaybla ilgili bir bilgiye sahip değildir. Bilakis Kur'an'da yer alan peygamber kıssalarında neredeyse bütün peygamberlerin kavimlerine vurguladıkları husus, kendilerinin de tıpkı onlar gibi birer beşer oldukları, herhangi bir olağanüstü güce sahip olmadıkları, yalnızca Allah'ın bildirdiklerine uydukları olmuştur.²²⁸ Peygamberleri olağanüstü görme arzusu, Hz. Peygamber zamanında da

²²⁸ el-Hud 11/27-31.

görülmekteydi ve bundan dolayı Hz. Peygamber kendisinin de bir beşer olduğunu sıkça vurgulamıştır. Gerek toplumda, gerekse okulda, peygamberlerin geleceği bilmesinin mümkün olmadığı, anlatımlar sırasında öğrencilere vurgulanmalıdır.

Tablo 29 incelendiğinde, ankete katılan öğrencilerin büyük bölümünün Hz. Peygamber'in insani yönünü kabul ettiği görülmektedir. Ancak onu insanî özelliklerden beri tutan öğrenciler de bulunmaktadır.

Öğrencilerin yaklaşık olarak yarısının Hz. Peygamber'in başına gelecek her şeyi önceden bilemeyeceğini düşündükleri görülmektedir. % 32,6'sı bileceğini belirtirken, % 15,4'ü ise konu hakkında kararsız kalmıştır.

Tablo 3.30: Cennet Hakkındaki Düşünceye Göre Dağılım

	Hayır		Kısmen katılıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle katılıyorum		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Cennet çok çeşitli nimetlerle donatılmış güzel bir yerdir.	12	7,1	2	1,2	8	4,7	20	11,8	127	75,1	169	100,0
Cennette dilediğim her şeyin gerçekleşeceğini inanıyorum.	11	6,5	12	7,1	20	11,8	30	17,8	96	56,8	169	100,0
Cennette sevdiğim insanları göreceğime inanıyorum.	11	6,5	4	2,4	23	13,6	31	18,3	100	59,2	169	100,0

Tablo 30 incelendiğinde ankete katılan öğrencilerin büyük çoğunluğunun cennetin güzel bir yer olduğunu düşündüklerini belirttikleri görülmektedir. Kur'an'ın bize haber verdiği üzere cennet, orada gözlerin hoşlandığı her şeyin olduğu²²⁹, neresine bakılırsa büyük bir mülk ve nimetin görüldüğü,²³⁰ güvenilir bir

²²⁹ ez-Zuhruf 43/71.

²³⁰ el-İnsan 76/20.

makamdır.²³¹ Çocukların inanca dair ilgilerinin artmasında, motive olmalarında sevgi motifinin işlenmesi önemlidir. Türlü güzellikleri sevdiği kullar için hazırladığı cennete dair anlatımlar çocukları güzel davranışlar sergilemeleri ve ibadete karşı duyarlılık anlamında etkileyebilir, onlarda olumlu duygular geliştirebilir. “Anne babalar, çocukları her şeyden çok sevip pek çok sıkıntıya katlanıyorsa, Allah’ın da onlardan kat kat daha fazla kendilerini sevdiği dile getirmelidir. Çeşitli nimetler vermesi, bizi koruması da bunu göstermektedir, şeklinde açıklamalar yapılmalıdır.”²³² Özellikle çocuklara dini konular aktarılırken sevgi dilinin kullanılması önem taşımaktadır. Yapılan yanlış bir davranış karşısında cehennemdeki türlü türlü azabı anlatmaktan ziyade, yanlış davranışı yapmayıp doğru davranışı sergileseydi Allah’ın kendisini çok seveceğinin ve cennette çeşitli nimetler hazırlayacağını anlatılması olumlu davranışların geliştirilmesi adına daha etkili olacaktır.

Tablo 30 incelendiğinde ankete katılan öğrencilerin büyük çoğunluğunun cennette dilediği her şeyin gerçekleşeceğini düşündüğünü belirttikleri görülmektedir. Bunun yanında, cennetin güzel bir yer olduğunu düşünen öğrenci oranının, orada istedikleri her şeyin gerçekleşeceğini düşünenlerden daha fazla olduğu görülmektedir. Yani öğrencilerin çoğu cennetin güzel bir yer olduğunu düşünmekte, ancak diledikleri her şeyin orada gerçekleşeceği konusunda daha kararsız görünmektedir. Burada ise çocuklara Allah’ın gücünün her şeye yeteceği vurgusunun yapılarak, cennette arzu edilen her şeye kavuşulmasının Allah için mümkün ve kolay olduğunun ifade edilmesi gerekmektedir.

Tablo incelendiğinde ankete katılan öğrencilerin büyük çoğunluğunun cennette sevdiği insanları göreceğini düşündüğünü belirttikleri görülmektedir. Yine burada kararsız olduğunu ifade eden öğrencilerin sayısı da bir hayli fazladır. Tablodaki sorular karşılaştırıldığında ise cevapların dağılımının birbiriyle oldukça uyumlu olduğu söyleyebiliriz. Kur’an-ı Kerim’de de, Cennet ehlinin oraya çocuklarından, eşlerinden ve babalarından iyi olanlarla beraber gireceği haber verilmektedir.²³³ Özellikle çok yakınlarını, anne babalarını kaybetmiş, onlara özlem duyan çocuklar için cennette anne babalarını veya sevdiklerini görebilecekleri

---

²³¹ed-Duhan 44/51.

²³² Köylü, *a.g.m.*, s. 153.

²³³Yasin 36/56, er-Râd 13/23.

inancına sahip olma çok önemlidir. Onların hayata bakışını, dine, inanca dair tutumunu önemli ölçüde etkileyecek bir husustur.

Tablo 3.31: Cehennem Hakkındaki Düşünceye Göre Dağılım

Cehennem birçok azabın görüleceği kötü bir yerdir.	Sayı	Yüzde %
Hayır	8	4,7
Kısmen katılıyorum	3	1,8
Kararsızım	8	4,7
Katılıyorum	20	11,8
Kesinlikle katılıyorum	130	76,9
Toplam	169	100,0

Tablo 31 incelendiğinde ankete katılan öğrencilerin büyük çoğunluğunun cehennemin kötü bir yer olduğunu düşündüklerini belirttikleri görülmektedir. Bir önceki tabloda yer alan “Cennet çok çeşitli nimetlerle donatılmış güzel bir yerdir.” ifadesiyle karşılaştırıldığında iki tablo arasındaki dağılımın uyumlu olduğu göze çarpmaktadır. Yani, cennetin güzel bir yer olduğunu düşünenler, aynı zamanda cehennemin kötü bir yer olduğunu kabul etmektedirler.

Tablo 3.32: Bazı Mugayyebat-ı Hamse Konuları Hakkındaki Düşünceye Göre Dağılım

	Hayır		Kısmen katılıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle katılıyorum		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kıyamet saatini yalnızca Allah bilir.	26	15,4	7	4,1	13	7,7	8	4,7	115	68,0	169	100,0
Bilimsel veri dışında da bazı insanlar yağmurun ne zaman, nereye yağacağını ve miktarını çok önceden bilebilir.	89	52,7	17	10,1	25	14,8	14	8,3	24	14,2	169	100,0
İnsanlar nerede ve ne zaman öleceklerini önceden bilirler.	143	84,6	3	1,8	9	5,3	5	3,0	8	4,7	169	100,0

Tablo 32'ye göre, “Kıyamet saatini yalnızca Allah bilir” ifadesine katılan öğrencilerin oranı diğerlerinden oldukça fazladır. Ancak öğrencilerin bir kısmının bu ifadeye katılmadıklarını belirttikleri veya kararsız kaldıkları da görülmektedir. Kıyamet zamanı mugayyabat-ı hamse olarak isimlendirilen gaybî konulardandır. Kur'an- Kerim'de: “Kıyametin ne zaman kopacağı bilgisi şüphesiz yalnızca Allah katındadır.”²³⁴ buyrularak bu bilginin sadece Allah tarafından bilindiği vurgulanmıştır. Kıyametin ne zaman kopacağı konusunda Kur'an'ın mesajı açıktır. Bu konuya dair soruları Kur'an sıklıkla; “onun ilmi Allah katındadır” şeklinde cevaplamıştır.

Tablo 32'ye göre ankete katılan öğrencilerin yaklaşık yarısı “bilimsel veri dışında da bazı insanlar yağmurun ne zaman, nereye yağacağını ve miktarını çok önceden bilir” ifadesine katılmadığını belirtmişlerdir. Yine mugayyabat-ı hamse kapsamına giren yağmurun yağması ile ilgili, yağmuru Allah'ın indirdiği bildirilmektedir.²³⁵ İnsanlar bazı emareler oluşuktan sonra birtakım bilimsel veriler ışığında yağmurun yağma zamanını tahmin edebilseler de, mutlak bilgi Allah'a aittir. İnsanlar, rüzgarın hızı ile nemi hesaplayınca yağmurun ne zaman yağacağı hakkında bir öngöründe bulunabilmekte, bu bile ancak belli bir aşamadan sonra tahmin edilebilmektedir. Üstelik yağmuru yağdıramamaktadırlar. Dolayısıyla insanlar için yağmurun yağmasında bilinmezlik değil de gerçekleştirme güçsüzlüğü söz konusudur denilebilir.²³⁶

Tablo 32 incelendiğinde, ankete katılan öğrencilerin büyük çoğunluğunun insanların nerede ve ne zaman öleceğini önceden bilemeyecekleri düşüncesine katıldığını belirttikleri görülmektedir. Hiçbir insan sonsuza kadar yaşayamamaktadır. Her canlı şüphesiz bir gün ölecektir. Kur'an'da her nefsin mutlaka ölümü tadacağı bildirilmektedir.²³⁷ Ecel ve ölüm haktır. Ancak hiç kimse bunun zamanını bilemez. Ölümün insanı nerede, ne zaman ve nasıl yakalayacağı gaybî bir bilgidir. “Hiç kimse nerede öleceğini de bilemez.”²³⁸ ayetiyle bu bilginin ancak Allah katında olduğu haber verilmektedir. Öğrencilere, ölüm yeri ve zamanının bilinmemesinin birçok hikmetleri de taşıdığı ve inanan insanlara düşen görevin ölümden önce faydalı bir hayat yaşamaya gayret etmek olduğu açıklanmalıdır.

²³⁴Lokman 31/34.

²³⁵Lokman 31/34.

²³⁶Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, s. 175.

²³⁷Ali İmrân, 3/185; el-Enbiya, 21/35; el-Ankebut, 29/57.

²³⁸Lokman 31/34.

Burada şunu ifade etmek gerekir ki, değişen toplum yapısı, çocukların bu ve buna benzer konuları kavramasını kısmen de olsa zorlaştırmıştır. Geçmişte “her şey Allah’ın iradesiyle, istemesiyle oluşur” denildiğinde çocuk bunu kabul etmekte zorlanmazken, günümüzde, meydana gelen olayların doğal, ekonomik, sosyal, siyasi, psikolojik nedenlerden kaynaklandığına vurgu yapılmaktadır. Hastalıkların, yağmurun yağmasının nedenleri hep fiziki kanunlarla açıklanmaya çalışılmakta, ilahi bir karar olan kıyamet yerine, insan kaynaklı ekolojik dengenin bozulması sebep gösterilmektedir. Bütün bu açıklamalar bilimsel olsa da, çocuklarda, gençlerde, bazen de yetişkinlerde inanca bağlılık hissini azaltabilmektedir.²³⁹

Tablo 3.33: Bazı İnsanların Herşeyi Bilmesinin Mümkün Olacağına Dair Düşünceye Göre Dağılım

İnsanların bazıları olağanüstü yeteneklere sahip olduğu için her şeyi bilir.	Sayı	Yüzde %
Hayır	143	84,6
Kısmen katılıyorum	3	1,8
Kararsızım	9	5,3
Katılıyorum	0	0,0
Kesinlikle katılıyorum	14	8,3
Toplam	169	100,0

Tablo 33’e göre, ankete katılan öğrencilerin büyük çoğunluğunun bazı insanların olağanüstü yeteneklere sahip olup her şeyi bileceği düşüncesine katılmadıklarını belirttikleri görülmektedir. Öğrencilerin çoğunluğunun böyle bir düşünceye sahip olması, daha önce yöneltilen sorulara verilen cevaplarla uyum arz etmektedir. Öğrencilerin bu kısımdaki cevaplarında alınan bilim ve fen derslerinin olumlu etkisinin görüldüğü söylenebilir. Öğrencilerin, insanın sahip olduğu biyolojik özelliklerin ve sınırlılıkların farkında olduğu görülmektedir.

Tablo 3.34: Fallara İnanma Konusundaki Düşünceye Göre Dağılım

Fallar bize gelecekle ilgili doğru bilgi verir.	Sayı	Yüzde %
Hayır	124	73,4
Kısmen katılıyorum	2	1,2
Kararsızım	7	4,1
Katılıyorum	4	2,4
Kesinlikle katılıyorum	32	18,9
Toplam	169	100,0

²³⁹ Köylü, a.g.m., s. 148.

Tablo 34 incelendiğinde, ankete katılan öğrencilerin büyük kısmının “falların gelecekle ilgili doğru bilgi vereceği” ifadesine katılmadıklarını belirttikleri görülmektedir. Ancak, bu ifadenin doğruluğuna katılan öğrencilerin sayısı da azımsanmayacak miktardadır. Bunda, insanın merak güdüsünden kaynaklı, fala karşı taşıdığı zaafiyetin etkisi olduğu düşünülmektedir. Tablo 34 ile tablo 35 karşılaştırıldığında ise “bazı insanların her şeyi bileceği ve falların gelecekle ilgili doğru bilgi vereceği” ifadelerinden ikincisine katılma oranının daha yüksek olduğu göze çarpmaktadır.(yaklaşık % 10 daha fazla) Bu da fallar yoluyla gelecek hakkında bilgi edinebileceğini düşünen öğrencilerin daha fazla olduğunu göstermektedir. Fal, “çeşitli tekniklerle gelecekte ve bilinmeyenlerden haber verme, gizli kişilik özelliklerini ortaya çıkarma becerisi” demektir. İnsanoğlu, esrarengize ve meçhule karşı olan merak ve tecessüs duygusunun da etkisiyle tarih boyunca gerek kendisiyle gerekse çevresiyle ilgili bilinmezleri anlayıp keşfetmeye, geleceğin neler getireceğini önceden öğrenmeye ve böylece kendi kaderine hükmetmeye çalışmış, bunun için de fal bakma ve benzeri çeşitli teknikler ve metotlar geliştirmiştir²⁴⁰ Fal konusunda Kur’anın tavrı açık ve nettir.Fal oklarıyla kısmet aramanın haram kılındığı, bunların şeytan işi birer pislik olduğu belirtilmektedir, Kur’ân-ı Kerîm gayb bilgisinin Allah’a mahsus olduğunu vurgulamakta²⁴¹, insanların bu bilgidan ancak Allah’ın dilediği kadarına sahip olabileceklerini, bunun yolunun ise vahiy olduğunu bildirmektedir. Kahin ve benzeri kişiler gelecek hakkında bilgi sahibi değildirler. Fala bakılması bir nevi, insanların merak ve tecessüs duygularının istismar edilmesidir ve kişiyi Allah’a ortak koşma konumuna getiren, sakınılması emredilen bir davranıştır. Günümüzde de çocuk ve gençlerin ilgisini çekecek şekilde özendirme taşıyan, masum gösterilen bir takım fallar bulunmakta, iletişim araçlarının yaygınlığı sebebiyle de gençleri etkileyebilmektedir. Ancak sağlam gayb inancı sayesinde çocuk ve gençler bundan uzak kalmayı başaracaktır.

²⁴⁰ Mehmet Aydın, “Fal”, *DİA*, XII, 135.

²⁴¹ Âl-i İmrân 3/179; el-A‘râf 7/188.

Tablo 3.35: Geleceği Sadece Allah'ın Bileceğine Dair Düşünceye Göre Dağılım

Geleceği sadece Allah bilir.	Sayı	Yüzde %
Hayır	12	7,1
Kısmen katılıyorum	2	1,2
Kararsızım	6	3,6
Katılıyorum	3	1,8
Kesinlikle katılıyorum	146	86,4
Toplam	169	100,0

Tablo 35 incelendiğinde, ankete katılan öğrencilerin büyük çoğunluğu, konuyla ilgili diğer tablolardaki sonuçlarla da uyumlu olarak, geleceği sadece Allah'ın bileceğini düşündüklerini belirttikleri görülmektedir.

Kur'an-ı Kerim gaybı bilmenin Allah'a ait bir sıfat olduğu vurgusunu yapmaktadır. Göklerin ve yerin gaybının yalnızca Allah tarafından bilineceğini²⁴², gizliyi ve açığı bilenin O olduğu²⁴³ ve gaybın anahtarlarının O'nun elinde olduğunu²⁴⁴ bildiren ayetler de, gaybı bilmenin Allah'a özel bir sıfat olduğunu göstermektedir. Gaybı bilmek Yüce Allah'ın kemal sıfatlarından birisidir. Bu anlamda gaybın başka varlıklar tarafından bilineceğini düşünmek tevhid inancına aykırı düşmektedir. Allah zaman ve mekândan münezzeh olduğu için, O'nun hakkında geçmiş, hâl ve gelecek ayrımı yapmak söz konusu değildir. Dolayısıyla bizim için gelecek olan gaybî bilgiler, Allah için hâl gibidir. Böylelikle Allah için gayb söz konusu değildir.²⁴⁵

IV. BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Araştırma için hazırlanan anketin ilk bölümünde öğrencileri tanımaya yönelik birtakım bilgiler elde edilmiştir. Bu çerçevede, araştırmaya katılan öğrencilere İslâm dini ile ilgili bilgileri ilk nereden veya kimden öğrendiği ve dini konularda akla takılan bir soru olduğunda ilk kime başvurduğuna dair sorular yöneltilmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin büyük çoğunluğu, İslâm dini ile ilgili bilgileri “ailesinden” öğrendiğini ve dini konularda aklına takılan bir soru olduğunda ilk olarak “anne- babasına” sorduğunu belirtmiştir. Bu durum, dini hayatın şekillenmesinde ailenin rolünün önemini göstermektedir. Elde edilen sonuç, konuyla ilgili olarak daha önce yapılan araştırmalarla ve uzmanların görüşleriyle uyum

²⁴² el-Fatır 35/38; el-Hucurat 49/18.

²⁴³ el-En'am 6/73.

²⁴⁴ el-En'am 6/59.

²⁴⁵ İlyas Çelebi, “İnsanın Gaybla İlişkisi”, *Din Dilinde Gayb*, İstanbul 2015, s. 259.

göstermektedir. Öğrenciler, dini konularda akla takılan bir soru olduğunda aileden sonra başvurulacak ikinci kaynağın ise Din kültürü ve ahlak bilgisi dersi öğretmenleri olduğunu ifade etmişlerdir. Bu sonuç araştırma için sunulan hipotezi desteklemektedir. Din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenlerinin, çocuğun inanç gelişiminde önemli rolü olduğu ortaya çıkmaktadır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin büyük çoğunluğu, birşeyin varlığına inanmak için onu görmeyi gerekli olmadığını düşünmekte ve Allah'ı görmese de O'nun varlığı konusunda şüphe duymamaktadır. Gayba iman ve gaybî konuları anlamlandırma açısından bu sonucun olumlu olduğu söylenebilir. Ayrıca, hiç kimsenin olmadığı yerde bile Allah'ın kendilerini gördüğünü düşünmekte, dua ettiklerinde, Allah'ın dualarına icabet edeceğine inanmaktadırlar. Öğrencilerin davranışlarında içten denetime sahip olmaları hususunda bu sonuç önem arz etmektedir. Meleklerin varlığına inanma ve yapılan işlerin melekler tarafından kaydedileceğine inanma konusunda da öğrencilerin herhangi bir problem yaşamadıkları düşünülmektedir. Peygamberlerin Allah'tan vahiy aldığına inanılmaktadır. Bu durum ise, peygamberlerin Allah'tan vahiy alan kimseler olma özelliğinin toplumda ve çocukların dünyasında iyice kanıksandığını göstermektedir. Öğrencilerin, âhirete iman konusundaki algılarını belirlemeye yönelik olarak, “ bu dünyadan başka bizi bekleyen bir hayat var mıdır? Kabirde insanlar sorgulanıp hesaba çekilecek midir? Ölen kimselerin ruhu dünyaya geri gelecek midir?” şeklinde yöneltilen sorulara verilen cevaplara bakıldığında, öğrencilerin öldükten sonra kendilerini bekleyen yeni bir hayatın varlığına inandıkları ve kabirde sorgulanacaklarını düşündüklerini belirttikleri görülmüştür. Ancak, öldükten sonra ruhun geri gelip çevrede olup bitenleri izleyeceğine inanan öğrencilerin oranı ise oldukça azdır. Burada öğrencilerin çoğunlukla kararsız bir tavır içinde oldukları görülmüştür. Bunda ise, ruh hakkında Kur'an'da, “onun hakkında pek az bilginin verildiğinin”²⁴⁶ ifade edilmesinden dolayı toplumda ruh hakkında çok fazla konuşulmamasının etkili olduğu düşünülmektedir. Toplumda kesin bilgi ile bilinmeyen konularda öğrencilerin verdiği cevaplarda da kararsızlıklar gözlemlenmektedir.

Öğrencilerde, dünyada iyi ve güzel davranış sergileyenlerin ölünce cennete, kötülük yapıp Allah'a karşı gelenlerin ise ölünce cehenneme gideceği inancının

---

²⁴⁶ el-İsra 17/85.

hakim olduğu görülmüştür. Kötülerin cehenneme gideceğine dair inancın, iyilerin cennete gideceğine olan inançtan daha fazla olduğu da fark edilmiştir. Bunda ise Allah'ın adaletinin gereği Cehennem'in zorunlu olma düşüncesi veyahut çocuğa ailesi ve çevresi tarafından, günah işlediği takdirde cehenneme gideceği vurgusunun daha sık yapılmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Öğrencilerin, ruhlar âleminin varlığı konusunda kararsız bir algıya sahip oldukları görülmüştür. Bunda, gerek Kur'an-ı Kerim'de, gerekse din eğitiminde, ruhlar âleminin varlığına, âhiretâlemi kadar vurgu yapılmamasının etkili olduğu düşünülmektedir. Bu yüzden, öğrenciler âhirete inanma konusunda daha kararlı olduklarını belirtmişler ancak ruhlar âlemine inanç hakkında kararsız kalmışlardır.

Öğrencilerin kader, kaza, irade ve sorumluluk konularında birtakım bilgi eksikliklerinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum, konu ile ilgili olarak daha önce yapılan araştırma sonuçlarını da destekler niteliktedir.²⁴⁷ Özellikle insan iradesi konusunda öğrencilerin çoğunda “cebrî” bir algının olduğu görülmüştür. İrade hakkında kararsız olanlar da bir hayli çoktur. Yaşanan olaylardan dolayı suçu kadere atma eğiliminde olan öğrencilerin ve kararsız olduğunu belirtenlerin oranı da azımsanmayacak miktardadır.

Öğrencilerin gayb algıları inanç boyutunda değerlendirildikten sonra gaybî konulardaki bilgileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Buna göre, ankete katılan öğrenciler, çevresinde göremediği varlıkların olabileceği ve duyularının algılarının sınırlı olduğu düşüncesine büyük oranda katılmaktadırlar. Görselin öne çıktığı, gaybın anlamsızlaştırılmaya çalışıldığı günümüzde, öğrencilerin duyularının sınırlılıklarının farkında olması, onların gaybî konulara imanını da etkileyecek önemli bir husus olduğu düşünülmektedir. Geleceğin bilgisi hakkındaki düşüncelere bakıldığında, öğrencilerin büyük çoğunluğu gelecekte neler yaşayacağını önceden bilmesinin mümkün olmadığını düşünmektedir. Öğrencilerin büyük çoğunluğu Allah'ın içlerindeki düşüncelerden haberdar olduğunu kabul etmektedirler. Bu sonuç, öğrencilerin niyetleri konusunda, içinden geçenlerle ilgili kendi öz denetimlerini kazanmaları noktasında değer arzetmektedir.

Meleklerin iyi varlıklar olduğu düşüncesi hakimdir. Meleklerin iyi varlıklar olmadığını düşünen bir kısım öğrencilerin ise böyle düşünmelerinde, can almakla görevli Azrail meleği hakkındaki olumsuz yargının etkili olduğu, öğrencilerle

²⁴⁷Mualla Selçuk, “Gençlik Çağı ve İnanç Olgusu”, *İSAV*, İstanbul 2000, s. 338.

yapılan görüşmeler neticesinde anlaşılmıştır. Yine öğrenciler, meleklerle ilgili olarak onların geleceği bilemeyeceği kanaatini taşımaktadır. Cinlerin de geleceği bilemeyeceğini düşünmektedirler. Cinlerin geleceği bilmesinin mümkün olmadığını düşünenlerin oranı ise, meleklerin geleceği bilmesinin mümkün olmadığını düşünenlerden daha fazladır. Melek ve cinlerin gaybı bilemeyeceği konusunda öğrencilerin çoğunluk olarak doğru bir algıya sahip oldukları söylenebilir. Peygamberlerin gayb bilgisi hakkında, peygamberlerin gelecek hakkında bilgi sahibi olduğunu düşünen öğrenciler bulunmaktadır. Melek ve cinlerden farklı olarak peygamberlerin gaybı bileceğine dair inanan öğrencilerin fazla olmasında toplumda peygamberlere atfedilen kutsiyet ifadelerinin etkili olduğu düşünülmektedir. Ancak yine de, Hz. Peygamber'in de bizler gibi bir insan olduğunu düşünen ve onun başına gelecek her şeyi önceden bilemeyeceğini düşünen öğrencilerin sayısı çoğunluktadır.

Öğrenciler, Allah istemedikçe hiçbir varlığın kendilerine zarar veremeyeceğini düşünmektedir. Gaybî varlıklara yönelik tutum açısından bu doğru bir yaklaşımdır. Âhiret, melek, cin gibi gaybî konuların sadece ilahi kitap ve peygamberler aracılığıyla bilinebileceği bilgisine sahip olduğu görülmektedir. Cennetin çok çeşitli nimetlerle donatılmış güzel bir yer, cehennemin ise birçok azabın görüleceği kötü bir yer olduğu kanaati hakimdir. Dolayısıyla öğrencilerin cennet ve cehennemin mahiyeti ile ilgili algılarının, Kur'an'da ifade edilen bilgilerle uyumlu olduğu görülmektedir. Öğrenciler cennette diledikleri her şeyin gerçekleşeceğine de inanmaktadır. Cennetin güzel bir yer olduğunu düşünmekte ancak diledikleri her şeyin orada gerçekleşeceği konusunda daha kararsız görünmektedirler. Burada öğrencilere cennetin güzellikleri ve orada tüm dileklerin gerçekleşeceğinin vurgusunun yapılmasının gerekliliği görülmektedir. Öğrenciler cennette sevdiklerini görebileceğini düşünmektedir ancak yine bir kısım öğrenci bu konuda kararsız olduğunu ifade etmiştir. Cennette sevdiklerini görebilme düşüncesinin, özellikle anne baba ya da yakınına kaybetmiş çocuklar için büyük öneme sahip olduğu ve âhiret inancını etkileyecek ciddi bir etken olduğu düşünülmektedir.

Mugayyebat-ı hamse konusunda öğrencilerin kıyamet saatini, yalnızca Allah'ın bileceğinden emin oldukları görülmektedir. Ancak yağmurun yağma bilgisi söz konusu olduğunda bunun önceden bilinebileceğine dair kanaat taşıyanların oranı fark edilir düzeydedir. Daha açık bir gerçeklik ve doğrudan yaşanabilir bir olay

olduğundan ölüm yeri ve zamanının bilinmesi konusunda, bunların bilinemeyeceğini düşünen öğrencilerin oranı çok daha fazladır. Bunun yanında günümüz şartları, değişen toplum yapısı, olayları sebeplere indirgeme çabası gaybî konulara inanma anlamında çocukları olumsuz etkilemektedir.

Bazı insanların olağanüstü yeteneklere sahip olup her şeyi bileceğini düşünen öğrenci sayısı yok denecek kadar azdır. Bu da bize günümüz çocuklarının olay ve durumlara mantık çerçevesinde değerlendirdiğini göstermektedir. Fal konusunda, öğrencilerin fal ve falcılara çok fazla itimat etmedikleri söylenebilir. Ancak yine de fal yoluyla gelecek hakkında doğru bilgiler edinilebileceğini düşünen öğrenciler de mevcuttur. Geleceği sadece Allah'ın bileceği düşüncesi hakimdir.

Genel olarak, öğrencilerin verdiği cevaplar, ilgili sorularda birbiriyle oldukça uyumludur. Öğrencilerin, kendilerine yöneltilen soruları okuyup anlayarak cevapladıkları söylenebilir. Örneğin, özellikle cennet ve cehennem ile ilgili yargılarda, her bir sorudaki oranlar ve dağılımı birbirine çok yakındır. Geleceğin bilinmesi ile alakalı sorularda da durum bu şekildedir.

Ortaokul öğrencilerinin gayb algılarını belirlemeye yönelik yapılan bu çalışmada, öğrencilerin gayb algılarının büyük ölçüde belirlendiği, dolayısıyla araştırmanın amacına ulaştığı düşünülmektedir. Öğrencilerin gaybî konuların hangilerinde net yargılara sahip oldukları ya da hangi gaybî konulardaki yanlış bilgilerin düzeltilmesi gerektiği konusunda yol göstermiştir. Birtakım bilgi eksikliklerinin olduğu konularda, öğrencilerin zihinlerindeki belirsizliklerin giderilmesi önem arz etmektedir. Şüphe ve sorgulamaların hakim olduğu gençlik dönemine ulaşıldığında, bütün bu problemler genç için içinden çıkılmaz bir inanç krizine dönüşebilecektir. Genç, zamanında doğru bilgilerle zihnine oturtamadığı inanç esaslarını reddetme, yok sayma eğilimine girebilecektir. Çalışmadaki amaç, bir nevi durum tespiti yapıp, öğrencilerin gaybî konulardaki algılarını belirleyip, anlayıp ne gibi çözümler üretilebileceği üzerinde düşünmeyi sağlamaktır. Hedef doğru tespit edildiğinde, çözüm için daha sağlam adımlar atılabilecektir. Örneğin öğrenci, meleklerin varlığı ile ilgili şüphe taşıırken, ona sağ ve solundaki meleklerin güzel ve kötü davranışlarını kaydettiğini söyleyip, davranışlarında özenli olmasını beklemek çocuk için anlam ifade etmeyebilir. Öncelikle onun gaybî ile ilgili problemleri çözümlenmelidir. Gaybî konularda doğru algıya, inanca sahip bireyler, bu inançlarını davranışlarına yansıtabildiği takdirde, toplumsal pek çok problemin çözülebileceği

düşünülmektedir. Daha önce yapılmış olan, “Din kültürü derslerinde öğretmenlere en çok sorulan soruların yer aldığı çalışma incelendiğinde, din kültürü öğretmenlerine yöneltilen soruların büyük kısmının gaybî konularla ilgili olduğu görülmektedir.”²⁴⁸ Öğrencilerin inançla alakalı problemleri giderilmeden, ibadet vurgusu yapılması anlamsız olabilmektedir. Öğrencilerin somut yaşantılarından hareketle, gaybî konuları anlamalarına destek olunmalıdır. Sonuç olarak, gayb, inancın içinde yer aldığı da bir alandır. Dolayısıyla gayba iman ve gayb algısının doğru olması büyük önem arz etmektedir. Çocuğun zihninde kolaylıkla değişiklik yapılabilecek bir konu olmadığından temelde doğru gayb algısının oluşturulmaya çalışılması gerekmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

---

²⁴⁸Öcal, a.g. m., s.317.

“Ortaokul öğrencilerinin gayb algısı” başlığını taşıyan bu araştırmayla ilgili sonuç olarak şunlar söylenebilir:

İnsanlık tarihinin her döneminde, duyularla algılanamayan bir âlemin varlığı kabul edilmiş ve bu âleme büyük merak duyulmuştur. Geleceği öğrenme ve gaybtan haberdar olma isteği, insanın gayb âlemine ilgi duymasına yol açmıştır. “Görülemeyen, duyularla algılanamayan” âlem olarak nitelendirilen gayb âlemi, varlığından şüphe duyulmayan, nakille hakkında bilgi edinilen, akılla da varlığı inkar edilemeyecek bir âlemdir. Vahiy yoluyla hakkında bilgi edinilen ve sınırları vahiy ile çizilen, Allah’ın dilediği kimseye dilediği kadar bilgi vereceği ifade edilen bir alandır. Kur’an-ı Kerim’de “gayba inanmak” mü’minlerin bir vasfı olarak ifade edilmektedir. Ayrıca Kur’an’da “gayb ve şehâdet” tabirleri kullanılmaktadır. Böylelikle duyular âleminin ve duyular ötesi olan gayb âleminin varlığı haber verilmektedir.

Gayb, mutlak gayb ve izâfî gayb olarak iki kısımda incelenmektedir. Bunlardan mutlak gayb, yalnızca Allah’ın bildiği gayb; izâfî gayb ise, yaratılanların bir kısmının bilip, bir kısmının ise bilmediği gayb olarak tarif edilmektedir. Böyle bir ayırımın yapılması, gayb bilgisinin sınırlarının ve bilinme imkânının anlaşılması açısından kolaylık sağlamaktadır. Kur’an’da gayb bilgisi bazı yerlerde mutlak gayb, bazı yerlerde ise izâfî gayb olarak kullanılmıştır. Yapılan astronomik çalışmalar neticesinde, âlemin sadece duyularla idrak edilenle sınırlı olamayıp, çok daha geniş, sınırları tespit edilemeyen boyutta olduğu ortaya çıkmaktadır. Âlemi tanımaya, keşfetmeye yönelik pek çok çalışma hâlen devam etmektedir. Âlemin duyularla idrak edilen kısmı, duyularla idrak edilemeyen alanla kıyaslandığında, çok küçük ve sınırlı kalmaktadır. Gözle görülüp, objektif bilgi elde etme imkânı olmadığı için, gayb pozitif bilimlerin kapsamı dışında kalmakta, metafizik alan kapsamında bulunmaktadır. Metafiziki kavramlar ise pozitif bilimlerle kabul ya da red edilememektedir. Çünkü, ikisi birbirinden ayrı alanlardır.

Lokman Suresi son ayetinde ve çeşitli hadislerde, mutlak gayb kapsamında beş husus zikredilmektedir. Bunlar, kıyametin bilgisi, yağmurun bilgisi, rahimlerde olanın bilgisi, yarın ne olacağının bilgisi ve ölüm yerinin bilgisidir. Hz. Peygamber’e daha çok bu konularla ilgili soru yöneltildiğinden, özellikle bu beş gaybın zikredildiği düşünülmektedir. Çünkü âlemdeki gaybı sadece beş hususla sınırlamak mümkün değildir. Kur’an’a göre mutlak gaybı bilmek yalnızca Allah’a mahsustur,

tevhid inancının gereğidir. Bu husus Kur'an'da defaatla vurgulanmaktadır. Allah gaybı kendiliğinden bilmektedir. Hiç bir vasıtaya ihtiyacı yoktur. Allah dışındaki varlıklar ise gaybı yalnızca Allah'ın bildirmesi sayesinde bilmektedir. Peygamberler ve melekler Allah'ın bildirdiğinin dışında gaybı bilmemektedir. Kendiliğinden gayba muttali olmaları söz konusu değildir. Bütün peygamberlerde olduğu gibi, Hz. Peygamber'in gayb bilgisi konusunda da durum böyledir. Bazı meselelerde vahiyyle gelecek cevabı beklemesi, ashâbıyla istişare etmesi gibi durumlar bunu göstermektedir. İslâm düşüncesinde bir takım mezheplere bakıldığında ise, peygamber dışındaki kimselerin gayb bilgisi konusunda ihtilaflar bulunduğu görülmektedir.

Pek çok gaybî konu olmakla birlikte, melek, cin, ruh, âhiret gibi hususlar bunların başında gelmektedir. İman, bütünüyle gaybla ilgilidir. Dinin inanç boyutu tamamıyla gaybtır. İnsanlar her dönemde gaybdan haberdar olmayı büyük bir güç olarak görmüştür. Bundan dolayı bir takım insanları yüceltmek adına onlara gaybı bilme niteliği verme ihtiyacı duymuşlardır. Gaybı yalnız Allah'ın bileceği inancı tevhid inancıyla birbirine bağlıdır. Dünya imtihanında gerekli olan gaybî bilgiler Allah tarafından insanlara sunulmuştur. Gaybda sınır yoktur. Allah'ın ilmi sınırsız olduğu gibi gayb bilgisi de sınırsızdır. Öğrenilen her gaybî bilgi bir başka gaybî bilgiye kapı aralayacaktır.

Ortaokul dönemi, çocuğun zihinsel anlamda somut işlemler döneminin sona erip, soyut düşünmeye başladığı bir dönemdir. Çocuk, o ana kadar her şeyi somut şekilde anlayıp açıklarken, artık soyut kavramların da olduğu bir dünyanın farkına varmaktadır. Din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitapları incelendiğinde, 5,6,7 ve 8. sınıfta kademeli olarak gaybî konuların öğrencilere sunulduğu görülmektedir. 5. sınıfta Allah inancı, 6. sınıfta peygamber inancı, 7. sınıfta melek ve âhiret inancı, 8. sınıfta ise kaza ve kader inancı öğrencilere kazandırılmaya çalışılmaktadır. Çocuk okulda bu bilgilerle yoğun olarak ortaokul döneminde karşılaşmaktadır. Lise dönemi din kültürü derlerinde ise bu konular biraz daha teferruatlandırılmış şekilde verilmeye çalışılmaktadır. Ancak okulda gaybî konularla ilk karşılaşma ortaokul dönemine tekâbül etmektedir. Ailede daha önce temeli atılan dini bilgi ve algılar, bu dönemde yoğun gelişme göstermektedir. Ortaokul öğrencilerinin gayb algısını anlamaya yönelik yapılan anket çalışması neticesinde, öğrencilerin ilk dini bilgileri ailede öğrendiği, dini konulardaki soruları önce ailesine daha sonra okulda din

kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenlerine yönelttiği, çevreden öğrendiği dini bilgilerin bir kısmının okulda öğrendikleriyle çeliştiği ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin gayb âlemi ve gaybî konulara yönelik olumlu yargılara sahip oldukları görülmüştür. Âhîret hayatı, melek, cin ve ruh gibi konularda çoğunlukla Kur'an'ın bildirdiğiyle uyumlu yargılara sahip oldukları görülmüştür.

Öğrencilerin kaza ve kader konusunda birtakım bilgi eksikliklerinin olduğunu düşündüren sonuçlar ortaya çıkmıştır. Gaybî konular arasında yer alan cennet hakkında olumlu, cehennem hakkında olumsuz kanaatler taşıdıkları görülmüştür. Gaybın bilinme imkânı hususunda öğrencilerin genel olarak doğru algıya sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Melek, cin ve diğer insanların gaybı bilemeyeceğini düşünen öğrenciler çoğunluktadır. Peygamberlerin gayb bilgisi konusunda, peygamberlerin gaybı bildiğini düşünen öğrencilerin sayısı azımsanmayacak miktardadır. Bunda çevreden yanlış bilgi aktarımının etkili olduğu düşünülmektedir.

Mugayyebat-ı hamse (beş gayb) konusunda öğrencilerin kanaatleri, Kur'an'ın bildirdiğiyle uyumlu görünmektedir. Kıyamet saati, rahimlerde olanların durumu, gelecekte neler yaşanacağı, ölüm yeri ve zamanının bilgisinin yalnızca Allah'a ait olduğu konusunda öğrenciler genel olarak şüphe duymamaktadır. Sadece, yağmurun yağma zamanının bilinmesi ile ilgili bir takım tereddütler olduğu düşünülmektedir. Bunun ise bilimsel gelişmelerin hava olaylarının bilinmesine imkân tanıyacağına dair inançtan kaynaklandığı söylenebilir. Gelecekte haber verdiğini söyleyen insanlara ve fal gibi metodlara öğrencilerin genel olarak itibar etmediği, ancak bir kısım öğrencilerin bu konularda yanlış algıya sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Anket sorularına verilen cevapların analizi sonucu görülmüştür ki; ortaokul öğrencileri, fitri eğilimin de etkisiyle gayb âlemini kabule yönelik olumlu yaklaşım içerisindedir. Gaybî konularda bilgi eksikleri bulunmakla beraber, öğrencilerin genelinde, inancı sarsıcı nitelikte büyük yanlışlıklara rastlanmadığı görülmektedir. Öğrencilerin ilgili konulardaki eksik, yanlış bilgi ve algılarının düzeltilmesi sayesinde, öğrenciler gençlik dönemine gayb hakkında sağlam bilgi ve inançla ulaşabileceklerdir.

Öğrencinin gayba ve inanca dair sorularını anlamlandırmaya çalıştığı ortaokul döneminde sorunların doğru tespit edilip, yanlış bilgi ve algıların

düzeltilmeye çalışılmasının, çocuğun gençlik dönemine ulaştığında yaşayabileceği pek çok sıkıntının giderilmesinde büyük katkıları olacaktır.

Sorunların zamanında tespit edilip doğru algının oluşmasının sağlanması öğrencilerin inançla ilgili buhranlara düşmesini önleyebilecektir. Lise düzeyindeki öğrencilere yönelik yapılan araştırmalarda, ergenlerin, inanç konusunda ciddi şüpheler içerisinde oldukları ve merak edilen konuların başında ise “inançla” ilgili konuların geldiği görülmektedir. Bu sebeple din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenlerine büyük sorumluluklar düşmektedir. Gaybî hususlar, Kur’an’ın bildirdiği kadarıyla doğru şekilde ifade edilmelidir. Gelişim dönemi içinde çocuk, yaşadığı tecrübelerle birlikte kendisi aradaki boşlukları doldurabilecektir. Çocuklar, fitraten inanmaya eğilimli, gaybla ilgili de olsa imana yatkındır. Burada yapılması gereken, onların zihinlerinin, özellikle de gaybî konularda hurafe ve eksik, yanlış bilgilendirmelerle bulandırılmamasıdır. “Gayb” konusu, içeriği itibarıyla hurafe ve yanlış bilgilendirmeye açık olduğundan buna daha fazla itina gösterilmelidir. Gelişim seyri içinde çocuk doğru bilgilendirilmeli, soruları ciddiyetle, doğru ve tatmin edici şekilde cevaplanmalıdır. Sonrasında doğru gayb algısı oluşacaktır.

Gaybla ilgili hususlarda fazla teferruata girmek doğru bir yaklaşım değildir. Ayrıca, gaybî konular mantık çerçevesine sığdırılmaya çalışılmamalıdır. Çünkü gayb, görünenin ve akıl sınırlarının ötesinin konu edildiği bir alandır. Duyuların sınırlılığını bilim desteklemekte, insan kendine baktığında da açıkça fark edebilmektedir. Yüce Allah’ın kainata koyduğu düzen ve uyum, meydana gelen pek çok hadise gaybı anlamlandırmaya destek mahiyetindedir. İnsanın yaratılışına bakıldığında bir görünen yönün (beden), bir de görünmeyen yönün (ruh) varlığı fark edilmektedir. İnsanın kendi yapısı dahi âlemdeki görünen ve görünmeyen unsurları açıklama mahiyetindedir. İnsan, bir herkesin gördüğü beden, bir de mahiyetini dışarıdan bakanların çözemeyeceği ruhtan meydana gelmiştir. Tıpkı bedenin geçici, ruhun kalıcı olması gibi, görünen âlemin geçici, görünmeyen âlemin hakiki ve kalıcı olduğu şeklinde benzetmelerden yola çıkılarak çocuğun gayb âlemini kavramasına yardımcı olunmalıdır. Gaybî bir âlemin varlığı kabul edildiği takdirde, tek tek bütün gaybî unsurların kabulü (melek, cin, âhiret) kolaylaşacak ve anlamlı olacaktır. Burada temelde Allah inancını sağlam bir şekilde yerleştirmek önem arz etmektedir.

Bütün bu anlatımlardan sonra, araştırma neticesinde sunulabilecek öneriler, aileye öneriler, okulda din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenine öneriler, MEB’e

öneriler Diyanete ve yaygın din eğitimi kurumlarına öneriler şeklinde ifade edilecektir. Gayb algısı inanç gelişimi sürecinde şekillenmekte olduğundan, öneriler sunulurken çoğunlukla “inanç gelişimi” ifadesi kullanılacaktır.

Aileye öneriler kapsamında şunlar söylenebilir: Anne-babanın çocuk psikolojisi ve pedagojik ilkeler hakkında bilgi sahibi olması, çocuğun inanç gelişim sürecini olumlu etkilemektedir. Çocuğa sağlıklı bir inanç eğitimi verilebilmesi için, onun fiziksel, psikososyal, duyuşsal, zihinsel, dini gibi pek çok gelişim özelliklerinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Neticede çocukla ilgili ne kadar ayrıntılı bilgiye sahip olunursa o ölçüde doğru kararlar verilebilecektir. Evde anne babalar iyi bir gözlemci olmalıdır. Böylelikle çocuğun gösterdiği tavır ve hareketler çocuğun inanç düşünce gelişiminin gidişatı hakkında bilgi verebilir.

Ailenin çocuğa karşı yaklaşımlarında hoşgörü ve müsamaha ön planda olmalıdır. Kur'an'da baba-oğul ilişkilerinden bahsedilirken pek çok ayette “yavrucuğum, oğulcuğum” şeklinde ifadeler bulunmaktadır.²⁴⁹ İnanç gelişimi açısından çocukluk dönemi dinamik bir dönemdir. Çocuğun her şeyi taklit kabiliyeti vardır. Bu durum değerlendirilmeli, aile taklit için uygun modeller oluşturabilmelidir. Hz. Peygamber'in hayatında görüldüğü üzere muhataba söylenecek her şey bizzat söyleyen kişi tarafından yaşanıyor olmalıdır.

Çocuğun inançla ilgili soruları geçirilmemelidir. Ölüm, cennet, cehennem, melek, cin gibi gayb âlemi ile ilgili yöneltile sorulara cevap verilirken korkutucu ifadeler kullanmaktan kaçınılmalıdır. Çocuğa yönelik kullanılan ifadeler kısa, öz, anlamlı, seviyeye dayalı, sade ve açık olmalıdır.

Bunların dışında, ailelerin inanç konularında doğru malumat edinme gayreti içinde olmaları ve dinin temel kaynaklar merkezinde öğrenilmesi önem arz etmektedir. Gaybla ilgili hususlar söz konusu olduğunda, doğru kaynaklardan edinilen bilgilerle çocuğa aktarım yapılmalıdır..

Din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenlerine öneriler kapsamında şunlar söylenebilir: Çocuğun inanç gelişimi sürecinde, aileden sonra en etkili role sahip kişilerin okulda din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenlerinin olduğu araştırma neticesinde ortaya çıkan sonuçlar arasındadır. Din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenleri bu rolün öneminin bilincinde olmalıdır ve çocuğa yönelik bütün tavır ve yaklaşımlarında bu bilinci koruyabilmelidir. Aileden belli bir din eğitimi alarak okula

²⁴⁹ el-Hud 11/42; Yusuf 12/5, Lokman 31/13,16,17.

gelen öğrenciler olabileceği gibi, dini bilgi ve ifadelerle ilk kez okulda din kültürü ve ahlak bilgisi dersinde karşılaşan öğrenciler de bulunabilmektedir. Gaybla ilgili konuların öğretiminde, çocuklara öncelikli olarak Allah kavramının doğru ve gerçekçi olarak anlatılması gerekmektedir. Bu şekilde öğrenildiğinde diğer inanç esasları ve gaybî hususlar bu inancın üzerine sağlam bir şekilde bina edilebilecektir. Öğrencilerin gaybi konularla ilgili sorularının, onların seviyelerine uygun bir dille, temel inanç esasları ekseninde cevaplandırılması sağlanmalıdır.

Kader ve kaza kavramlarının anlaşılması noktasında uygun ifadeler kullanılmalıdır. Zihinlerdeki kader anlayışıyla uygulamadaki kader anlayışının doğru bir şekilde, birbiriyle uyumlu olması sağlanmaya çalışılmalıdır. Şeytan, cin gibi gaybi varlıklardan söz edilirken çok fazla detaya girmek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Kur'an'da söz edildiği şekliyle ifade edilmesinin yeterli olacağı düşünülmektedir.

Peygamberlerin gayb bilgisi konusu özellikle açıklığa kavuşturulması gereken bir konudur. Dersler esnasında peygamberlerin beşeri yönüne yeterli vurgunun yapılması, peygamberlerin kendi imkanlarıyla gaybı bilmesinin mümkün olmayacağının anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenleri, gaybi konularla ilgili olarak, temel islam kaynaklarından haberdar olmalı, kelim ilminin tespitlerinden faydalanmalıdır.

MEB'e yönelik öneriler kapsamında şunlar söylenebilir: Din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenlerinin istenilen amaçlara ulaşmasının sağlanması açısından, öğretim programı ve kullanılan ders kitabının yeterliliği önem arz etmektedir. Allah'ın sıfatları, melek, kaza ve kader, kıyamet, âhiret, cennet ve cehennem gibi anlaşılıp kavranması güç olan ve soyut konuları ihtiva eden bir alanın kitabının anlaşılabilirliği, konunun sunumunda yeterliliğe sahip olması önemlidir.

Diyanet ve yaygın din eğitimi kurumlarına öneriler kapsamında şunlar söylenebilir: Toplumun, dolayısıyla ailelerin din eğitiminin sağlanmasında ve sürdürülmesinde diyanetin çalışmaları önem arz etmektedir. Anne babaların çocuklarına Yaratıcıyı tanıtmaları, ahlaki değerleri kazandırması gerekliliği vurgulanmalıdır. İnanca ve gayba dair hususlarda gerekli bilgilendirmeler yapıp, toplumda var olan hurafeler, yanlış inanışlar konusunda aydınlatılmalıdır. Kendisi doğru gayb algısına sahip olmayan, gaybî konularda anlayamadığı,

anlamlandıramadığı hususlar olan bir ebeveyn, doğal olarak çocuğunda doğru bir gayb algısının temelini atamayacaktır. Araştırma neticesinde elde edilen bulgulardan biri, çevreden edinilen dini bilgilerin okulda öğrenilenlerle çeliştiğini ifade eden öğrencilerin oranının yüksek olmasıdır. Bu ise, aile, mahalle gibi çevrede dini bilgilerde yanlışlıkların varlığını göstermektedir. Bütün bu yanlış inanışların, bilgilendirmelerin tespit edilip doğru bilgilendirmelerin yapılması önem arz etmektedir.

Son söz olarak; gaybı yalnızca Allah'ın bildiği, bunun dışında dilediği kişileri, dilediği kadarıyla gaybdan haberdar edeceği bilinmelidir. Kur'an'ın bildirdiği bu hüküm merkeze alındığında, gayb hususunda yanlış anlamalar, yanlış yönelimler ya da gayb bilgisine sahip olduğunu iddia eden kişilerin söylemleri hiçbir zaman yer bulamayacaktır.

KAYNAKLAR

ABDULBAKİ, Muhammed Fuad, *el- Mu'cemü'l Müfehres*, İstanbul 1945.

ACAR, Yusuf, Çocukluk Dönemi Eğitiminde Hz. Peygamber'in Ortaya Koyduğu İlkeler, http://isamveri.org/pdfdrg/D01775/1999_4/1999_4_ACARY.pdf, s. 21-25. (24. 03. 2019, 17:32).

AHTERİ, Mustafa b.Şemsüddin Karahisari., *Ahterî Kebîr*, İstanbul, TDK Yay., 2009.

ALBAYRAK, Hâlis, “Kur'an'da Gayb Kelimesi Üzerine Kronolojik Bir Okuma”, *Din Dilinde Gayb*, KURAMER, İstanbul 2015, s. 119-156.

ALTINTAŞ, “Ramazan, Aile ve Okulda İnanç Eğitimi”, *Mehir Dergisi*, İlkbahar 1999, s. 58-59.

ARMANER, Nedâ, “Okulda Çocuğun Düşünce ve Davranışını Etkileyen Faktörler ve Rehberlik”, *AÜİFD*, sayı: 24, s. 167-172.

AYDIN, Ali Rıza, “Çocuğun Dini Şahsiyet Kazanmasında Ailenin Önemi”, *OMÜİF Dergisi*, sayı: 8, Samsun 1996, s.215.

AYDIN, M., “Fal”, *DİA*, XII, s.135.

AYDIN, Mehmet, *Din Fenomeni*, Konya, Din Bilimleri Yay., 3. Baskı, 2000.

AYDIN, Mehmet, *Dinler Tarihine Giriş*, Konya, Din Bilimleri Yay., 2. Baskı, 2004.

BALCI,İsrafil, *Hz.Peygamber ve Gayb*, Ankara, Ankara Okulu Yay., 2016.

BAYRAKLI, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, İstanbul, Bayraklı Yay., 2005.

CLARK, H., “Çocukluk Dönemi Dini” (çev.Neda Armaner), *AÜİFD XXIV*, s. 180.

ÇELEBİ,İlyas, *İslâm İncancında Gayb Problemi*, İstanbul, İFAV, 1996.

ÇELEBİ, İlyas, “Gayb”, *DİA*, İstanbul, XIII, s. 404-408.

ÇELEBİ, İlyas, “İnsanın Gayb İlişkisi”, *Din Dilinde Gayb*, İstanbul, KURAMER, 2015, s. 253-287.

ÇELEBİ, İlyas, *İslâm İncancında Gayb Âlemi*, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2007.

ÇINAR, Mahmut, “ Son Peygamber Olarak Hz. Muhammed'in Nübüvveti”, *Hz. Peygamber'in Nübüvvetinin Süresi ve Kapsamı*, Gaziantep 2015.

ÇINAR, Mahmut, “Peygamberi Diğer İnsanlardan Ayıran Üç Özellik: Vahiy, Mucize ve İsmet”, *M.Ü.İ.F. Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, sayı: 21, İstanbul 2011.

ÇINAR, Mahmut, *Nur-i Muhammedi İncanın Ortaya Çıkışı ve Kaynakları*, İstanbul, Rağbet Yay. 1. Baskı, 2014.

EL- CÜRCÂNÎ, Seyyid Şerif, *Kitabu't-Ta'rifât*, Beyrut 1988.

ES-SÂBÛNÎ, Nureddin “*Mâtüridiyye Akaidi*”, Ankara 2005.

GÖLCÜK, Şerafettin, “Cehm b. Safvan”, *DİA*, İstanbul 1993,7, s. 234.

HÖKELEKLİ, Hayati, *Din Psikolojisi*, Ankara 2005.

İŞİK, Emin, “Gençliğin Din Eğitimi ve İnanç Problemleri”, *İSAV yayınları*, s. 29-40.

KARAMAN, Hayrettin, **DÖNMEZ**, İbrahim Kâfi, **ÇAĞRICI**, Mustafa, **GÜMÜŞ**, Sadrettin, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Pdf>, 08.10.2017, 19:50.

KARASAR, Niyazi, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara, Nobel Yay. 32. Baskı, 2017.

KAYA, Mahmut, *İslâm Filozoflarından Felsefe Metinleri*, İstanbul 2003.

KÖYLÜ, Mustafa, “Çocukluk Dönemi Dini İnanç Gelişimi ve Din Eğitimi”, *AÜİFD*, XLV, 2004, sayı: 11, s. 137-154.

KUTUP, Seyyid, “Fi Zilali'l-Kur'an”, <https://www.İslâmidavet.com/kuran/bakara-suresinin-1-80-ayet-tefsiri-fizilalil-kuran-seyyid-kutub/>, (24. 03. 2019, 17:39)

MÂTÜRÎDÎ, *Te'vilatü'l Kur'an*, (trc. Bekir Topaloğlu), İstanbul, Ensar Yay., 2016.

MEVDUDÎ, Ebu'l-A'lâ *Tefhimu'l- Kur'an*, İnsan Yay., İstanbul 2006.

MUHAMMED ESED, *Kur'an Mesajı*, Ankara, İşaret Yay., 1999.

OSMANOĞLU, Cemil, “Din Eğitiminin Gelişimsel Temeli Olarak İnanç”, *Bilimnâme*, sayı: 28, s. 177-206.

ÖCAL, Mustafa, Okulöncesi ve İlköğretim Çağı Çocuklarının Allah Tasavvurları Üzerine Bir Araştırma, *UÜİFD*, 2004, sayı:2, s. 59-80.

ÖZBEK, Abdullah, “Ailede Dini Sorumluluk Eğitimi”, *Aile ve Eğitim, Tartışmalı İlmi Toplantı*, İstanbul 2010, s. 319-339.

PEHLİVAN, Abdulhamid, *Ölüm ve Sonrası Halk İnanışları*, İstanbul, Rağbet Yay., 2013.

POLAT, Selahaddin, “Gayb Meselesi ve İmam Maturidi”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1989, s. 261-280.

SAMİ, Şemseddin, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul, Altınpost Yay., 2012.

SANCAKTAR, Hasan Şakir, “Peygamberimizin Tebliğ Ettiği İnanç Nizamında Gaybın Hükmü”, *Diyanet İlmî Dergi*, 1992, sayı: 28, s. 30-36.

SELÇUK, Muallâ, “Gençlik Çağı ve İnanç Olgusu”, Gençlik Dönemi ve Eğitimi Tartışmalı İlmi Toplantısı içinde, *İSAV*, İstanbul 2000, s. 333-358.

TOPALOĞLU, Bekir, **ÇELEBİ**, İlyas, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, İSAM Yay., 2010.

YAVUZ, Kerim, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, İstanbul, Boğaziçi Yay. 3. Baskı, 2012.

YAVUZ, Yusuf Şevki, “İslâm İlimlerinin Teşekkül Döneminde Gayb Anlayışı”, *Din Dilinde Gayb*, İstanbul 2015, KURAMER, 2015, s. 205-217.

YAVUZ, Yusuf Şevki, “Kader”, *DİA*, İstanbul 1993, XXIV, s.135.

YAVUZ, Yusuf Şevki, “Peygamber”, *DİA*, İstanbul 1993, s. 257-261.

YAVUZER, Haluk, *Çocuk Psikolojisi*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 13. Baskı, 2012.

YAZIR, Elmalılı M.Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Ankara, Akçağ Yay. 1. Baskı, 2006.

ÖZGEÇMİŞ

Ayşe Fatma Yiğit 1989 yılında Gaziantep’de doğdu. İlköğretim ve liseyi burada tamamladı. Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Bölümü’nden 2010 yılında mezun oldu. 2013 yılında Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelâm alanında Yüksek Lisans öğrenimine başladı. 2010 yılından itibaren M.E.B’da Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği yapmaktadır. Evli ve iki çocuk annesidir.

VITAE

Ayşe Fatma Yiğit was born in 1989 in Gaziantep. He completed primary and high school here. She graduated from the Department of Religious Culture and Moral Education at the Faculty of Education of Selçuk University. In 2013, she started her Master's degree in Gaziantep University Theology Department. Since 2010, he has been teaching Religious Culture and Moral Knowledge in M.E.B. He is married and has two children.